

अमरकोषः ।

श्रीमदमरसिंहविरचितः ।

पण्डितकुलपतिना
वि, ए, उपाधि-धारिणा
श्रीजीवानन्द-विद्यासागर-भट्टाचार्येण
संस्कृतः प्रकाशितश्च ।

तृतीयसंस्करणम्

कलिकातानगर्याम्

सिद्धेश्वरयन्त्रे

मुद्रितः ।

१९०० ।

প্রকাশক—শ্রীজীবানন্দবিদ্যাসাগর বি, এ।

২নং রমানাথ মজুমদারের ষ্ট্রীট, কলিকাতা।

প্রিণ্টর—শ্রীসিদ্ধেশ্বর পান।

৩৮নং শিবনারায়ণ দাসের লেন, কলিকাতা।

सूचीपत्रम्

विषयः	पृष्ठा	विषयः	पृष्ठा
स्वर्गवर्गः	१	डान्तवर्गः	१५०
पातालवर्गः	२६	ढान्तवर्गः	१५०
भूमिवर्गः	३३	णान्तवर्गः	१५१
पुरवर्गः	३६	तान्तवर्गः	१५२
शैलवर्गः	३८	थान्तवर्गः	१५६
वनौषधिवर्गः	४०	दान्तवर्गः	१५७
सिंहादिवर्गः	५८	धान्तवर्गः	१५८
मनुष्यवर्गः	६३	नान्तवर्गः	१५८
ब्रह्मवर्गः	८२	पान्तवर्गः	१६२
क्षत्रियवर्गः	८८	फान्तवर्गः	१६३
वैश्यवर्गः	१०३	बान्तवर्गः	१६३
शूद्रवर्गः	११७	भान्तवर्गः	१६३
विशेष्यनिष्ठवर्गः	१२३	मान्तवर्गः	१६४
सङ्कीर्णवर्गः	१३७	यान्तवर्गः	१६५
नानार्थ कान्तवर्गः	१४३	रान्तवर्गः	१६७
खान्तवर्गः	१४६	लान्तवर्गः	१७१
गान्तवर्गः	१४६	वान्तवर्गः	१७२
ञान्तवर्गः	१४७	शान्तवर्गः	१७३
षान्तवर्गः	१४७	षान्तवर्गः	१७४
क्षान्तवर्गः	१४८	सान्तवर्गः	१७५
जान्तवर्गः	१४८	हान्तवर्गः	१७७
ञान्तवर्गः	१४८	अव्ययनानार्थः	१७८
टान्तवर्गः	१४९	अव्ययवर्गः	१८०
ठान्तवर्गः	१५०	लिङ्गादिसंयुक्तवर्गः	१८४

एण्डितकुलपतिः

श्रीजीवानन्दविद्यासागर वि, ए,

PANDITA-KULAPATI

JIBANANDA VIDYASAGARA, B. A.

Superintendent, Free Sanskrit College, Calcutta.

अमरकोषः ।

स्वर्गवर्गः ।

यस्य ज्ञानदयामिन्धोरगाधस्थानघा गुणाः ।
सेव्यतामक्षयोधीराः स त्रिये चानृताय च ॥ १ ॥
समाहृत्यान्दतन्त्राणि संक्षिप्तैः प्रतिमंस्कृतैः ।
सम्पूर्णमुच्यते वर्गेर्नामलिङ्गानुशासनम् ॥ २ ॥
प्रायशो रूपभेदेन साहचर्याच्च कुत्रचित् ।
स्त्रोपुंनपुंसकं ज्ञेयं तद्विशेषविधेः क्वचित् ॥ ३ ॥
भेदास्थानाय न इन्द्रो नैकशेषो न सङ्करः ।
कृतोऽत्र भिन्नलिङ्गानामनुक्तानां क्रमादृते ॥ ४ ॥
त्रिलिङ्गां त्रिष्विति पदं मिथुने च द्वयोरिति ।
निषिद्धलिङ्गं शेषार्थं त्वन्ताद्यादि न पूर्वभाक् ॥ ५ ॥
स्वर् (अव्ययं) स्वर्गं नाकं त्रिदिव त्रिदशालयाः ।
सुरलोको द्यौ दिवौ (द्वे स्त्रियो) (क्लीबे) त्रिविष्टपम् ॥ ६ ॥
अमरा निर्जरा देवास्त्रिदशा विबुधाः सुराः ।
सुपर्वाणः सुमनसस्त्रिदिवेशा दिवौकसः ॥ ७ ॥
आदित्या दिविषदो लेखा अदितिन्दनाः ।
आदित्या ऋभवो ऽस्वप्ना अमर्त्या अमृतान्धसः ॥ ८ ॥
वर्हिर्मुखाः क्रतुभुजो मीर्वाणा दानवारयः ।
हन्दारका देवतानि (पुंसि वा) देवता (स्त्रियाम्) ॥ ९ ॥
आदित्या विश्वसवस्तुषितामास्वरानिलाः ।
महाराजिकसाध्याश् (च) रुद्राश् (च) गणदेवताः ॥ १० ॥

विद्याधरो ऽप्सरो यक्ष रक्षो गन्धर्वं किन्नराः ।
 पिशाचो गुह्यकः सिद्धो भूतो (ऽमी) देवयोनयः ॥११॥
 असुरा दैत्य दैतेया दनुजेन्द्रारिदानवाः ।
 शक्रशिष्या दितिसुताः पूर्वदेवाः सुरद्विषः ॥ १२ ॥
 सर्वज्ञः सुगतो बुद्धो धर्मराजस्तथागतः ।
 समन्तभद्रो भगवान् मारजित् लोकजित् जिनः ॥१३॥
 षडभिन्नो दशबलो ऽह्यवादी विनायकः ।
 मुनीन्द्रो श्रीघनः शास्ता मुनिः

शाक्यमुनिस् (तु यः) ॥ १४ ॥

(स) शाक्यसिंहः सर्वार्थसिद्धः शौद्धोदनिश् (च सः) ।
 गौतमश् (चा) ऽर्कबन्धुश् (च) मायादेवीसुतश् (च सः) ॥१५॥
 ब्रह्मात्मभूः सुरज्येष्ठः परमेष्ठी पितामहः ।
 हिरण्यगर्भो लोकेशः स्वयम्भुश्चतुराननः ॥ १६ ॥
 धाता ज्योतिर्द्रुहिणो विरिञ्चिः कमलासनः ।
 स्रष्टा प्रजापतिर्वंधा विधाता विश्वसृग् विधिः ॥ १७ ॥
 विष्णुर्नारायणः कृष्णो वैकुण्ठो विष्टरश्रवाः ।
 दामोदरो हृषीकेशः केशवो माधवः स्वभूः ॥ १८ ॥
 दैत्यारिः पुण्डरीकाक्षो गोविन्दो गरुडध्वजः ।
 पीताम्बरो ऽच्युतः शार्ङ्गी विश्वकसेनो जन्मार्दनः ॥ १९ ॥
 उपेन्द्र इन्द्रावरजश्चक्रपाणिसुतुर्भुजः ।
 पद्मनाभो मधुरिपुर्वासुदेवस्त्रिविक्रमः ॥ २० ॥
 देवकीनन्दनः शौरिः श्रीपतिः पुरुषोत्तमः ।
 वनमाली बलिध्वंसी कंसारातिरघोक्षजः ॥ २१ ॥
 विश्वम्भरः कैटभजिद् विधुः श्रीवत्सलाञ्छनः ।
 वसुदेवो (ऽस्य जनकः स एवा) नकदुन्दुभिः ॥ २२ ॥
 बलभद्रः प्रलम्बघ्नो बलदेवो ऽच्युतायजः ।

रैवंतीरमणो रामः कामपालो हृत्सायुधः ॥ २३ ॥
 नीलाम्बरो रोहिण्यस्तालाङ्को मुषली हली ।
 सङ्घर्षणः सीरपाणिः कालिन्दीभेदनो बलः ॥ २४ ॥
 भदनो मन्मथो मारः प्रद्युम्नो मौनकेतनः ।
 कन्दर्पो दर्पको ऽनङ्गः कामः पञ्चशरः स्मरः ॥ २५ ॥
 शम्बरारिर्मनसिजः कुसुमेषुरनन्वजः ।
 पुष्पधन्वा रतिपतिर्मकरध्वज आत्मभूः ॥ २६ ॥
 ब्रह्मसूर्विश्वकेतुः (स्याद्) अनिरुद्ध उषापतिः ।
 लक्ष्मीः पद्मालया पद्मा कमला श्री ह्रीरिप्रिया ॥ २७ ॥
 इन्दिरा लोकमाता मा क्षीराब्धितनया रमा ।

(शङ्को लक्ष्मीपतेः) पाञ्चजन्यश्

(चक्रं) सुदर्शनः ॥ २८ ॥

कौमोदकी (गदा)

(खड्गो) नन्दकः

कौस्तुभो (मणिः) ।

गरुत्मान् गरुडस्ताच्छर्यो वैनतेयः खगेश्वरः ॥ २९ ॥
 नागान्तको विष्णुरथः सुपर्णः पद्मगाशनः ।
 शम्भुरीशः पशुपतिः शिवः शूली महेश्वरः ॥ ३० ॥
 ईश्वरः सर्व ईशानः शङ्करश्चन्द्रेश्वरः ।
 भूतेशः खण्डपरशुर्गिरीशो गिरिशो मृडः ॥ ३१ ॥
 मृत्युञ्जयः कृत्तिवासाः पिनाकी प्रमथाधिपः ।
 उषः कपर्दी श्रीकण्ठः शितिकण्ठः कपालभृत् ॥ ३२ ॥
 वामदेवो महादेवो विरूपाक्षस्त्रिलोचनः ।
 कशानुरेताः सर्वज्ञो धूम्रजिर्नीललोहितः ॥ ३३ ॥
 हरः स्मरहरो भर्गस्यम्बकस्त्रिपुरान्तकः ।
 गङ्गाधरो ऽम्बकरिपुः क्रतुध्वंसो वृषध्वजः ॥ ३४ ॥

व्योमकेशो भवो भीमः स्थाणुः रुद्र उमापतिः ।

कपर्दी (ऽस्य जटाजूटः)

पिनाको ऽजगवं (धनुः) ॥ ३५ ॥

प्रमथाः (स्युः पारिषदा)

ब्राह्मी (त्याद्यास्तु मातरः) ।

विभूतिर्भूतिरैश्वर्यम् (अणिमादिकमष्टधा) ॥ ३६ ॥

उमा कात्यायनी गौरी काली हैमवतीश्वरौ ।

शिवा भवानी रुद्राणी सर्वाणी सर्वमङ्गला ॥ ३७ ॥

अपर्णा पार्वती दुर्गा मृडानी चण्डिकाम्बिका ।

विनायको विघ्नराज हैमातुर गणाधिपाः ॥ ३८ ॥

(अथ्ये) कदन्त हेरम्ब लम्बोदर गजाननाः ।

कार्तिकेयो महासेनः शरजन्मा षडाननः ॥ ३९ ॥

पार्वतीनन्दनः स्कन्दः सेनानौरग्निभूर्गुहः ।

बाहुलेयस्तारकजित् विशाखः शिखिवाहनः ॥ ४० ॥

षास्मातुरः शक्तिधरः कुमारः क्रौञ्चदारणः ।

इन्द्रो मरुत्वान् मघवा विडोजाः पाकशासनः ॥ ४१ ॥

वृद्धश्रवाः सुनासीरः पुरुहूतः पुरन्दरः ।

जिष्णुर्लेखर्षभः शक्रः शतमन्युर्दिवस्पतिः ॥ ४२ ॥

सूत्रामा गोत्रभिद् वज्जी वासवो वृत्रहा वृषा ।

वास्तोष्पतिः सुरपतिर्बलारातिः शचीपतिः ॥ ४३ ॥

जम्भभेदी हरिहयः स्वाराट् नमुचिसूदनः ।

संक्रन्दनो दुश्प्रवनस्तुराषाट् मघवाहनः ॥ ४४ ॥

आखण्डलः सहस्राक्ष ऋभुचास्

(तस्य तु प्रिया) ।

पुलोमजा शचीन्द्राणी

(नगरी त्व) मरावती ॥ ४५ ॥

(ह्य) उच्चैःश्रवाः

(सुतो) मातलि

नन्दनं (वनम्) ।

(स्यात् प्रासादो) वैजयन्तो

जयन्तः पाकशासनिः ॥ ४६ ॥

ऐरावतो ऽभ्रमातङ्गैरावणाभ्रमुवल्लभाः ।

ङ्गादिनी वज्रम (ऽस्त्री स्यात्) कुलिशं भिदुरं पविः ॥ ४७ ॥

शतकीटिः स्वरुः शम्भो दम्भोलिरशनि (ह्ययोः) ।

व्योमयानं विमानो (ऽस्त्री)

(नारदाद्याः) सुरर्षयः ॥ ४८ ॥

(स्यात्) सुधर्मा देवसभा

पीयूषममृतं सुधा ।

मन्दाकिनी वियङ्गना स्वर्णदी सुरदीर्घिका ॥ ४९ ॥

मेरुः सुमेरुर्हेमाद्रिः रत्नमानुः सुरालयः ।

(पञ्चैते देवतरवो) मन्दारः पारिजातकः ॥ ५० ॥

सन्तानः कल्पवृक्षश्च (च पुंसि वा) हरिचन्दनम् ।

सनत्कुमारो वैधातः

स्वर्वेद्यावशिनीसुती ॥ ५१ ॥

नासत्यावशिनी दक्षावाशिनेयी (च तावुभौ) ।

(स्त्रियां बहुष्वप्सरसः स्वर्वेश्या उर्वशीमुखाः ॥ ५२ ॥

(हाहा हुहुधैवमाद्या) गन्धर्वास् (त्रिदिवीकसां)

अग्निर्वैखानरो वज्रिर्वीतिहोत्री धनञ्जयः ॥ ५३ ॥

कूपीटयोनिज्ज्वलनो जातवेदास् तनूनपात् ।

बहिः शुभा कृष्णवर्त्मा शोचिष्केश उषर्वुधः ॥ ५४ ॥

आश्रयाशो वृहद्भानुः कृशानुः पावकोऽनलः ।

रोहिताश्वो वायुसखा शिखावानाशुशुक्षणिः ॥ ५५ ॥

हिरण्यरेता हुतभुग् दहनो ह्यव्यवाहनः ।

सप्तार्चिर्दमुनाः शुक्रश्चित्रभानुर्विभावसुः ॥ ५६ ॥

शुचिरप्पित्तं

श्रीर्वस् (तु) षड्वो षड्वानलः ।

(वङ्गे ईय्यो) ज्वालकीलार्वाचिर्हेतिः शिखा (स्त्रियाम्) ॥ ५७ ॥

(त्रिषु) स्फुलिङ्गोऽग्निकणः

सन्तापः संज्वरः (समौ) ।

धर्मराजः पिष्टपतिः समवर्त्ती परेतराड् ॥ ५८ ॥

कृतान्तो यमुनाभ्राता शमनो यमराड् यमः ।

कालो दण्डधरः श्राद्धदेवो वैवस्वतो ऽन्तकः ॥ ५९ ॥

राक्षसः कौणपः क्रव्यात् क्रव्यादो ऽस्रप आशरः ।

रात्रिञ्चरो रात्रिचरः कर्बुरो निकषात्मजः ॥ ६० ॥

यातुधानः पुण्यजनो नैर्ऋतो यातु रक्षसी ।

प्रचेता वरुणः पाशो यादसां पतिरप्पतिः ॥ ६१ ॥

श्वसनः अश्वनो वायुर्मातरिश्वा सदागतिः ।

पृषदश्वो गन्धवहो गन्धवाह्मनिलाशुगाः ॥ ६२ ॥

समीरः मारुत मरुज् जगत्पाण समीरणाः ।

नभस्त्रद् वात पवन पवमान प्रभञ्जनाः ॥ ६३ ॥

प्राणोऽपानः समानश् (चो) दान व्यानौ (च वायवः ।)

शरीरस्था इमे)

रंहस्तरसी (तु) स्यः स्वदः ॥ ६४ ॥

जवो

(ऽथ) श्रौङ्गं त्वरित्वं लघु क्षिप्रमरं द्रुतम् ।

सत्वरं चपलं तूर्णमविलम्बितमाश (च) ॥ ६५ ॥

सततेऽनारतायान्त सन्तताविरतानशम् ।

नित्यानवरताजस्रम (ऽप्य)

(ऽथा) ऽतिशयो भरः ॥ ६६ ॥

अतिवैलः भृशात्यर्थातिमात्रोक्ताद् निर्भरम् ।

तीत्रैकान्तनितान्तानि गाढ वाढ इढानि (च) ॥ ६७ ॥

(क्लीबे शीघ्राद्यसत्वे स्यात् त्रिष्वेषां भेद्यगामि यत्) ।

कुबेरस्त्यम्बकमखो यक्षराड् गुह्यकेश्वरः ॥ ६८ ॥

मनुष्यधर्मा धनदो राजराजो धनाधिपः ।

किन्नरेशो वैश्रवणः पौलस्त्यो नरवाहनः ॥ ६९ ॥

यक्षैकपिङ्गलविल श्रीद् पुण्यजनेश्वराः ।

(अस्योद्यान्) चैत्ररथं

(पुत्रस्तु) नलकूबरः ॥ ७० ॥

कैलासः (स्थानम्)

अलका (पुर)

(विमानं तु) पुष्पकम् ।

(स्यात्) किन्नरः किंपुङ्गवस्तुरङ्गवदनो मयुः ॥ ७१ ॥

निधि (ना) शिवधि

(भेदाः पद्मशङ्खादयो निधेः) ।

द्यो दिवौ (द्वे स्त्रियाव) ऽभ्रं व्योम पुष्करमम्बरम् ॥ ७२ ॥

नभोऽन्तरिक्षं गगनमनन्तं सुरवर्त्म खम् ।

वियद् विष्णुपदं (वा तु पुंस्या) काश विहायसी ॥ ७३ ॥

दिशस् (तु) कङ्कुभः काष्ठा आशाश् च हरितश् (च ताः) ।

प्राच्यवाची प्रतीच्यस् (ताः पूर्वं दक्षिण पश्चिमाः) ॥ ७४ ॥

(उत्तरा दिग्) उदौची (स्याद्)

दिशं (तु त्रिषु दिग्भवे) ।

इन्द्रो वज्रिः पित्रपतिर्नैर्ऋती वरुणो मरुत् ॥ ७५ ॥

कुबेर ईशः (पतयः पूर्वादीनां दिशां क्रमात्) ।

ऐरावतः पुण्डरीको वामनः कुमुदोऽञ्जनः ॥ ७६ ॥

पुष्पदन्तः सार्वभौमः सुप्रतीकश् (च दिग्जाः) ।
 (करिण्यो) ऽभ्रमुः कपिला पिङ्गलानुपमा (क्रमात्) ॥ ७७ ॥
 ताम्रकर्णी शुभ्रदन्ती (चा) ऽङ्गना (चा) ऽञ्जनावती ।
 (क्लीवाव्ययं त्व) ऽपदिशं (दिशोर्मध्ये) विदिक् (स्त्रियाम्) ॥ ७८ ॥
 अभ्यन्तरं (त्व) ऽन्तरालं

चक्रबालं (तु) मण्डलम् ।

अभ्रं मेघो वारिवाहः स्तनयित्नुर्वलाहकः ॥ ७९ ॥
 धाराधरो जलधरस्तडित्त्वान् वारिदो ऽम्बुभृत् ।
 घन जीभूत मुदिर जलमुग् धूमयोनयः ॥ ८० ॥
 कादम्बिनी मेघमाला

(त्रिषु मेघभवे) ऽभ्रियम् ।

स्तनितं गर्जितं मेघनिर्घोषे रसिता (दि च) ॥ ८१ ॥
 शम्पा शतङ्गदा क्वादिन्यैरावत्यः क्षणप्रभा ।
 तडित् सौदामिनो विद्युत् चञ्चला चपला (ऽपि च) ॥ ८२ ॥
 स्फूर्जथु (वञ्जनिष्पेषो)

मेघज्योतिरिरम्भदः ।

इन्द्रायुधं शक्रधनुस्

(तदेव ऋजु) रोहितम् ॥ ८३ ॥

दृष्टिर्वर्षे

(तद्विघाते) ऽवघ्राहावग्रही (समौ) ।

धारासम्पात आसारः

शौकरो (ऽम्बुकणाः स्मृताः) ॥ ८४ ॥

वर्षोपलस् (तु) करका

(मेघच्छत्रेऽङ्गि) दुर्हिनम् ।

अन्तर्द्धा व्यवधा (पुंसि त्व) ऽन्तर्द्धिरपवारणम् ॥ ८५ ॥

अपिधान तिरोधान पिधानाच्छादनानि (च) ।

हिमांशुश्चन्द्रमाश्चन्द्र इन्दुः कुमुदबान्धवः ॥ ८६ ॥

विधुः सुधांशु शुभ्रांशुरोषधीशो निशापतिः ।

अन्नो जैवाटकः सोमो ग्लौर्मृगाङ्कः कलानिधिः ॥ ८७ ॥

हिजराजः शशधरो नक्षत्रेशः क्षपाकरः ।

कला (तु षोडशो भागो)

विम्बो (ऽस्त्री) मण्डलं (त्रिषु) ॥ ८८ ॥

भित्तं शकलखण्डे (वा पुंस्व) ऽर्धो

ऽर्धं (समेऽंशके) ।

चन्द्रिका कौमुदी ज्योत्स्ना

प्रसादस् (तु) प्रसन्नता ॥ ८९ ॥

कलङ्काङ्गी लाञ्छनं (तु) चिह्नं लक्ष्म (च) लक्षणम् ।

सुषमा (परमा शोभा)

शोभा कान्तिद्युतिश्छविः ॥ ९० ॥

अवधायम् (तु) नीहारस्तुषारस्तुष्टिनं हिमम् ।

प्रालेयं मिष्टिका (चा)

(ऽथ) हिमानो हिमसंहतिः ॥ ९१ ॥

शीतं (गुणे)

(तद्वदर्थः) सुषीमः शिशिरो जडः ।

तुषारः शीतलः शीतो हिमः (सप्तान्वलिङ्गकाः) ॥ ९२ ॥

ध्रुव औत्तानपादिः (स्याद्)

अगस्त्यः कुम्भसम्भवः ।

मैत्रावरुणिर

(ऽस्यैव) लोफामुद्रा (सधर्मिणी) ॥ ९३ ॥

नक्षत्रमृच्छं भं तारा तारका (प्यु) डु (वा स्त्रियाम्) ।

दाक्षायिण्यो (ऽश्विनौत्यादि तारा)

अश्वयुगश्विनौ ॥ ९४ ॥

राधा विशाखा

पुष्ये (तु) सिध्य तिथौ

अविष्टया ।

(समा) धनिष्ठा

(स्युः) प्रोष्ठपदा भाद्रपदाः (स्त्रियः) ॥ ८५ ॥

ऋगशीर्षं ऋगशिरम् (तस्मिन्नेवा) ग्रहायणी ।

इल्वलास् (तच्छिरो देशे तारका निवसन्ति याः) ॥ ८६ ॥

वृहस्पतिः सुराचार्यो गीष्पतिर्धिषणो गुरुः ।

जीव आङ्गिरसो वाचस्पतिश्चित्रशिखण्डिजः ॥ ८७ ॥

शुक्रो दैत्यगुरुः काव्य उशना भार्गवः कविः ।

अङ्गारकः कुजो भीमो लोहिताङ्गो महीसुतः ॥ ८८ ॥

रौहिणेयो बुधः सौम्यः

(समौ) शौरि शनैश्चरौ ।

तमस् (तु) राहुः स्वर्भानुः सैहिकेयो विधुन्तुदः ॥ ८९ ॥

(सप्तर्षयो मरीच्यत्रिमुखाश्च) चित्रशिखण्डिनः ।

(राशीनामुदयो) लग्नं

(ते तु मेषवृषादयः) ॥ १०० ॥

सूर सूर्यार्थ्यमादित्य हादशात्म दिवाकराः ।

भास्कराहस्कर ब्रध्न प्रभाकर विभाकराः ॥ १०१ ॥

भास्वद् विवस्वत् सप्ताश्व हरिदश्वोष्णरश्मयः ।

विकत्तेनार्क मार्त्तण्ड मिहिरास्त्रेण पूषणः ॥ १०२ ॥

द्युमणिस्तरणिर्मित्रश्चित्रभानुर्विरोचनः ।

विभावसुर्ग्रहपतिस्त्रिषां पतिरहर्षतिः ॥ १०३ ॥

भानुर्हंसः सहस्रांशुस्तपनः सविता रविः ।

माठरः पिङ्गलो दण्डश्च (चण्डांशोः परिपार्श्विकाः) ॥ १०४ ॥

सूरसूतो ऽरुणो ऽनूस् काश्यपिर्गुडायजः ।

परिवेशस् (तु) परिधिरुपसूर्यक मण्डले ॥ १०५ ॥

किरणोऽस्र मयूखांशु गभस्ति घृणि घृणायः ।

भानुः करो मरीचिः (स्त्रीपुंसयो) दीधितिः (स्त्रियाम्) ॥ १०६ ॥

(स्यः) प्रभासग् रुचि त्विङ् भाभाश् छवि द्युति दीसयः ।

रोचिः शोचि (रुभे क्लीवे)

प्रकाशो द्योत आतपः ॥ १०७ ॥

कोष्णं कवोष्णं मन्दोष्णं कटुष्णं (त्रिषु तद्वति) ।

तिग्मं तीक्ष्णं स्वरं (तद्वन्)

भृगतृष्णा मरीचिका ॥ १०८ ॥

कालो दिष्टो (प्य) नेहा (पि) समयो (प्य)

(ऽथ) पक्षतिः ।

प्रतिपद् (द्वे इमे स्त्रीत्वे)

(तदाद्याम्) तिथयो (द्वयोः) ॥ १०९ ॥

घसो दिनाहनी (वा तु क्लीवे) दिवस वासरौ ।

प्रत्यूषो ऽहर्मुखं कल्पमुषः प्रत्यूषसी (अपि) ॥ ११० ॥

प्रभातं (च)

(दिनान्ते तु) सायं

सन्ध्या पितृप्रसूः ।

प्राह्लापराह्ल मध्याह्नास् (त्रिसन्ध्यम्)

(अथ) शर्वरी ॥ १११ ॥

निशा निशीथिनी रात्रिस् त्रियामा क्षणदा क्षपा ।

विभावरौ तमस्त्रिन्यौ रजनी यामिनी तमी ॥ ११२ ॥

तमिस्रा तामसी (रात्रिः)

ज्योत्स्नी (चन्द्रिकयान्विता) ।

(आगामिवर्तमानाह्युक्तायां निशि) पक्षिणी ॥ ११३ ॥

गणरात्रं (निशावह्नयः)

प्रदोषो रजनीमुखम् ।

अर्द्धरात्र निशीथौ (द्वौ)

(द्वौ) याम प्रहरौ (समौ) ॥११४॥

(स) पर्वसन्धिः (प्रतिपत्पञ्चदशोर्यदन्तरम्) ।

पद्मान्तौ (पञ्चदश्यौ द्वे)

यौर्षमासी (तु) पूर्णिमा ॥ ११५ ॥

(कलाहीने सा) ऽनुमतिः

(पूर्णे) राका (निशाकरे) ।

आमावास्या (त्व) ऽमावस्या दर्शः सूर्य्येन्दुसङ्गमः ॥११६॥

(सा दृष्टेन्दुः) सिनीवाली

(सा नष्टेन्दुकला) कुङ्कः ।

उपरागो ग्रहो

(राहुग्रस्ते त्विन्दौ च पूष्णि च) ॥ ११७ ॥

सोपप्लवोपरत्तौ (द्वाव)

ऽम्युत्पात उपाहितः ।

(एकयोक्त्या) पुष्यवन्तौ (दिवाकर निशाकरी) ॥११८॥

(अष्टादश निमेषास्तु) काष्ठाः

(त्रिंशत्तु ताः) कलाः ।

(तास्तु त्रिंशत्) क्षणः

(ते तु) मुहूर्त्तो (द्वादशास्त्रियाम्) ॥ ११९ ॥

(ते तु त्रिंशद्) ऽहोरात्रः

पक्ष (स्ते दश पञ्च च) ।

(पक्षौ पूर्वापरौ) शुक्ल कृष्णौ

मास (स्तु तावुभौ) ॥ १२० ॥

(द्वौ द्वौ मास्रादिमासौ स्याद्) ऋतु

(स्त्रैर) यनं (त्रिभिः) ।

(अयने द्वे गतिरुदग् दक्षिणार्कस्य वत्सरः ॥ १२१ ॥
 (समरात्रिन्दिवे काले) विषुवद्विषुवं (च तत्) ।
 मार्गशीर्षं सहा मार्गं आग्रहायणिक (च सः) ॥ १२२ ॥
 षोषे तेष सहस्यौ (द्वौ)

तथा माघे

(ऽथ) फाल्गुने ।

(स्यात्) तपस्यः फाल्गुनिकः

(स्यात्) चैत्रे चैत्रिको मधुः ॥ १२३ ॥

वैशाखे माधवी राधो

ज्येष्ठे शुक्रः

शुचि (स्वयम्) ।

आषाढे

श्रावणे (तु स्यात्) नभाः श्रावणिक (च सः) ॥ १२४ ॥

(स्य) नभस्यप्राष्ठपद भाद्र भाद्रपदाः (समाः) ।

(स्यादा) श्विन इषो (ऽप्या) श्वयुजो (ऽपि)

(स्यात्तु) कार्तिके ॥ १२५ ॥

वाहुलोज्जी कार्तिकिको

हेमन्तः

शिशिरो (ऽस्त्रियाम्) ।

वसन्ते पुष्यसमयः सुरभिर्

श्रीष उषकः ॥ १२६ ॥

निदाघ उष्णोपगम उष्ण उष्णागमस्तपः ।

(स्त्रियां) प्रावृट् (स्त्रियां भूम्नि) वर्षा

(अथ) शरत् (स्त्रियाम्) ॥ १२७ ॥

(षड्मी ऋतवः पुंसि मार्गादीनां युगैः क्रमात्) ।

संवत्सरो वत्सरो ऽब्दो हायनो (ऽस्त्री) शरत् समाः ॥ १२८ ॥

(मासेन स्याद्) ऽहोरात्रः पैत्रो

(वर्षेण) दैवतः ।

(दैवे युगसहस्रे द्वे) ब्राह्मः

कल्पी (तु तौ नृणाम्) ॥ १२८ ॥

मन्वन्तरं (तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः) ।

संवर्तः प्रलयः कल्पः क्षयः कल्पान्त (इत्यपि) ॥ १३० ॥

(अस्त्री) पङ्कं (पुमान्) पाप्मा पापं किल्बिष कल्मषम् ।

कलुषं वर्जिनैर्नोऽघमंहो दुरित दुष्कृतम् ॥ १३१ ॥

(स्याद्) धर्म (मस्त्रियां) पुण्यं अयसौ सुकृतं वषः ।

मृत् प्रीतिः प्रमदो हर्षः प्रमोदामोद सम्मदाः ॥ १३२ ॥

(स्यादा) नन्दथुरानन्दः शर्म शान्त सुखानि (च) ।

श्वः अयसं शिवं भद्रं कल्याणं मङ्गलं शुभम् ॥ १३३ ॥

भावुकं भविकं भव्यं कुशलं क्षेम (मस्त्रियाम्) ।

शस्तं (चा)

(ऽथ त्रिषु द्रव्ये पाप पुण्य सुखादि च) ॥ १३४ ॥

मतल्लिका मचर्चिका प्रकाण्ड मुह्य तल्लजा ।

(प्रशस्तवाचकान्यमून्य)

ऽयः (शुभावहो विधिः) ॥ १३५ ॥

दैवं दिष्टं भागधेयं भाग्यं (स्त्री) नियतिर्विधिः ।

हेतु ना कारणं वीजं

(मिदानं त्वा) दिकारणम् ॥ १३६ ॥

क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः

प्रधानं प्रकृतिः (स्त्रियाम्) ।

(विशेषः कालिको) ऽवस्था

(गुणाः) मत्वं रज स्तमः ॥ १३७ ॥

जन्जनन जन्मानि जनिरुत्पत्तिरुद्भवः ।

प्राणी (तु) चेतनो जन्मो जन्तु जन्तु शरीरिणः ॥ १३८ ॥
जातिर्जातं (च) सामान्यं

व्यक्ति (स्तु) पृथगात्मिका ।

चित्तं (तु) चेतो हृदयं स्वान्तं हृत् मानसं मनः ॥ १३९ ॥
बुद्धि र्मनीषा धिषणा धीः प्रज्ञा श्रेमुषौ मतिः ।

प्रेक्षोपलब्धिश्चित् संवित् प्रतिपञ्जमि चेतनाः ॥ १४० ॥
(धीर्धारणावती) मेधा

संकल्पः (कर्म मानसम्) ।

चित्ताभोगो मनस्कारश्च

चर्चा संग्र्या विचारणा ॥ १४१ ॥

अध्याहारस्तर्क ऊहो

विचिकित्सा (तु) संशयः ।

मन्देह द्वापरौ (चा)

(ऽथ समी) निर्णय निश्चयी ॥ १४२ ॥

मिथ्यादृष्टिर्नास्तिकता

व्यापादो द्रोहचिन्तनम् ।

(समी) सिद्धान्त राजान्ती

भ्रान्तिर्मिथ्यामति भ्रमः ॥ १४३ ॥

संविदागूः प्रतिज्ञानं नियमाश्रवः संश्रवाः ।

अङ्गीकाराभ्युपगम प्रतिश्रव समाधयः ॥ १४४ ॥

(मोक्षे धी) ज्ञानम्

(अन्यत्र) विज्ञानं शिल्पशास्त्रयोः) ।

मुक्तिः कैवल्य निर्वाणं श्रेयो निःश्रेयसावृतम् ॥ १४५ ॥

मोक्षोऽपवर्गो

(ऽथा) ज्ञानमविद्याहं मतिः (स्त्रियाम्) ।

रूपं शब्दो गन्ध रस स्पर्शाश्च (च)

विषया (अमी) ॥ १४६ ॥

गोचरा इन्द्रियार्थाश् (च)

हृषीकं विषयीन्द्रियम् ।

कर्मेन्द्रियं (तु पायादि)

(मनो नेत्रादि) धीन्द्रियम् ॥ १४७ ॥

तुवरम् (तु) कषायो (ऽस्त्री)

मधुरो लवणः कटुः ।

तिक्तोऽम्लश् (च रसाः पुंसि)

(तद्वत्सु षडमी त्रिषु) ॥ १४८ ॥

(विमर्द्ध्ये) परिमलो (गन्धे जनमनोहरे) ।

आमोदः (सोऽतिनिर्हारी)

(वाच्यलिङ्गत्वमागुणात्) ॥ १४९ ॥

समाकर्षी (तु) निर्हारी

सुरभिघ्राणतर्पणः ।

द्रष्टगन्धः सुगन्धिः (स्याद्)

आमोदो मुखवासनः ॥ १५० ॥

घृतिगन्धिस् (तु) दुर्गन्धो

विस्त्रं (स्यादा) मगन्धि (यत्) ।

शुक्ल शुभ्र शुचि श्वेत विशद श्वेत पाण्डुराः ॥ १५१ ॥

श्रवदातः सितो गौरो बलक्षो धवलोऽर्जुनः ।

हरिणः पाण्डुरः पाण्डुर्

(ईषत्पाण्डुस्तु) धूसरः ॥ १५२ ॥

कृष्णे नीलासित श्याम काल श्यामल मेचकाः ।

पीतो गौरो हरिद्राभः

पालाशो हरितो हरित् ॥ १५३ ॥

रोहितो लोहितो रक्तः

शीणः कोकनदच्छविः ।

(अथ्यक्तरागस्व) रुणः

(श्वेतरक्तस्तु) पाटलः ॥ १५४ ॥

श्यावः (स्यात्) कपिशो

धूम्र धूमनी कृष्णलोहिते ।

कडारः कपिलः पिङ्ग पिशङ्गी कद्रु पिङ्गली ॥ १५५ ॥

चित्तं किमीर कल्पाष श्वलेता (श्व) कर्बुरे ।

(गुणे शक्तादयः पुंसि गुणिलिङ्गास्तु तडति) ॥ १५६ ॥

ब्राह्मी (तु) भारती भाषा गोवीष् वाणो सगस्वतो ।

व्याहार उक्तिर्लेपितं भाषितं वचनं वचः ॥ १५७ ॥

अपभ्रंशोऽपशब्दः (स्यात्)

(शास्त्रे) शब्द (स्तु) वाचकः ।

तिङ्सुवन्तचयो) वाक्यं (क्रिया वा कारकान्विता) ॥ १५८ ॥

श्रुतिः । स्त्री) वेद आम्नायस्

त्रयीधर्म (स्तु तद्विधिः) ।

(स्त्रियाम्) ऋक् भाम यजुषो

(इति वेदास्त्रयम्) त्रयी ॥ १५९ ॥

(शिञ्जेत्यादि श्रुतेर्) अङ्गम्

श्रीङ्कार प्रणवी (समौ) ।

इतिहामः पुरावृत्तं

(उदात्ताद्यास्त्रयः) स्वराः ॥ १६० ॥

आन्वोत्तिकी दण्डनोति । स्तर्कविद्यार्थशास्त्रयोः) ।

आख्यायिको (पलब्धार्था)

पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ १६१ ॥

(प्रबन्धकल्पना) कथा

प्रबद्धिका प्रहेलिका ।

स्मृति (स्तु) धर्मसंहिता

समाहृति (स्तु) संग्रहः ॥ १६२ ॥

समस्या (तु) समासार्था

किंवदन्ती जनश्रुतिः ।

वार्त्ता प्रवृत्ति ष्टान्त उदन्तः (स्याद्)

(अथा) द्वयः ॥ १६३ ॥

आख्यात्ते (चा) भिधानं (च) नामधेयं (च) नाम (च) ।

हृतिराकरणाह्वानं

संज्ञति (बहुभिः कृता) ॥ १६४ ॥

विवादो व्यवहारः (स्याद्)

उपन्यास (स्तु) वाङ्मुखम् ।

उपोद्घात उदाहारः

शपनं शपथः (पुमान्) ॥ १६५ ॥

प्रश्नो ऽनुयोगः पृच्छा (च)

प्रतिवाक्योत्तरे (समे) ।

मिथ्याभियोगो ऽभ्याख्यानम्

(अथ) मिथ्याभिशासनम् ॥ १६६ ॥

अभिशापः

प्रणाद (स्तु शब्दः स्यादनुरागजः) ।

यशः कीर्त्तिः समज्ञा (च)

स्तवः स्तोत्रं स्तुतिर्भुतिः ॥ १६७ ॥

आम्ने ङितं (द्विस्त्रिरुक्तम्)

(उच्चैर्घुष्टं (तु) घोषणा ।

काकुः स्त्रियां विकारो यः शोकभीत्यादिभिर्ध्वनेः ॥ १६८ ॥

प्रवर्णाच्चैर्पनिर्वाद परीवादापवाद (वत्) ।

उपक्रोशो जुगुप्सा (च) कुत्सा निन्दा (च) गर्हणे ॥ १६९ ॥

पारुथ्यमभिवादः (स्यात्)

भर्त्सनं (त्व) पकारगीः ।

(यः सनिन्द उपालम्भ स्तत्र स्यात्) परिभाषणम् ॥ १७० ॥

(तत्र त्वा) ऽऽच्चारणा (यः स्यादाक्रोशो मैथुनं प्रति) ।

(स्याद्) आभाषणमालापः

प्रलापो (ऽनर्थकं वचः) ॥ १७१ ॥

अनुलापो मुहुर्भाषा

विलापः परिदेवनम् ।

विप्रलापो विरोधोक्तिः

मंलापो (भाषणं मिथः) ॥ १७२ ॥

सुप्रलापः सुवचनं

अपलाप (स्तु) निङ्गवः ।

सन्देशवाग् वाचिकं (स्याद्)

(वागभेदास्तु त्रिषूत्तरे) ॥ १७३ ॥

उषती (वागकल्याणी)

(स्यात्) कल्या (तु शुभात्मिका) ।

(अत्यर्थमधुरं) सान्त्वं

सङ्गतं हृदयङ्गमम् ॥ १७४ ॥

निष्ठुरं परुषं

ग्राम्यमश्लीलं

सुनृतं (प्रिये) ।

सत्ये)

(ऽथ) सङ्गुलः क्लिष्टे परस्परपराहते ॥ १७५ ॥

(लुप्तवर्णपदं) अस्तं

निरस्तं त्वरितोदितम् ।

(अम्बूकृतं) सनिष्ठेवं

अवर्षं (स्याद्) ऽनर्थकम् ॥ १७६ ॥

अनक्षरमवाच्यं (स्याद्)

आहतं (तु) मृषार्थकम् ।

(अथ) म्लिष्टमविस्पष्टं

वितथं (त्व) नृतं (वचः) ॥ १७७ ॥

सत्यं तथ्यमृतं सम्यग्

(अमृनि त्रिषु तद्वति) ।

शब्दे निनाद् निनद ध्वनि ध्वान रव स्वनाः ॥ १७८ ॥

स्वान निर्वाप निर्झाद् नाद् निस्वान निस्वनाः ।

आरवाराव संराव विरावा

(अथ) ममरः ॥ १७९ ॥

(स्वनितं वस्त्रपर्णानां)

(भ्रूषणानां तु शिञ्जितम् ।

निकाणो निकणः क्राणः कणः कणन (मित्यपि) ॥ १८० ॥

। वीणायाः क्राणते प्रादेः) प्रकाण पक्काणा (टयः) ।

कोलाहलः कलकलम्

(तिरश्चां) वाशितं कतम् ॥ १८१ ॥

। स्त्री) प्रतिश्रुत् प्रतिध्वाने

गीतं गान (मिमे ममे) ।

निषादर्धभ गान्धार षड्ज मध्यम धैरताः ॥ १८२ ॥

पञ्चमश् (चेत्यमी मम तन्वीकण्ठीत्यिताः स्वराः) ।

काकली (तु काले सूक्ष्मे)

(ध्वनी तु मधुरास्फुटे) ॥ १८३ ॥

कली

मन्द्र (स्तु गभीरं)

तारो (ऽत्युच्चैम्)

(त्रयं स्त्रिषु) ।

(समन्वितलयस्त्वे)—कतालो

वीणा (तु) वल्लकी ॥ १८४ ॥

विपञ्ची

(सा तु तन्त्रोभिः सप्तभिः) परिवादिनी ।

ततं (वीणादिक वाद्यम्)

आनङ्गं (मुरजादिकम्) ॥ १८५ ॥

(वंश्यादिकं तु) शृषिरं

(कांस्यतालादिकं) घनम् ।

(चतुर्विधमिदं) वाद्यं वादित्वातोद्य (नामकम्) ॥ १८६ ॥

मृदङ्गा मुरजा

(भेदास्त्व) झ्यालिङ्गोर्ध्वका (स्त्रयः) ।

(स्याद्) यशः पटहो ढक्का

भेरी (स्त्री) दुन्दुभिः (पुमान्) ॥ १८७ ॥

आनकः पटहो (ऽस्त्री स्यात्)

काणो (वीणादिवादनम्) ।

वीणादण्डः प्रवालः (स्यात्)

ककुभ (स्तु) प्रसेवकः ॥ १८८ ॥

कोलम्बक (स्तु) कायो ऽस्या)

उपनाहो निबन्धनम् ।

(वाद्यप्रभेदा) डमरु मड्डु, डिण्डिम भर्भराः ॥ १८९ ॥

मर्हलः पणवो (ऽन्ये च)

नर्तकी लासिके (समे) ।

(विलम्बितं द्रुतं मध्यं) तत्वमोघोघनं (क्रमात्) ॥ १९० ॥

तालः (कालक्रियामानं)

लयः (साम्यम्)

(अथास्त्रियाम्) ।

ताण्डवं नटनं नाट्यं लास्यं नृत्यं (च) नर्त्तने ॥ १८१ ॥

तौर्थ्यत्रिकं (नृत्यगीतवाद्यं) नाट्यं (मिदं त्रयम्) ।

भ्रुकुंस (ख) भ्रुकुंस (ख) भ्रुकुंस (श्वेति नर्त्तकः ॥ १८२ ॥

स्त्रीवेषधारी पुरुषो)

(नाट्योक्तौ गणिका) ऽज्जुका ।

(भगिनीपतिरा) बुक्तो

भावो (विद्वान्)

(अथा) बुकः ॥ १८३ ॥

(जनको)

(युवराजस्तु) कुमारो भर्त्तृदारकः ।

(राजा) मद्धारको देवम्

(तत्सुता) भर्त्तृदारिका ॥ १८४ ॥

देवो (कृताभिषेकायाम्)

(इतरासु च) भट्टिनी ।

अब्रह्मण्य (मबध्योक्तौ)

(राजश्यालस्तु) राष्ट्रियः ॥ १८५ ॥

अम्बा (माता)

(ऽथ बाला स्याद्) वासूर्

(आर्थ्यस्तु) मारिषः ।

अन्तिका (भगिनी ज्येष्ठा)

निष्ठा निर्वहणे (समे) ॥ १८६ ॥

हण्डे हञ्जे हला (ह्वानं नीचं चेटिं सखीं प्रति) ।

अङ्गहारोऽङ्गविक्षेपो

व्यञ्जकाभिनयो (समौ) ॥ १८७ ॥

(निर्वृत्ते त्वङ्गसत्वाभ्यां हे त्रिष्वा) ङ्गिक सात्विके ।

(शृङ्गारवीरकरुणाद्भुतहास्यभयानकाः ॥ १९८ ॥

बीभत्सरौद्रे च) रसाः

शृङ्गारः शुचिरुज्ज्वलः ।

उत्साहवर्द्धनो वीरः

कारुण्यं करुणा घृणा ॥ १९९ ॥

कृपा दयानुकम्पा (स्याद) ऽनुक्रोशो (ऽप्य)

(ऽथो) हसः ।

हासो हास्यं (च)

द्वौभत्सं विकृतं (त्रिष्विदं द्वयम्) ॥ २०० ॥

विस्मयो ऽद्भुतमाश्चर्यं चित्र (मप्य)

(ऽथ) भैरवम् ।

टारुणं भीषणं भीष्णं घोरं भोमं भयानकम् ॥ २०१ ॥

भयङ्करं प्रतिभयं

रौद्रं (तू) अम्

(अमौ त्रिषु ।

चतुर्हृष)

दर त्रामो भीतिर्भीः साध्वसं भयम् ॥ २०२ ॥

(विकारो मानसो) भावो

ऽनुभावी (भावबोधकः) ।

गर्वो ऽभिमानो ऽहंकारी

मानश्चित्तसमुन्नतिः ॥ २०३ ॥

अनादरः परिभवः परिभावस्तिरस्क्रिया ।

रीटावमाननावज्ञा अवहेलमसूक्षणम् ॥ २०४ ॥

मन्दाच्चं क्लीस्तपा व्रीडा लज्जा

(सा) ऽपत्रपा (ऽन्यतः) ।

कान्तिस्तितिच्चा

ऽभिध्या (तु परस्वविषये सृष्टा) ॥ २०५ ॥

अक्षान्तिरीर्था

ऽसूया (तु दोषारोषो गुणेष्वपि) ।

वैरं विरोधो विद्वेषो

मन्यु शोकौ (तु) शुक (स्त्रियाम्) ॥ २०६ ॥

पश्चात्तापो ऽनुताप (च) विप्रतीसार (इत्यपि) ।

क्रोप क्रोधा ऽमर्ष रोष प्रतिघ्ना रुक्क्रुधौ (स्त्रियाम्) ॥ २०७ ॥

(शची तु चरिते) शीलम्

उन्माद स्रित्तविभ्रमः ।

प्रेमा (ना) प्रियता हार्दं प्रेम स्नेहो

(ऽथ) दोहदम् ॥ २०८ ॥

इच्छाक्राङ्गा सृहेहा लड्वाब्धा लिप्सा मनोरथः ।

कामोऽभिलाषस्तर्ष (च)

(स महान्) लालसा (इयोः) ॥ २०९ ॥

उपाधि (ना) धर्मचिन्ता

(पुंस्था) धि (स्मिन्सी व्यथा) ।

(स्यात्) चिन्ता स्मृतिराध्यानं

उत्कण्ठोत्कलिके (समे) ॥ २१० ॥

उत्साहोऽध्यवसायः (स्यात्)

(स) वीर्यं (मतिशक्तिभाक्) ।

कपटो (ऽस्त्री) व्याज दम्भोपभ्रयच्छन्न कैतवे ॥ २११ ॥

कुसृतिर्निकृतिः शाठ्यं

प्रमादो ऽनवधानता ।

कौतूहलं कौतुकं (च) क्लुतुकं (च) कुतूहकम् ॥ २१२ ॥

(स्त्रीणां विलास विव्वोक विभ्रमा ललितं तथा ।

हिला लोलित्यमी) हावाः (क्रियाः शृङ्गारभावजाः) ॥ २१३ ॥

द्रव केलि परीहासाः क्रीडा लीला (च) नर्म (च) ।

व्याजो ऽपदेशो लक्ष्यं (च)

क्रीडा खेला (च) कूर्ह नम् ॥२१४॥

घर्मो निदाघः खेदः (स्यात्)

प्रलयो नष्टचेष्टता ।

अवहित्याकारगुप्तिः

(समौ) संवेग सम्भ्रमौ ॥ २१५ ॥

(स्यादा) च्छुरितकं (हासः सोत्थासः)

(स मनाक्) स्मितम् ।

(मध्यमः स्याद्) विहसितं

रोमाञ्चो लोमहर्षणम् ॥ २१६ ॥

क्रन्दितं रुदितं क्रुष्टं

जृम्भ (स्तु त्रिषु) जृम्भणम् ।

विप्रलम्भो विसंवादो

रिङ्गण स्तवर्त्तनं (समे) ॥ २१७ ॥

(स्यात्) निद्रा शयनं स्वापः स्वप्नः संवेश (इत्यपि) ।

तन्द्रौ प्रमीला

भ्रुकुटि मुकुटो भ्रूकुटिः (स्त्रियः) ॥ २१८ ॥

अष्टष्टिः (स्यादसौम्ये ऽच्छि)

संसिद्धि प्रकृतौ (त्विमे) ।

स्वरूपं (च) स्वभाव (श्व) निसर्ग (श्वा)

(ऽथ) वेपथुः ॥ २१९ ॥

कम्पो (ऽथ) क्षण उद्धर्षो मह उद्धव उद्धवः ।

इति स्वर्गवर्गः ।

अथ पातालवर्गः ।

अधोभुवन पाताल बलिसङ्ग रसातलम् ।

नागलोको

(ऽथ) कुहरं शुषिरं विवरं विलम् ॥ १ ॥

छिद्रं निर्व्यथनं रोकं रन्ध्रं श्वभ्रं वपा शुषिः ।

गर्ता ऽवटौ (भुवि श्वभ्रे)

(सरन्ध्रे) शृषिरं (त्रिषु) ॥ २ ॥

अन्धकारो (ऽस्त्रियां) ध्वान्तं तमिस्रं तिमिरं तमः ।

(ध्वान्ते गाढे) ऽन्धतमसं

(क्षीणे) ऽवतमसं

(तमः ॥ ३ ॥

विष्वक्) सन्तमसं

नागाः काद्रवेया-

(स्तदीश्वरः) ।

शेषो ऽनन्तो

वासुकि (स्तु) सर्पराजो

(ऽथ) गोनसे ॥ ४ ॥

तिलित्स्वः (स्याद्)

अजगरे शयुर्वाहस (इत्युभौ) ।

अलगर्ही जलव्यालः

(समौ) राजिल डुण्डुभौ ॥ ५ ॥

मालुधानो मातुलाहिः

निर्मुक्तो मुक्तकञ्चुकः ।

सर्पः पृढाकुर्भुजगो भुजङ्गो ऽहिर्भुजङ्गमः ॥ ६ ॥

आशौविषो विषधरश्चक्रौ व्यालः सरीसृपः ।

कुण्डली गूढपाञ्चदशवाः काकोदरः फणी ॥ ७ ॥

दर्वीकरो दीर्घपृष्ठो दन्दशूको विलेशयः ।

उरगः पन्नगी भोगौ जिह्वगः पवनाशनः ॥ ८ ॥

(त्रिष्व) हेयं (विषास्थ्यादि)

फटायां (तु) फणा (द्वयोः) ।

(समौ) कञ्चुक निर्मोकी

क्षेड (स्तु) गरलं विषम् ॥ ९ ॥

(पुसि क्लीवे च) काकोल कालकूट हलाहलाः ।

मौराष्ट्रिकः शौक्लिकेयो ब्रह्मपुत्रः प्रदोपनः ॥ १० ॥

टारदो वत्सनाभ (स विषभेदा अमो नव) ।

विषवेद्यो जाङ्गलिको

व्यालघ्राह्यहितुण्डिकः ॥ ११ ॥

(स्यात्) नारक (स्तु) नरका निरयो दुर्गतिः (स्त्रियाम्) ।

(तद्भेदाः) तपनावीचि महारौरव रौरवाः ॥ १२ ॥

संहारः कालसूत्रं (चेत्याद्याः)

(सत्वास्तु) नारकाः ।

प्रेता

वैतरणी (सिन्धुः)

(स्याद) ऽलक्ष्मो (स्तु) निर्ऋतिः ॥ १३ ॥

विष्टिराजूः

कारणा (तु) यातना तीव्रवेदना ।

पौडा वाधा व्यथा दुःखममानस्यं प्रसूतिजम् ॥ १४ ॥

(स्यात्) कष्टं कञ्चुमाभौलं

(त्रिष्वेषां भेद्यगामि यत्) ।

समुद्रो ऽम्बिरकूपारः पारावारः सरित्पतिः ॥ १५ ॥

उदन्वानुदधिः सिन्धुः सरस्वान् सागरो ऽण्वः ।

रत्नाकरो जलनिधिर्यादःपतिरपाम्पतिः ॥ १६ ॥

(तस्य प्रभेदाः) क्षीरोदो लवणोद (स्तथापरि) ।

आपः (स्त्री भूम्नि) वार्वारि मलिलं कमलं जलम् ॥ १७ ॥

पयः कौलालममृतं जीवनं भुवनं वनम् ।

कबन्धमुदकं पाथः पुष्करं सर्वतो मुखम् ॥ १८ ॥

अश्वो ऽर्णस्तोय पानीय नोर क्षीराम्बु शम्बरम् ।

मेघपुष्पं घनरसम्

(त्रिषु हे) आप्यमन्मयम् ॥ १९ ॥

भङ्गस्तरङ्ग ऊर्मि (वा स्त्रियां) वीचिर्

(ऽथोर्मिषु ।

महत्सू)-लोल कल्लोलौ

(स्यादा)-वर्त्ती (ऽन्धमां भ्रमः) ॥ २० ॥

पृषन्ति विन्दु पृषताः (पुमांसो) विद्मषः (स्त्रियः) ।

वक्राणि पुटभेदाः (स्युः)

भ्रमा (श्व) जलनिर्गमाः ॥ २१ ॥

कूलं रोध (श्व) तीरं (च) प्रतीरं (च) तटं (त्रिषु) ।

पारावारे (परार्वाची तीरे)

पात्रं (तदनन्तरम्) ॥ २२ ॥

हीपो (ऽस्त्रियाम्) न्तरीपं (यदन्तर्वारिणस्तटम्) ।

(तीयोत्थितं तत्) पुलिनं

सैकतं सिकतामयम् ॥ २३ ॥

निषद्वर (स्तु) जम्बालः पङ्को (ऽस्त्री) शाद कर्द्दमौ ।

जलोच्छ्वासाः परौवाहाः

कूपका (स्तु) विदारकाः ॥ २४ ॥

नाव्यं (त्रिलिङ्गं नौतार्यं)

(स्त्रियां) नौस्तरणिस्तरिः ।

उडुपं (तु) प्लवः कोलः

स्रोतो (ऽम्बु सरणं स्वतः) ॥ २५ ॥

आतरस्तरपण्यं (स्याद्)

द्वीणी काष्ठाम्बुवाहिनी ।

सांयात्रिकः पोतवणिक्

कर्णधार (स्तु) नाविकः ॥ २६ ॥

नियामकाः पोतवाहाः

कूपको गुणवृत्तकः ।

नौकादण्डः त्रैपणिः (स्याद्)

अरित्रं केनिपातकः ॥ २७ ॥

अभिः (स्त्री) काष्ठकुदालः

सकपात्रं (तु) संचनम् ।

(क्लोवि) ऽर्द्धनावं (नावोऽर्द्धं)

(ऽतोत नोक्ते) ऽतिनु (त्रिषु) ॥ २८ ॥

(त्रिष्वागाधात्)

प्रसन्नो ऽच्छः

कलुषो ऽनच्छ आविलः ।

निम्नं गभीरं गम्भीरम्

उत्तानं (तद्विपर्ययि) ॥ २९ ॥

अगाधमतलस्यर्शं

कैवर्त्तं दास धीवरौ ।

आनाथः (पुंसि) जालं (स्यात्)

शणसूत्रं पवित्रकम् ॥ ३० ॥

मत्स्याधानी कुवेणी (स्याद्)

वडिशं मत्स्यवेधनम् ।

पृथुरोमा भूषो मत्स्यो मीनो वैसारिणो ऽण्डजः ॥ ३१ ॥

विसारः शकली (चा)

(ऽथ) गडकः शकुलार्मकः ।

सहस्रदंष्ट्रः पाठीन

उलूपी शिशुकः (समी) ॥ ३२ ॥

नलमीनश्चिलिचिमः

प्रोष्ठी (तु) शफरी (द्वयोः) ।

क्षुद्राण्डमत्स्यसङ्घातः पोताधानम्

(अथो भषाः) ॥ ३३ ॥

रोहितो मङ्गुरः शालो राजीवः शकुलस्तिमिः ।

तिमिङ्गिला (दयश्वा)

(ऽथ) यादांसि जलजन्तवः ॥ ३४ ॥

(तङ्गेदाः) शिशुमारोद्र शङ्खा मकरा (दयः) ।

(स्यात् (कुलीरः ककटकः

कूर्मे कमठ कच्छपी ॥ ३५ ॥

ग्राहो ऽवहारो

नक्र (स्तु) कुम्भीरो

(ऽथ) महीलता ।

गण्डपदः किञ्चुलुको

निहाका गोधिका (ममे) ॥ ३६ ॥

रक्तपा (तु) जलौकायां (स्त्रियां भृन्नि) जलौकसः ।

मुक्तास्फोटः (स्त्रियां) शक्तिः

शङ्खः (स्यात्) कम्बु (रस्त्रियाम्) ॥ ३७ ॥

क्षुद्रशङ्खाः शङ्खनखाः

शम्बूका जलशक्तयः ।

भेके मण्डूक वर्षाभू शालूर म्रव दर्दुराः ॥ ३८ ॥

शिली गण्डपदौ

भेकी वर्षाभ्वी

कमठी दुलिः ।

(मङ्गुरस्य प्रिया) शृङ्गी

दुर्नामा दीर्घकोषिका ॥ ३८ ॥

जलाशया जलाधारा

(स्तवागाधजलो) ऋदः ।

आहाव (स्तु) निपानं (स्यादुपकूप जलाशये) ॥ ४० ॥

(पुंस्येवा-)भ्यु प्रह्वी कूप उदपानं (तु पुंसि वा) ।

नेमिस्त्रिका (ऽस्य)

वीनाह्वी (मुखवन्धनमस्य यत्) ॥ ४१ ॥

पुष्करिण्यां (तु) खातं (स्याद्)

अखातं देवखातकम् ।

पद्माकरस्तडागो (ऽस्त्री)

कासारः सरसी सरः ॥ ४२ ॥

वेशन्तः पल्वलं (चा) ऽल्पसरो

वापी (तु) दीर्घिका ।

खेयं (तु) परिखा

ऽऽधार (स्वभसां यत्र धारणम्) ॥ ४३ ॥

(स्याद्) आलवालमावालमावापी

(ऽथ) नदी सरित् ।

तरङ्गिणी शैवल्लिनौ तटिनी ऋदिनी धुनौ ॥ ४४ ॥

स्नातस्त्रिनौ द्वौपवती स्रवन्ती निम्नगापगा ।

गङ्गा विष्णुपदौ जङ्गतनया सुरनिम्नगा ॥ ४५ ॥

भागौरथी त्रिपथगा त्रिस्रोता भीषसू (रपि) ।

कालिन्दो सूर्यतनया यमुना शमनस्त्रसा ॥ ४६ ॥

रेवा (तु) नर्मदा सोमोद्भवा मेकलकन्धका ।

करतोया सदानीरा

बाहुदा सैतवाहिनी ॥ ४७ ॥

शितद्रु (स्तु) शतद्रुः (स्याद्)

विपाशा (तु) विपाट् स्त्रियाम् ।

शीणो हिरण्यबाहुः (स्यात्)

कुल्या (-ऽल्पा कृत्रिमा सरित्) ॥ ४८ ॥

शरावती वैववती चन्द्रभागा सरस्वती ।

कावेरौ (सरितोऽन्याश्च)

सम्भेदः सिन्धुसङ्गमः ॥ ४९ ॥

(द्वयोः) प्रणाली (पयसः पदव्यां)

(त्रिषु तूत्तरौ ।

देविकायां सरयां च भवे) दाविक सारवौ ॥ ५० ॥

सौगन्धिकं (तु) कङ्कारं

हल्लकं रक्तसन्ध्यकम् ।

(स्याद्) उत्पलं कुवलयम्

(अथ) नीलाम्बुजम् (च) ॥ ५१ ॥

इन्दीवरं (च नीले ऽस्मिन्)

(सिते) कुमुद कैरवे ।

शालूक (मेषां कन्दः स्याद्)

वारिपर्णी (तु) कुम्भिका ॥ ५२ ॥

जलनीलो (तु) शैवालं शेवलो

(ऽथ) कुमुदती ।

कुमुदिन्यां

नलिन्यां (तु) विसिनी पद्मिनी (मुखाः) ॥ ५३ ॥

(वा पुंसि) पद्मं नलिनमरविन्दं महोत्पलम् ।

सहस्रपत्रं कमलं शतपत्रं कुशेशयम् ॥ ५४ ॥

पङ्केरुहं तामरसं सारसं सरसौरुहम् ।

विसप्रसून राजीव पुष्कराश्वोरुहाणि (च) ॥ ५५ ॥

पुण्डरीकं सिताश्वोजम्

(अथ) रक्तसरोरुहे ।

रक्तोत्पलं कोकनदं

नालानालम्

(अथास्त्रियाम्) ॥ ५६ ॥

मृणालं विसम्

(अजादिकदम्बे) षण्ड (मस्त्रियाम्) ।

करहाटः शिफाकन्दं

किञ्जल्कः केशरो (ऽस्त्रियाम्) ॥ ५७ ॥

संवत्तिका नवटलं

बीजकोशो वराटकः ।

(उक्तं स्वर्धोम दिक्कालधौशब्दादि सनायकम् ॥ ५८ ॥

पातालभोगि नरकं वारि चैषां तु सङ्गतम्) ।

इति पातालवर्गः ।

अथ पृथिवीवर्गः ।

वर्गाः पृथ्वी पुर क्ष्माभृदनीषधि मृगादिभिः ।

नृ ब्रह्म चतुर्विट् शूद्रैः साङ्गोपाङ्गैरिहोदिताः ॥ १ ॥

भूर्भूमिभ्रमरचलाऽनन्ता रसा विश्वम्भरा स्थिरा ।

धरा धरित्री धरणिः क्षीणो ज्या काश्यपो क्षितिः ॥ २ ॥

सर्वसहा वसुमती वसुधोर्वी वसुन्धरा ।

गोत्रा कुः पृथिवी पृथ्वी क्ष्माऽवनिर्मेदिनी मही ॥ ३ ॥

मृन्मृत्तिका

(प्रशंस्ता तु) मृत्सा मृत्सा (च मृत्तिका) ।
उर्वरा (सर्वशस्याद्या)

(स्याद्) ऊषः चारमृत्तिका ॥ ४ ॥

ऊषवानूपरो (हावप्यन्यलिङ्गौ)

स्थलं स्थली ।

(समानी) मरु धन्वानी

(द्वे) खिलाऽप्रहते (समे) ॥ ५ ॥

(त्रिष्व)

(ऽथो) जगती लोको विष्टपं भुवनं जगत् ।

(लोको ऽयं) भारतं (वर्षं)

(शरावत्यास्तु यो ऽवधेः ॥ ६ ॥

देशः प्राग्दक्षिणः) प्राच्य

उदीच्यः (पश्चिमोत्तरः) ।

प्रत्यन्तो ग्लेच्छदेशः (स्यात्)

(मध्यदेश) स्तु (मध्यमः ॥ ७ ॥

आर्यावर्तः पुण्यभूमि (मध्यं विन्ध्यहिमालयोः) ।

नौवृज्जनपदो

देश विषयी (तू)-पवर्त्तनम् ॥ ८ ॥

(त्रिष्वगोष्ठात्)

(नडप्राये) नडानडूल (इत्यपि) ।

कुमुदान् (कुमुदप्राये)

केतस्वान् (बहुवेतसे) ॥ ९ ॥

शाहलः (शादहरिते)

(सजम्बाले तु) पङ्किलः ।

जलप्रायमनूपं (स्यात्)

(पुंसि) कच्छ (स्तथाविधः) ॥ १० ॥

(स्त्री) शर्करा शर्करिलः शर्करः शर्करावति ।

(देश एवादिमाव्)

(एवमुन्नेयाः) सिकतावति ॥ ११ ॥

(देशो नद्यम्ब, वृष्ट्यम्ब, सम्पन्नब्रोहिपालितः ।

स्यात्) नदीमातृको

देवमातृक (च यथाक्रमम्) ॥ १२ ॥

(सुराङ्गि देशे) राजन्वान्

(स्यात्ततो ऽन्यत्र) राजवान् ।

गोष्ठं गोस्थानकं

(तत्तु) गोष्ठीनं (भूतपूर्वकम्) ॥ १३ ॥

पर्यन्तभूः परिसरः

सेतुराली (स्त्रियां पुमान्) ।

वामलूर (च) नाकु (च) वल्मीकं (पुंनपुंसकम्) ॥ १४ ॥

अयनं वर्त्म मार्गाध्व पन्थानः पदवो सृतिः ।

सरणिः पङ्क्तिः पद्या वर्त्तन्येकपटी (ति च) ॥ १५ ॥

अतिपन्थाः सुपन्था (च) सत्पथ (चाञ्चितेऽध्वनि) ।

व्यध्वो दुरध्वो विपथः कदध्वा कापथः (समाः) ॥ १६ ॥

अपन्था (स्त्र) पयं (तुल्ये)

शृङ्गाटक चतुष्पथे ।

प्रान्तरं (दूरशून्योऽध्वा)

कान्तारी (वर्त्म दुर्गमम्) ॥ १७ ॥

गव्यूतिः (स्त्री) क्रौशयुगं

नल्वः (किष्क, चतुःशतम्) ।

घण्टापथः संसरणं

(तत्पुरस्यो)-पनिष्करम् ॥ १८ ॥

अथ पुरवर्गः ।

पुः (स्त्री) पुरौ नगर्यौ (वा) पत्तनं पुटभेदनम् ।
स्थानीयं निगमो

(ऽन्यत्तु) यन्मूलनगरात्पुरम् ॥ १ ॥

(तत्) शाखानगरं

वेशो विश्वाजनसमाश्रयः ।

आपण (स्तु) निषद्यायां

विपणिः पण्यवीथिका ॥ २ ॥

रथ्या प्रतीली विशिखा

(स्यात्) चयो वप्र (मस्त्रियाम्) ।

प्राकारो वरणः शालः

प्राचीरं (प्रान्ततो वृत्तिः) ॥ ३ ॥

भित्तिः (स्त्री) कुड्यम्

ण्डुकं (यदन्तर्न्यस्तकीकसम्) ।

गृह गेहोदवसितं वेश्म सद्य निकेतनम् ॥ ४ ॥

निशान्त वस्त्य सदनं भवनागार मन्दिरम् ।

गृहाः (पुंसि च भूम्नोव) निकाय्य निलयालयाः ॥ ५ ॥

वासः कूटी (द्वयोः) शाला सभा

सञ्चवनं (त्विदम्) ।

चतुःशालं

(मुनीनां तु) पर्णशालोटजौ (ऽस्त्रियाम्) ॥ ६ ॥

चैत्रमायतनं (तुल्ये)

वाजिशाला (तु) मन्दुरा ।

आवेशनं शिल्पशाला

प्रपा पानीयशालिका ॥ ७ ॥

मठ (श्वात्रादिनिलयो)

गच्छा (तु) मदिरागृहम् ।

गर्भागारं वासगृहम्

अरिष्टं सूतिकागृहम् ॥ ८ ॥

वातायनं गवाक्षः (स्यात्)

मण्डपः (ऽस्त्री) जनाश्रयः ।

हर्म्या- (दि धनिनां वासः)

प्रासादो (देवभूभुजाम्) ॥ ९ ॥

सौधो (ऽस्त्री) राजसदनम्

उपकार्योपकारिका ।

स्वस्तिकः सर्वतोभद्रो नन्यावर्त्ता- (दयो ऽपि च) ॥ १० ॥

विच्छन्दकः (प्रभेदा हि भवन्तीश्वरसङ्गनाम्) ।

(स्यागारं भूभुजाम्) अन्तःपुरं (स्याद्) अवरोधनम् ॥ ११ ॥

शुद्धान्त (श्वा) ऽवरोध (श्व)

(स्याद्) अट्टः क्षौम (मस्त्रियाम्) ।

प्रघाण प्रघणालिन्दा (वहिर्द्वारप्रकोष्ठके) ॥ १२ ॥

गृहावग्रहणी देहल्य-

ऽङ्गनं चत्वराऽजिरे ।

(अधस्ताहारुणि) शिला

नासा (दारूपरि स्थितम्) ॥ १३ ॥

प्रच्छन्नमन्तर्द्वारं (स्यात्)

पक्षद्वारं (तु) पक्षकः ।

बलीक नीध्र पटलप्रान्ते

(ऽथ) पटलं कृटिः ॥ १४ ॥

गोपानसी (तु) बलभी (छाटने वक्रदारुणि) ।

कपोतपालिकायां (तु) विटङ्गं (पुंनपुंस्कम्) ॥ १५ ॥

(स्त्री) द्वार्द्वारं प्रतीहारः

(स्याद्) वितर्दि (स्तु) वेदिका ।

तोरणो (ऽस्त्री) वहिर्द्वारं

पुरद्वारं (तु) गोपुरम् ॥ १६ ॥

(कूटं पूर्द्धारि यत्) हस्तिनख (स्तस्मिन्)

(अथ त्रिषु) ।

कपाटमररं (तुल्ये)

(तद्विष्कम्भे) ऽर्गलं (न ना) ॥ १७ ॥

आरोहणं (स्यात्) सोपानं

निःश्रेणि (स्त्व)-धिरोहिणी ।

सम्पार्जनी शोधनी (स्यात्)

सङ्करो ऽवकर (स्तया) ॥ १८ ॥

(क्षिप्ते)

मुखं निःसरणं

सन्निवेशो निकर्षणम् ।

(समौ) संवसथ ग्रामौ

वेश्मभूर्वास्तु- (रस्त्रियाम्) ॥ १९ ॥

ग्रामान्त उपशत्यं (स्यात्)

सीमसीमे (स्त्रियामुभे) ।

घोष आभीरपल्ली (स्यात्)

पक्कणः शवरालयः ॥ २० ॥

इति पुरवर्गः ।

—

अथ पर्वतवर्गः ।

भङ्गीध्रे शिखरि-क्ष्माभृदहार्यं धर पर्वताः ।

अद्रि गोत्र गिरि ग्रावाचल शैल शिलोच्चयाः ॥ १ ॥

लोकालोकश्चक्रवाल

स्त्रिकूटस्त्रिककुत् (समौ) ।

अस्त (स्तु) चरमक्ष्माभृद्

उदयः पूर्वपर्वतः ॥ २ ॥

हिमवान्निषधो त्रिभ्यो माल्यवान् पारियात्रकः ।

गन्धमादन (मन्ये) च हिमकूटा- (दयो नगाः) ॥ ३ ॥

पाषाण प्रस्तर ग्रावोपलाश्मानः शिला दृषत् ।

कूटो (ऽस्त्री) शिखरं शृङ्गं

प्रपात (स्त्र)-तटो भृगुः ॥ ४ ॥

कटको (ऽस्त्री नितम्बो ऽद्रेः)

स्रुः प्रस्थः सानु- (रस्त्रियौ) ।

उत्सः प्रस्रवणं

(वारिप्रवाहो) निर्भरो भरः ॥ ५ ॥

दरौ (तु) कन्दरो (वा स्त्री)

(देवखात विले) गुहा ।

गह्वरं

गण्डशैला (स्तु च्युताः स्थूलोपला गिरिः) ॥ ६ ॥

स्त्रानिः (स्त्रियाम्) आकरः (स्यात्)

पादाः प्रत्यन्तपर्वताः ।

उपत्यका (ऽद्रेरासन्ना भूमिर्)

(ऊर्ध्वम)-धित्यका ॥ ७ ॥

धातु (मर्नः शिलाद्यद्रेर्)

गैरिकं (तु विशेषतः) ।

निकुञ्ज कुञ्जी (वा क्लीवे लतादिपिहितोदरे ॥ ८ ॥

इति पर्वतवर्गः ।

अथ वनौषधिवर्गः ।

अष्टव्यरस्थं विपिनं गहनं काननं वनम् ।

महारण्यमरण्यानौ

गृह्यारामा (स्तु) निष्कुटाः ॥ १ ॥

आरामः (स्याद् उपवनं (कृत्रिमं वनमेव तत्) ।

(अमात्यगणिका गेहोपवने) वृक्षवाटिका ॥ २ ॥

(पुमाना)-क्रीड उद्यानं (राज्ञः साधारणं वनम्) ।

(स्यादेतदेव) प्रमदवन (मन्तः पुरोचितम्) ॥ ३ ॥

वीथ्यालिरावलिः पङ्क्तिः श्रेणी

लेखा (स्तु) राजयः ।

वन्या वनसमूहे (स्याद्)

अङ्कुरो ऽभिनवोद्भिदि ॥ ४ ॥

वृक्षो महीरुहः शाखी विटपी पादपस्तरुः ।

अनोकहः कुटः सालः पलाशौ वृ वृमागमाः ॥ ५ ॥

वानस्पत्यः (फलैः पुष्पात्)

(तैरपुष्पाद्) वनस्पतिः ।

ओषध्यः (फलपाकान्ताः)

(स्याद्) अवन्ध्यः फलेग्रहिः ॥ ६ ॥

बन्धो ऽफलो ऽवकेशी (च)

फलवान् फलिनः फली ।

प्रफुल्लोत्फुल्ल संफुल्ल व्याकोष विकच स्फुटाः ॥ ७ ॥

फुल्ल (श्वैते) विकसिते (स्युर्)

(अवन्ध्यादय स्त्रिषु) ॥ ८ ॥

स्थाणु (वा ना) ध्रुवः शङ्कुः

(ऋस्रशाखाशिफः) क्षुपः ।

(अप्रकाण्डे) स्तम्ब गुल्मी

वल्ली (तु) व्रततिर्लता ।

(लता प्रतानिनी) वीरुद्गुल्मिन्युलप (इत्यपि) ॥ ९ ॥

(नगादारोह) उच्छ्राय उत्सेध (श्वो) च्छय (श्व मः) ।

(अस्त्री) प्रकाण्डः स्कन्धः (स्यान्मूलाच्छाखादध्वेस्तरोः) ॥ १० ॥

(समे) शाखा लते

स्कन्धशाखा शाले

शिफा जटे ।

(शाखाशिफा) ऽवरोहः (स्यात्)

(मूलाच्चाग्रं गता) लता ॥ ११ ॥

शिरो ऽग्रं शिखरं (वा ना)

मूलं ब्रध्नो (ऽङ्घ्रिनामकः) ।

सारो मज्जा (समौ)

त्वक् (स्त्री) वल्कं वल्कलम् (मस्त्रियाम्) ॥ १२ ॥

काष्ठं दावे-

इन्धनं (त्वे) ध इधमेधः समित् (स्त्रियाम्) ।

निष्पुहः कोटरं (वा ना)

वल्लरिमञ्जरिः (स्त्रियौ) ॥ १३ ॥

पत्रं पलाशं कृदनं दलं पर्णं कृदः (पुमान्) ।

पल्लवो (ऽस्त्री) किसलयं

विस्तारो विटपो (ऽस्त्रियाम्) ॥ १४ ॥

(वृक्षादीनां) फलं शस्यं

वृन्तं प्रसववन्धनम् ।

(आमे फले) शलाटुः (स्यात्)

(शुष्के) वान (सुमे त्रिषु) ॥ १५ ॥

चारको जालकं (क्लीवे)

कलिका कोरकः (पुमान्) ।

(स्यात्) गुच्छक (स्तु) स्तवकः

कुङ्गलो मुकुलो (ऽस्त्रियाम्) ॥ १६ ॥

(स्त्रियः) सुमनसः पुष्पं प्रसूनं कुसुमं (समम्) ।

मकरन्दः पुष्परसः

परागः सुमनोरजः ॥ १७ ॥

(द्विहीनं प्रसवे सर्वं हरौतक्याटयः स्त्रियाम्) ।

आश्वत्य वेणव प्लाक्ष नययोधैङ्गदं (फले) ॥ १८ ॥

वाहृतं (च)

(फले जम्बा) जम्बुः (स्त्री) जम्बु जाम्बवम् ।

(पुष्पे जातीप्रभृतयः खलिङ्गा ब्रोहयः फले ॥ १९ ॥

विदार्याद्यास्तु मूले ऽपि)

(पुष्पे क्लीवे ऽपि) पाटला ॥ २० ॥

बोधिट्टुमश्वलदन्तः पिप्पलः कुञ्जराशनः ।

अश्वत्ये

(ऽद्य) कपित्थे (स्युः) दधित्य ग्राहि मन्मथाः ॥ २१ ॥

(तस्मिन्) दधिफलः पुष्पफलदन्तशठा (वर्षि) ।

उदुम्बरं जन्तुफलो यज्ञाङ्गो ह्रिमदुग्धकः ॥ २२ ॥

काविदारं चमरिकः कुहालो युगपत्रकः ।

सप्तपर्णी विशालत्वक् शारदी विषमच्छदः ॥ २३ ॥

आरग्वधे राजहृत्त सम्पाक चतुरङ्गुलाः ।

आरवत व्याधिघात कृतमाल सुवर्णकाः ॥ २४ ॥

(स्युः) जम्बीरे दन्तशठ जम्भ जम्बीर जम्भलाः ।

वरुणो वरणः सेतुस्तिक्तशाकः कुमारकः ॥ २५ ॥

पुन्नागे पुरुषस्तुङ्गः केमरो देववल्गुभः ।

पारिभट्टे निम्बतरुर्मन्दारः पारिजातकः ॥ २६ ॥

तिनिशे स्यन्दनो नेमो रथद्वुरतिमुक्तकः ।

वञ्जुलखिद्रकृच् (चा

ऽथ ह्यै) पीतन कपीतनी ॥ २७ ॥

आम्नातके

मधूके (तु) गुडपुष्प मधुद्रुमी ।

वानप्रस्थ मधुष्टोली

(जलजे ऽत्र) मधूलकः ॥ २८ ॥

पीली गुडफलः संमी

(तस्मिंस्तु गिरिसम्भवे) ।

अत्तोड़ कन्दराली (हा-)

वङ्गाठे (तु) निकोचकः ॥ २९ ॥

पलाशे किंशुकः पर्णी वातपौथो

(ऽथ) वेतसे ।

रथा ऽभ्रपुष्प विदुल शीत वानोर वञ्जुलाः ॥ ३० ॥

(ह्यै) पारिव्याधविदुली नादर्यो (चा) स्व, वेतसे ।

शांभाञ्जनं शिशु तौल्यगन्धकाक्षीव मीचकाः ॥ ३१ ॥

(रक्तो ऽसौ) मधुशिशुः (स्याद्)

अरिष्टः फेनिलः (ससौ) ।

विल्वे शाण्डिल्य शेलूपी मालूर औफला (वपि) ॥ ३२ ॥

प्लक्षो जटी पकटी (स्यात्)

न्यग्रोधो बहुपादटः ।

गालवः शावरो लोभ्रस्तिरीटास्तल्व मार्जनौ ॥ ३३ ॥

आम्रशूतो रसालो

(ऽसौ) सहकारो (ऽतिसौरभः) ।

कुम्भोलूखलकं (क्लीवे) कौशिको गुग्गुलुः पुरः ॥ ३४ ॥

शेलुः श्लेष्मातकः शीत उद्दालो बहुवारकः ।

राजाटनं पियाल (श्व) सन्नकद्रुर्धनुः पटः ॥ ३५ ॥

गन्धारी सर्वतोभद्रा काश्मरी मधुपर्णिका ।

श्रीपर्णी भद्रपर्णी (च) काश्मर्य्य (श्वा प्य)

(ऽथ द्वयोः) ॥ ३६ ॥

कर्कभूर्वदरी कोलिः

कोलं कुवल फेनिले ।

मौवीरं वदरं घोण्टा (ऽप्य-)

(ऽथ स्यात्) स्वादुकरण्टकः ॥ ३७ ॥

विकङ्कतः सुवाहचो ग्रन्थिलो व्याघ्रपाद- (पि) ।

पैरावतो नागरङ्गो नाटयो भूमिजम्बुका ॥ ३८ ॥

तिन्दुकः स्फूर्जकः कालस्कन्ध (श्व) शितिसारके ।

काकेन्दुः कुलकः काकतिन्दुकः काकपीलुके ॥ ३९ ॥

गोलीढो भाटलो घण्टापाटलिर्मोक्ष मुष्ककौ ।

तिलकः क्षुरकः श्रीमान्

(समौ) पिचुल भावुकौ ॥ ४० ॥

श्रीपर्णिका कुमुदिका कुम्भी कैट्य्य कट्फली ।

क्रमुकः पट्टिका (ख्यः स्यात्) पट्टी लाक्षाप्रसादनः ॥ ४१ ॥

नूद (स्तु) पूषः क्रमुको ब्रह्मण्यो ब्रह्मदारु (च) ।

तूलं (च)

नीप प्रियक कदम्बा (स्तु) हलिप्रिये ॥ ४२ ॥

घोरवृक्षो ऽरुष्करो ऽग्निमुखी भल्लातकी (त्रिषु) ।

गर्दभाण्डे कन्दराल कपौतन सुपाखकाः ॥ ४३ ॥

मूत्र (ख)

तिन्तिडौ चिञ्चा ऽम्बिका-

(ऽथ) पीतसालके ।

सर्जका ऽसन बन्धूकपुष्प प्रियक जीवकाः ॥ ४४ ॥

साले (तु) सर्ज कार्था ऽश्वकर्णकाः शस्यसंवरः ।

नदोसर्जा वीरतरुन्द्रद्रुः ककुभो ऽर्जुनः ॥ ४५ ॥

राजादन फलाध्यक्षे चौरिकायाम्

(अथ द्वयोः) ।

इङ्गदी-तापसतरुः

भूर्जं चर्मि मृदुत्वचौ ॥ ४६ ॥

पिच्छिला पूरणी मोचा स्थिरायुः शाल्मलि (द्वयोः) ।

पिच्छा (तु) शाल्मलीवेष्टे

रोचनः कूटशाल्मलिः ॥ ४७ ॥

चिरविल्वो नक्तमालः करज (ख) करञ्जके ।

प्रकीर्यः पूतिकरजः पूतिकः कलिमारकः ॥ ४८ ॥

(करञ्जभेदाः) षड्ग्रन्थो मर्कट्यङ्गारवल्लरी ।

रोही रोहितकः प्लोहशतुर्दाडिमपुष्पकः ॥ ४९ ॥

गायत्री बालतनयः खदिरो दन्तधावनः ।

अरिमेदो विट्खदिरे

कदरः (खदिरे सिते) ॥ ५० ॥

सोमवल्को (ऽप्य-)

(ऽथ) व्याघ्रपुच्छ गन्धर्वहस्तकौ ।

एरण्ड उरुवूक (ख) रुचकश्चित्रक (ख सः) ॥ ५१ ॥

चञ्चुः पञ्चाङ्गुलो मण्ड वर्द्धमान व्यडम्बकाः ।

(अल्पा शमी) शमीरः (स्यात्)

शमी सक्तुफला शिवा ॥ ५२ ॥

पिण्डीतको मरुवकः खसनः करहाटकः ।

शल्य (ख) मदने

शक्रपादपः पारिभद्रकः ॥ ५३ ॥

भद्रदारु द्रुकिलिमं पीतदारु (च) दारु (च) ।

पूतिकाष्ठं (च सप्त स्युः) देवदारुण्य-

(ऽथ द्वयोः) ॥ ५४ ॥

पाटलिः पाटला ऽमोघा काचस्थाली फलेरुहा ।

कृष्णवृन्ता कुवेराची

श्वामा (तु) महिला- (द्वया) ॥ ५५ ॥

लता गोवन्दनी गुन्द्रा प्रियङ्गुः फलिनी फली ।

विष्कक्सेना गन्धफली कारम्भा प्रियक (ख सा) ॥ ५६ ॥

मण्डूकपर्णं पत्रोर्णं नट कटुङ्ग टुण्टुकाः ।

श्योनाक शुकनासर्त्त दीर्घवृन्त कुटन्नटाः ॥ ५७ ॥

शोणक (श्या-) ऽरली

तिथ्यफला (त्वा-) मलकी (त्रिषु) ।

अमृता (च) वयःस्था (च)

(त्रिलिङ्ग (स्तु) विभीतकः ॥ ५८ ॥

अक्षस्तुषः कर्षफलो भूतवासः कलिद्रुमः ।

अभया (त्व) व्यथा पथ्या वयःस्था पूतना ऽमृता ॥ ५९ ॥

हरीतकी हैमवती चेतकी श्रेयसी शिवा ।

पीतद्रुः सरलः पूतिकाष्ठं (चा)

(ऽथ) द्रुमोत्पलः ॥ ६० ॥

कर्णिकारः परिव्याधो

लकुचो लिकुचो डडुः ।

पनसः कण्टकिफलो

निचुलो ऽम्बुज इज्जलः ॥ ६१ ॥

काकोडुम्बरिका फलुर्मलपूर्जघनेफला ।

अरिष्टः सर्वतोभद्र हिङ्गुनिर्यास मालकाः ॥ ६२ ॥

पिचुमर्द्द (ख) निम्बे

(ऽथ) पिच्छिला ऽगुरु शिंशपा ।

कपिला भस्मगर्भा (सा)

शिरौष (स्तु) कपीतनः ॥ ६३ ॥

भण्डिलो (प्य-)

(ऽथ) चाम्पेयश्चम्पको हेमपुष्पकः ।

(एतस्य कलिका) गन्धफली (स्याद्)

(अथ) केसरे ॥ ६४ ॥

वकुलो

वञ्जुलो ऽशोके

(समौ) करकदाडिमौ ।

चाम्पेयः केसरो नागकेसरः काञ्चना- (ह्वयः) ॥ ६५ ॥

जया जयन्ती तर्कारी नादेयी वैजयन्तिका ।

श्रीपर्णमग्निमन्यः (स्यात्) कणिका गणिकारिका ॥ ६६ ॥

जयो

(ऽथ) कूटजः शक्रो बत्सको गिरिमल्लिका ।

(एतस्यैव) कलिङ्गेन्द्रयवं भद्रयवं (फले) ॥ ६७ ॥

कृष्णपाकफला ऽविग्न सुषेणाः करमर्द्दके ।

कालस्कन्धस्तमालः (स्यात्) तापिच्छो (ऽप्य-)

(ऽथ) सिन्दुकः ॥ ६८ ॥

सिन्दुवारेन्द्रसुरसौ निगुण्डीन्द्राणिके (त्याप) ।

वेणी खरा गरी देवताडो जीमूत (इत्यपि) ॥ ६९ ॥

श्रीहस्तिनी (तु) भूरुष्णी

दणशून्यं (तु) मल्लिका ।

भूपदी शीतभीरु- (ख)

(सैवा-) स्फोता (वनोद्भवा) ॥ ७० ॥

शेफालिका (तु) सुवहा निर्गुण्डी नीलिका (च सा) ।

(सितासौ) खेतसुरसा भूतवेश्य

(ऽथ) मागधी ॥ ७१ ॥

गणिका यूथिका ऽम्बष्ठा

(सा पीता) हेमपुष्पिका ।

अतिमुक्तः पुण्ड्रकः (स्यात्) वासन्ती माधवीलता ॥ ७२ ॥

सुमना मालती जातिः

सप्तला नवमालिका ।

माष्यं कुन्दं

रक्तक (स्तु) बन्धूको बन्धुजीवकः ॥ ७३ ॥

सहा कुमारी तरणिर्-

अम्नान (स्तु) महासहा ।

(तत्र शोणे) कुरुवक

(स्तत्र पीते) कुरुण्टकः ॥ ७४ ॥

(नीला भ्रिण्टी द्वयोः) बाणा दासौ (चा) ऽर्त्तगल (ख सा) ।

सैरीयक (स्तु) भ्रिण्टी (स्यात्)

(तस्मिन्) कुरुवको (ऽरुणे) ॥ ७५ ॥

(पीता) कुरुण्टको (भ्रिण्टी तस्मिन्) सहचरी (द्वयोः) ।

ओड्रपुष्पं जवा

वज्रपुष्पं (पुष्पं तिलस्य यत्) ॥ ७६ ॥

प्रतिहास अतप्रास चण्डात हयमारकाः ।

करवीरे

करीरे (तु) क्रकर ग्रन्थिला (वुभौ) ॥ ७७ ॥

उन्मत्तः कितवी धूर्त्तो धुस्तरः कनका (द्वयः) ।

मातुलो मदन (खा-)

(ऽस्य फले) मातुलपुत्रकः ॥ ७८ ॥

फलपूरो वीजपूरो रुचको मातुलुङ्गके ।

समीरणो मरुवकः प्रस्थपुष्पः फणिज्जकः ॥ ७९ ॥

जन्धीरो (प्य)

(ऽथ) पर्णासे कठिञ्जर कुठेरकौ ।

(सिते) ऽर्जको । ऽत्र)

पाठो (तु) चित्रको वङ्गि (संज्ञकः) ॥ ८० ॥

अर्का (ह्व) वसुकास्फोट मणरूप विकौरणाः ।

मन्दार (खा) ऽर्कपर्णे

(ऽत्र शुक्ले) ऽलर्क प्रतापसौ ॥ ८१ ॥

शिवमल्ली पाशुपत एकाष्टौलो वको वसुः ।

वन्दा वृक्षादनौ वृक्षरुहा जीवन्तिके- (त्यपि) ॥ ८२ ॥

वत्सादनौ द्विन्नरुहा गुडुची तन्त्रिका ऽमृता ।

जीवन्तिका मोमवल्ली विशल्या मधुपर्ण्य- (पि) ॥ ८३ ॥

मूर्वा देवी मधुरमा मोरटा तेजनी सुवा ।

मधूलिका मधुश्रेणी गोकर्णी पीलुपर्ण्य- (ऽपि) ॥ ८४ ॥

पाठा ऽम्बष्ठरा विद्वकर्णी स्थापनी श्रेयसी रसा ।

एकाष्टौला पापचेर्ली प्राचीना वनतिक्तिका ॥ ८५ ॥

कटः कटम्बरा ऽशोकरोहिणी कटुरोहिणी ।

मत्स्यपित्ता कृष्णभेदो चक्राङ्गी शकुलादनौ ॥ ८६ ॥

आत्मगुप्ता जडा ऽव्यण्डा कण्डूरा प्राहृषायणी ।

ऋष्यप्रोक्ता शूकशिम्बिः कपिकच्छु (ख) मर्कटी ॥ ८७ ॥

चित्रोपचित्रा न्यश्रीधी द्रवन्तौ शम्बरी वृषा ।

प्रत्यक्श्रेणी सुतश्रेणी रण्डा मूषिकपर्ण्य (ऽपि) ॥ ८८ ॥

अपामार्गः शैखरिको धामार्गव मयूरकौ ।

प्रत्यक्पर्णी कौशपर्णी किण्विहो खरमञ्जरी ॥ ८८ ॥
 फञ्जिका ब्राह्मणी पद्मा भार्गी ब्राह्मणयष्टिका ।
 अङ्गारवल्ली बालियशाक शर्वर वर्द्धकाः ॥ ८९ ॥
 मञ्जिष्ठा विकसा जिङ्गी समङ्गा कालमेघिका ।
 मण्डूकपर्णी भण्डीरी भण्डी योजनवल्ल- (ऽपि) ॥ ९१ ॥
 यासो यवासो दुःस्पर्शो धन्वयासः कुनाशकः ।
 रोदनी कच्छुरा ऽनन्ता समुद्रान्ता दुरालभा ॥ ९२ ॥
 पृष्णिपर्णी पृथक्पर्णी चित्रपर्णङ्घ्रि वल्लिका ।
 क्रोष्टुविन्ना सिंहपुच्छी कलशिर्धावनिर्गुहा ॥ ९३ ॥
 निदिग्धिका सृष्टी व्याघ्री हृहती कण्टकारिका ।
 प्रचोदनी कुली क्षुद्रा दुःस्पर्शा राष्ट्रिके- (त्यपि) ॥ ९४ ॥
 नीलो काला क्लीतकिका ग्रामीणा मधुपर्णिका ।
 रञ्जनी श्रोफली तुल्या द्रोणौ दोला (च) नीलिनी ॥ ९५ ॥
 अवला जः सोमराजौ सुवल्लिः सोमवल्लिका ।
 कालमेघो कृष्णफला वाकुची पूतिफल्य- (ऽपि) ॥ ९६ ॥
 कृष्णोपकुल्या वेदेही मागधी चपला कणा ।
 उषणा पिप्पली शौण्डी काला
 (ऽथ) करिपिप्पली ॥ ९७ ॥
 कपिवल्ली कोलवल्ली श्रेयसी वशिरः (पुमान्) ।
 चथ्य (न्तु) चविका
 काकचिञ्ची गुञ्जे (तु) कृष्णला ॥ ९८ ॥
 पलङ्गषा (त्वि) क्षुगन्धा खदंष्ट्रा स्वादुकण्टकः ।
 गोकण्टको गोक्षुरको वनशृङ्गाट (इत्यपि) ॥ ९९ ॥
 विश्वा विषा प्रतिविषा ऽतिविषोर्पाविषा ऽरुणा ।
 शृङ्गौ महौषधं (चा-)
 (ऽथ) क्षीरावी दुग्धिका (समे) ॥ १०० ॥

शतमूलौ बहुसुता ऽभौरुखिन्दीवरी वरी ।

ऋष्यप्रोक्ता भौरुपत्री नारायण्यः शतावरी ॥ १०१ ॥

अहेरुः

(अथ) पीतद्रु कालियक हरिद्रवः ।

दार्वी पचम्पवा दारुहरिद्रा पञ्जनी- (त्यपि) ॥ १०२ ॥

वचोग्रगन्धा षड्ग्रन्था गालोमो शतपर्विका ।

(शुक्ला) हैमवती

वैद्यमाटमिन्धो (तु) वासिका ॥ १०३ ॥

वृषो ऽटरुष' मिन्हास्यो वासको वाजिदन्तकः ।

आस्फोता गिरिकर्णी (स्यात्) विष्णुकान्ता ऽपराजिता ॥ १०४ ॥

इक्षुगन्धा (तु) काण्डक्षु कोकिलात्रिचुरचुराः ।

शालेयः (स्यात्) शोत शिवश्छत्रा मधुरिका मिशी ॥ १०५ ॥

मिश्रया (प्य-)

(ऽथ) सौङ्खण्डो वज्रद्रुः मुक् सुही गुडा ।

ममन्तदुग्धा

(ऽथो) बेङ्गममोघा चित्रतण्डुला ॥ १०६ ॥

तण्डुल (ख) क्रिमिघ्न (ख) विडङ्गं (पुंनपुंसकम्) ।

बला वाद्यालको

घण्टारवा (तु) शणपुष्यिका ॥ १०७ ॥

शृङ्गीका गोस्तनी द्राक्षा स्वादौ मधुरसे- (ति च) ।

सर्वानुभूतिः सरला त्रिपुटा त्रिवृता त्रिवृत् ॥ १०८ ॥

त्रिभण्डी रोचनी

श्यामा पालिन्धौ (तु) सुषेणिका ।

काला मसूरविदला ऽर्धचन्द्रा कालमेषिका ॥ १०९ ॥

मधुकं क्लोतकं यष्टिमधुका मधुयष्टिका ।

विदारो क्षीरशुक्लेक्षुगन्धा क्रोष्ट्री (च या शिता) ॥ ११० ॥

(अन्या) चीरविदारो (स्यात्) महाश्वेतर्चगन्धिका ।

लाङ्गली शारदी तोयपिप्पली शकुलादनी ॥ १११ ॥

खराश्या कारवी दीप्यो मयूरो लोचमस्तकः ।

गोपी श्यामा शारिवा (स्यात्) अनन्तोत्पलशारिवा ॥ ११२ ॥

योग्यशुद्धिः सिद्धि लक्ष्मणी

वृद्धे (रप्याह्वया इमे) ।

कदली वारणबुसा रन्धा मोचांशुमत्फला ॥ ११३ ॥

काष्ठीला

मुद्गपर्णी (तु) काकमुद्गा सहे (त्यपि) ।

वार्त्ताकी हिङ्गली सिंही भण्डाकी दुष्प्रधर्षणी ॥ ११४ ॥

नाकुली सुरसा रास्ना सुगन्धा गन्धनाकुली ।

नकुलेष्टा भुजङ्गाक्षी च्छत्राकी सुवहा (च सा) ॥ ११५ ॥

विदारोगन्धांशुमती शालपर्णी स्थिरा ध्रुवा ।

तुण्डिकेरी समुद्रान्ता कर्पासी वदरे (ति च) ॥ ११६ ॥

भारद्वाजी (तु सा वन्या)

शृङ्गी (तु) वृषभो वृषः ।

गाङ्गेरुकी नागवला भूषा क्रस्वगवेधुका ॥ ११७ ॥

धामागंभो घोषकः (स्यात्)

महाजाली (स पीतकः) ।

ज्योत्स्नी पटोलिका जाली

नादेयी भूमिजम्बुका ॥ ११८ ॥

(स्यात्) लाङ्गलिव्धग्निशिखा

काकाङ्गी काकनासिकाः ।

गोधापदी (तु) सुवहा

मुसली तालमूलिका ॥ ११९ ॥

अजशृङ्गी विषाणी (स्यात्)

गोजिह्वा दार्विके (समे) ।

ताम्बूलवल्ली ताम्बूली नागवक्त्र- (प्य-)

(ऽथ) द्विजा ॥ १२० ॥

हरेणू रेणुका कौन्ती कपिला भस्मगन्धिनी ।

एलवालुकमैलेयं सुगन्धि हरिवालुकम् ॥ १२१ ॥

वालुकं (चा-)

(ऽथ) पालङ्गां मुकुन्दः कुन्द कुन्दुरू ।

बालं क्लीवेर वर्हिष्ठोदीच्यं (केशाम्बुनाम च) ॥ १२२ ॥

कालानुसार्येवृद्धा ऽश्मपुष्प शीतशिवानि (तु) ।

शैलेयं

तालपर्णी (तु) दैत्या गन्धकूटी मुरा ॥ १२३ ॥

गन्धिनी

गजभक्ष्या (तु) सुवहा सुरभी रसा ।

महेरणा कुन्दरुकी शल्लकी ह्लादिनी- (ति च) ॥ १२४ ॥

अग्निज्वाला सुभिक्षे (तु) धातकौ धातपुष्पिका ।

पृथ्वीका चन्द्रवालैला निष्कुटिर्बहुला-

(ऽथ सा) ॥ १२५ ॥

(सूक्ष्मोप) कुञ्चिका तुत्या कोरङ्गी त्रिपुटा त्रुटिः ।

व्याधिः कुष्ठं पारिभाष्यं वाप्यं पाकलमुत्पलम् ॥ १२६ ॥

शङ्खिनी चोरपुष्पी (स्यात्) केशिन्ध्र्यं

(ऽथ) वितुन्नकः ।

भटाऽमलाऽञ्जटा ताली शिवा तामलकी- (ति च) ॥ १२७ ॥

प्रपौण्डरीकं पुण्डर्यम्

(अथ) तुन्नः कुवेरकः ।

कुणिः कच्छः कान्तलको नन्दिवृत्तो

(ऽथ) राक्षसी ॥ १२८ ॥

चण्डा धनहरी क्षेम दुष्यत्र गणहासकाः ।

श्लाढायुधं व्याघ्रनखं करजं चक्रकारकम् ॥ १२८ ॥

शुषिरा विद्रुमलता कपोताङ्घ्रिर्नटी नली ।

धमन्यध्वनकेशी (च) हनुर्हेट्टविलासिनौ ॥ १२० ॥

शुक्तिः शङ्खः खुरः कोलदलं नखम्

(अथा) ढकी ।

काक्षी मृत्स्ना तुवरिका मृतालक सुराङ्गजे ॥ १३१ ॥

कुटन्नटं दाशपुरं वानेयं परिपेलवम् ।

प्लव गोपुर गोनर्दं कैवर्त्तिमुस्तकानि (च) ॥ १३२ ॥

अन्यपर्णं शुकं वह्निपुष्पं स्थौण्य कुकुरे ।

मरुन्माला (तु) पिशुना सृक्का देवी लता लघुः ॥ १३३ ॥

समुद्रान्ता बधूः कोटिवर्षा लङ्कोपिके- (त्यपि) ।

तपस्विनी जटामांसी जटिला लोमशा मिसी ॥ १३४ ॥

त्वक्पत्रमुत्कटं भृङ्गं त्वचं चीचं वराङ्गकम् ।

कर्चूरको द्राविडकः काल्पको वेधमुख्यकः ॥ १३५ ॥

श्रीषधो (जातिमात्रे स्युः)

(अजातौ सर्वम्) श्रीषधम् ।

शाका- (ख्यं पत्र पुष्पादि)

तरुण्डीयो ऽल्पमारिषः ॥ १३६ ॥

विशल्या ऽग्निशिखा ऽनन्ता फलिनी शक्रपुष्पा- (ऽपि) ।

(स्यात्) ऋक्षगन्धा ऋगलान्त्रावेगी वृद्धदारकः ॥ १३७ ॥

जुङ्गो

ब्राह्मी (तु) मत्स्याक्षी वयस्था सोमवह्वरी ।

पटुपर्णी हैमवती स्वर्णक्षीरी हिमावती ॥ १३८ ॥

हयपुच्छो (तु) काम्बोजी मासपर्णी महासह्या ।

तुण्डिकेरी रक्तफला विम्बिका पीलुपर्ण- (ऽपि) ॥ १३९ ॥

वर्वरा कवरौ तुङ्गी खरपुष्पा ऽजगन्धिका ।

एलापर्णी (तु) सुवहा रास्त्रा युक्तरसा (च सा) ॥ १४० ॥

चाङ्गेरौ चुक्रिका दन्तशठा ऽम्बुष्ठा ऽम्बुलोणिका ।

सहस्रवेधौ चक्रौ ऽम्बुवेतसः शतवेध्य- (ऽपि) ॥ १४१ ॥

नमस्कारी गण्डकालो समङ्गा खदिरौ- (त्यपि) ।

जीवन्तौ जीवनो जीवा जीवनीया मधु (च सा) ॥ १४२ ॥

कूर्चशौर्षो मधुरकः शृङ्ग ऋस्त्राङ्ग जीवकाः ।

किराततिक्तो भूनिम्बो ऽनार्य्यतिक्तो-

(ऽथ) समला ॥ १४३ ॥

विमला सातला भूरिफेना चर्मकषे- (त्यपि) ।

वायसोली स्वादुरसा वयस्या

(ऽथ) मकूलकः ॥ १४४ ॥

निकुम्भो दन्तिका प्रत्यक्श्रेण्यदुम्बरपण्ये- (ऽपि) ।

अजमोदा (तू) अगन्धा

ब्रह्मदर्भा यवानिका ॥ १४५ ॥

(मूले) पुष्कर काश्मीर पद्मपत्राणि (पौष्करे) ।

अथथा ऽतिचरा पद्मा चारटी पद्मचारिणी ॥ १४६ ॥

काम्पिलः कर्कशश्चन्द्रो रक्ताङ्गी रोचनी (त्यपि) ।

प्रपुन्नाड (स्त्रे) डगजा ददुप्लश्चक्रमर्दकः ॥ १४७ ॥

पद्माट उरणाक्ष (च)

पलाण्डु (स्तु) सुकन्दकः ।

लतार्क दुद्रुमी (तत्र हरिते)

(ऽथ) महौषधम् ॥ १४८ ॥

लशुनं गृञ्जना ऽरिष्ट महाकन्द रसोनकाः ।

पुनर्नवा (तु) शोथघ्नी

वितुन्नं सुनिषण्णकम् ॥ १४९ ॥

(स्यात्) वातकः शीतलो ऽपराजिता ऽशनपर्ण- (ऽपि) ।
 पारावताङ्गिः कटभी पथ्या ज्योतिष्मती लता ॥ १५० ॥
 वार्षिकं त्रायमाणा (स्यात्) त्रायन्ती बलभद्रिका ।
 विश्वक्सेनप्रिया गृष्टिर्वाराह्वी वदरे- (त्यपि) ॥ १५१ ॥
 मार्कवो भृङ्गराजः (स्यात्)

काकमाची (तु) वायसी ।

शतपुष्पा सितच्छत्रा ऽतिच्छत्रा मधुरा मिसिः ॥ १५२ ॥
 अवाक्पुष्पो कारवी (च)

सरणा (तु) प्रसारणी ।

(तस्यां) कटम्भरा राजवला भद्रवले- (ति च) ॥ १५३ ॥
 जनी जतूका रजनी जतुक्कच्चक्रवर्तिनी ।
 सस्यर्गा

(ऽथ) शटी गन्धमूली षड्ग्रन्थिके (त्यपि) ॥ १५४ ॥
 कर्वूरो (ऽपि) पलाशो
 (ऽथ) कारवेल्लः कटिल्लकः ।

सुषवी (चा

ऽथ) कुलकं पटोलस्त्रिल्लकः पटुः ॥ १५५ ॥
 कुष्माण्डकं (स्तु) कर्कारुः

द्वारुः कर्कटी (स्त्रियाम्) ।

इच्छाकुः कटुतुम्बी (स्यात्)

तुम्बरलावू (रुमे समे) ॥ १५६ ॥

चित्रा गवाक्षी गोडुम्बा

विशाला (त्वि) न्द्रवारुणी ।

अशोन्नः शूरणः कन्दो

गण्डीर (स्तु) समञ्जिला ॥ १५७ ॥

कलम्बुपोदिका (स्त्री तु) मूलकं हिलमाचिका ।

वास्तूकं (शाकभेदाः स्यः)

दूर्वा (तु) शतपर्विका ॥ १५८ ॥

सहस्रवीर्या मार्गथीरुहाऽनन्ता

(ऽथ सा मिता) ।

गोलोमी शतवीर्या (च) गण्डाली शकुलाक्षकः ॥ १५९ ॥

कूरुविन्दो मेघ (नामा) मुस्ता मुस्तक (मस्त्रियाम्) ।

स्याद् भद्रमुस्तको गुन्द्रा

चूडाला चक्रलोच्चटा ॥ १६० ॥

वंशे त्वक्मार कर्मार त्वविमार तृणध्वजाः ।

शतपर्वा यवफलो वेणु मस्कर तेजनाः ॥ १६१ ॥

(वेणवः) कीचका (स्ते स्युर्यं खनन्यनिलोद्धताः) ।

ग्रन्थि नी) पर्वपरुषी

गुन्द्रस्तेजनकः शरः ॥ १६२ ॥

नड (स्तु) धमनः पीटगलो

(ऽथ) काश (मस्त्रियाम्) ।

इक्षुगन्धा पीटगलः

(पुंसि भूमिन् तु) वल्बजाः ॥ १६३ ॥

रसाल इक्षु-

(स्तब्धेदाः) पुण्ड्र कान्तारका (दयः) ।

(स्यात्) वीर्यं वीरतरं

(मूलेऽस्यो)-शीर (मस्त्रियाम्) ॥ १६४ ॥

अभयं नलदं सेव्यममृणालं जलाशयम् ।

लामञ्जकं लघुलयमवदाद्वेष्टकापथे ॥ १६५ ॥

(नलादयः) स्तृणं (गर्मुत्श्यामाकप्रमुखा अपि) ।

(अस्त्री) कुशं कुथो दर्भः पवित्रम्

(अथ) कत्तृणम् ॥ १६६ ॥

पौर सौगन्धिक ध्याम देवजग्धक रौहिषम् ।

छत्रा ऽतिच्छत्र पालघ्नी

मालाटणक भूस्तृणे ॥ १६७ ॥

शष्पं बालटणं

घासो यवस-

स्तृणमर्जुनम् ।

(टणानां संहति-) स्तृण्या

नद्या (तु नडसंहतिः) ॥ १६८ ॥

टणराजा (ह्वय-) स्तालो

नारिकेर (स्तु) लाङ्गली ।

घोण्टा (तु) पूगः क्रमुको गुवाकः खपुरो

(ऽस्य तु ॥ १६९ ॥

फलम्) उद्देगम्

(एते च) हिन्ताल (सहितास्त्रयः) ।

खर्जूरः

केतकी

ताली

खर्जूरी (च) टणद्रुमाः ॥ १७० ॥

इति वनीषधिवर्गः ।

अथ पशुवर्गः ।

सिंहो मृगेन्द्रः पञ्चास्यो हृथ्यक्षः केसरी हरिः ।

शादूर्ल होपिनी व्याघ्रे

तरक्षु (स्तु) मृगादनः ॥ १ ॥

वराहः शूकरो घृष्टिः कोलः पात्रौ किरः किटिः ।

दंष्ट्री घोणो स्तब्धरोमा क्रोडो भूदार (इत्यपि) ॥ २ ॥

कपि प्लवङ्ग प्लवग शाखामृग वलीमुखाः ।

मर्कटो वानरः कीशो वनीका

(अथ) भल्लुके ॥ ३ ॥

ऋक्षाऽच्छभङ्ग भाल्लूका

गण्डके खड्ग खड्गिनी ।

लुलापो महिषो वाहद्विषत्कासर सैरिभाः ॥ ४ ॥

(स्त्रियां) शिवा भूरिमाय गोमायु मृगधूर्त्तकाः ।

शृगाल वञ्चक क्रोष्टु फेरु फेरव जम्बुकाः ॥ ५ ॥

श्रोतुर्विडालो मार्जारो वृषदंशक आखुभुक् ।

(त्रयो) गौधर गौधार गौधिया गोधिकाम्बजे ॥ ६ ॥

श्वारिवत् (तु) शल्य-

(स्तम्भोन्नि) शलली शललं शलम् ।

वातप्रमौर्वातमृगः

कोक ईहामृगो वृकः ॥ ७ ॥

मृगं कुरङ्ग वाताय हरिणा ऽजिनयोनयः ।

तण्यम् (एण्याश्चर्माद्यम्)

(एणस्यै) णम् (उभे त्रिषु) ॥ ८ ॥

कटली कन्दली चीनश्चमूरु प्रियका (वपि) ।

ममूरु श्वेति हरिणा अमी अजिनयोनयः ॥ ९ ॥

कण्णमार रुरु न्यङ्गु रङ्गु शम्बर रौहिषाः ।

गोकर्णं पृषतैणश्य रोहिताश्वमरो (मृगाः) ॥ १० ॥

गन्धर्वः शरभो रामः सृमरो गवयः शशः ।

(इत्यादयो मृगन्द्राद्याः) (गवाद्याः पशु-जातयः) ॥ ११ ॥

उन्दुरुर्मषिको (प्या) खु-

गिरिका बालमूषिका

सरटः ककलासः (स्यात्)

मुसली गृहगोधिका ॥ १२ ॥

लूता (स्त्री) तन्तुवायोर्णनाभ मर्कटकाः (समाः) ।

नीलङ्गु (स्तु) कृमिः

कर्णजलीकाः शतपद्यु- (भे) ॥ १३ ॥

वृश्चिकः शूककीटः (स्यात्)

अलि द्रोणी (तु) वृश्चिके ।

पारावतः कलरवः कपोतो

(ऽथ) शशादनः ॥ १४ ॥

पत्नी श्येन

उलूके (तु) वायसागति पेचकौ ।

व्याघ्राटः (स्यात्) भरहाजः

खञ्जरीट (स्तु) खञ्जनः ॥ १५ ॥

लोहपृष्ठ (स्तु) कङ्कः (स्यात्)

(अथ) चाषः किकीदिविः ।

कलिङ्ग भृङ्ग धूम्याटा

(अथ स्यात्) शतपत्रकः ॥ १६ ॥

दावाघाटो

(ऽथ) सारङ्गः स्तोककञ्जातकः (समाः) ।

ककवाकुस्तास्त्रचूडः कुक्कुटश्चरणायुधः ॥ १७ ॥

चटकः कलकिङ्कः (स्यात्)

(तस्य स्त्री) चटका

(तयोः ।

पुमपत्ये) चाटकैरः (स्त्र्यपत्ये) चटकै- (व हि) ॥ १८ ॥

कर्करेटुः करेटुः (स्यात्)

ककण ककरो (समौ) ।

वनप्रियः परभृतः कोकिलः पिक (इत्यपि) ॥ १८ ॥

काके (तु) करटाऽरिष्ट वलिपुष्ट सक्रवजाः ।

ध्वाङ्गात्मघोष परभृद्वलिभुग्वायसा (अपि) ॥ २० ॥

द्रेणकाक (स्तु) काकोलो

दात्यूहः कालकण्ठकः ।

आतायि चिल्ली

दाक्षाय्य गृध्री

कीर शुकी (समी) ॥ २१ ॥

क्रुड् क्रीञ्ची

(ऽथ) वकः कद्वः

पुष्करा (द्वस्तु) सारसः ।

कोकश्चक्रश्चक्रवाको रथाङ्गा (-ह्वयनामकः) ॥ २२ ॥

काटम्बः कलहंसः (स्यात्)

उत्क्रोश कुररी (समी) ।

हंसा (स्तु) श्वेतगरुडश्चक्राङ्गा मानसौकसः ॥ २३ ॥

राजहंसा (स्तु ते चञ्चुचरणैर्लोहितैः सिताः) ।

(मलिनैः) मल्लिका (ख्या स्ते) धार्तराष्ट्राः (सितैतरैः) ॥ २४ ॥

शरारिराटिराडि (थ)

वलाका विसकण्ठिका ।

(हंसस्य योषित्) वरटा

(सारसस्य तु) लक्ष्मणा ॥ २५ ॥

जतुकाजिनपत्रा (स्यात्)

परोष्णी तैलपायिका ।

वर्वणा (मल्लिका नीला)

सरघा मधुमल्लिका ॥ २६ ॥

पतङ्गिका पुत्तिका (स्याद्)

दंशः (तु) वनमच्छिका ।

दंशौ (तज्जातिरख्या स्याद्)

गन्धोली वरटा (द्वयोः) ॥२७॥

भृङ्गारी भीरुका चीरी भित्तिका (च समा इमाः) ।

(समौ) पतङ्गशलभौ

खद्योतो ज्योतिरिङ्गणः ॥ २८ ॥

मधुव्रतो मधुकरो मधुलिट् मधुपाऽलिनः ।

द्विरेफ पुष्पलिट् भृङ्ग षट्पद भ्रमराऽलयः ॥ २९ ॥

मयूरो वर्हिणो वर्ही नीलकण्ठो भुजङ्गभुक् ।

शिखावलः शिखी केकी मेघनादानुलास्य- (ऽपि) ॥ ३० ॥

केका (वाणी मयूरस्य)

(समौ) चन्द्रक मेचुकी ।

शिखा चूडा

शिखण्डः (तु) पिच्छ वर्हे (नपुंसके) ॥ ३१ ॥

खगे विहङ्ग विहग विहङ्गम विहायसः ।

शकुन्ति पत्ति शकुनि शकुन्त शकुन द्विजाः ॥ ३२ ॥

पतत्रि पत्रि पतग पतत्यत्ररथाऽण्डजाः ।

नगौको वाजि विकिर वि विष्कर पतत्रयः ॥ ३३ ॥

नीडोद्भवा गरुत्मन्तः पिक्सन्तो नभसङ्गमाः ।

(तेषां विशेषा) हारितो मद्गुः कारण्डवः प्लवः ॥ ३४ ॥

तित्तिरिः कक्कुभो लावो जीवञ्जीवः चकोरकः ।

कोयष्टिकः टिट्ठिभको वर्त्तको वर्त्तिका (द्वयः) ॥ ३५ ॥

गरुत्यक्षच्छदाः पत्रं पतत्र (च्च) तनूरुहम् ।

(स्त्री) पक्षतिः पक्षमूलं

चञ्चुः त्रोटि-(रुभे स्त्रियौ) ॥३६॥

प्रडोनीडोनी संडोना-(न्येताः खगगतिक्रियाः) ।

पेशी कीषी (द्विहीने) ऽण्डं

कुलायो नीड (मस्त्रियाम्) ॥३७॥

पोतः पाकोऽर्भको डिन्धः पृथुकः शावकः शिशुः ।

(स्त्री पुंसौ) मिथुनं इन्द्रं

युग्मं (तु) युगलं युगम् ॥ ३८ ॥

समूह निवह व्यूहसन्दोह विसर व्रजाः ।

स्तोमीय निकर व्रात वार सङ्घात सञ्चयाः ॥ ३९ ॥

समुदायः समुदयः समवायश्च यो गणः ।

(स्त्रियां तु) संहतिर्वृन्दं निकुसुम्बं कदम्बकम् ॥ ४० ॥

(वृन्दभेदाः समैः) वर्गः

सङ्घ सार्थौ (तु जन्तुभिः) ।

(सजातीयैः) कुलं

यूथं (तिरश्चां पुंनपुंसकम्) ॥ ४१ ॥

(पशूनां) समजो

(ऽन्येषां) समाजो

(ऽथ सधर्मिणाम्) ।

(स्यात्) निकायः

(पुञ्ज राशी) तूत्करः कूट (मस्त्रियाम्) ॥४२॥

कापोत शौकः मायूर तैत्तिरा (दीनि तद्गणे) ।

(गृहासक्ताः पद्मिन्मृगाः) छेका (स्ते) गृह्यका (च ते) ॥४३॥

इति पशुवर्गः ।

अथ नरवर्गः ।

मनुष्या मानुषा मर्त्या मनुजा मानवा नराः ।

(स्युः) पुमांसः पञ्चजनाः पुरुषाः पूरुषाः नरः ॥ १

स्त्री योषिदबला योषा नारी सीमन्तिनी बधूः ।
 प्रतीपदर्शिनी वामा वनिता महिला (तथा) ॥ २ ॥
 (विशेषाद्या)-ङ्गना भीरुः कामिनी वामलोचना ।
 प्रमदा भाविनी कान्ता ललना (च) नितम्बिनी ॥ ३ ॥
 सुन्दरी रमणी रामा

कोपना (सैव) भामिनी ।

वरारोहा मत्तकाशिन्युत्तमा वरवर्णिनी ॥ ४ ॥
 (कृताभिषेका) महिषी

भोगिन्यो (ऽन्या नृपस्त्रियः) ।

पत्नी पाणिगृहीती (च) द्वितीया सहधर्मिणी ॥ ५ ॥
 भार्या जाया (ऽथ पुंभूम्नि) दाराः
 (स्यात्तु) कुटुम्बिनी ।

पुरन्ध्री

सुचरित्रा (तु) सती साध्वी पतिव्रता ॥ ६ ॥

कृतसापत्निका ऽध्यूढा ऽधिविन्ना

(ऽथ) स्वयम्बरा ।

पतिम्बरा (च) वर्था-

(ऽथ) कुलस्त्री कुलपालिका ॥ ७ ॥

कन्या कुमारी

गौरी (तु) नग्निका ऽनागतार्त्तव ।

(स्यात्) मध्यमा दृष्टरजाः

तरुणी युवतिः (समे) ॥ ८ ॥

(समाः) स्रुषा जनौ बध्वः

चिरण्टी (तु) सुवासिनी ।

इच्छावती कामुका (स्यात्)

दृषस्यन्ती (लु) कामुकी ॥ ९ ॥

(कान्तार्थिनी तु या याति सङ्केतं सा) ऽभिसारिका ।

पुंस्त्री धर्षिणी बन्धक्यसती कुलटैत्वरी ॥ १० ॥

स्त्रैरिणी पांशुला-

(ऽथ स्याद्) अशिखी (शिशुना विना) ।

अवीरा (निष्प्रतिसुता)

विश्वस्ता विधवे (समे) ॥ ११ ॥

आलिः सखी वयस्या (च)

पतिवन्तौ सभर्तृका ।

वृद्धा पलिङ्गी

प्राज्ञी (तु) प्राज्ञा

प्रज्ञा (तु) धीमती ॥ १२ ॥

शूद्री (शूद्रस्य भार्या स्यात्)

शूद्रा (तज्जातिरङ्गना) ।

आभीरी (तु) महाशूद्री (जातिपुंयोगयोः समा) ॥ १३ ॥

अर्थ्याणी (स्वयम्) अर्थ्या (स्यात्)

चत्रिया चत्रियाख्य- (ऽपि) ।

उपाध्याया (प्यु) पाध्यायी

(स्याद्) आचार्या (ऽपि च स्वतः) ॥ १४ ॥

आचार्याणी (तु पुंयोगे)

(स्याद्) अर्थी

(चत्रियो तथा) ।

उपाध्यायान्युपाध्यायी

पीटा (स्त्रीपुंसलक्षणा) ॥ १५ ॥

वीरपत्नी वीरभार्या

वीरमाता (च) वीरसूः ।

जातापत्या प्रजाता (च) प्रसूता (च) प्रसूतिका ॥ १६ ॥

(स्त्री) नग्निका कोट्टवी (स्याद्)

दूती सञ्चारिके (समे) ।

कात्त्रायन्- (द्वैतद्वा या काषायवसनाधवा) ॥ १७ ॥

सैरिन्ध्री (परवेश्मस्था स्ववशा शिल्पकारिका) ।

असिक्रो (स्याद्वृद्धा या) प्रैष्यान्तः पुरचारिणी ॥ १८ ॥

वारस्त्री गणिका वेश्या रूपाजीवा

(ऽथ सा जनैः ।

सत्कृता) वारमुख्या (स्यात्)

कुट्टनी शम्भली (समे) ॥ १९ ॥

विप्रश्रिका (त्वी) क्षणिका दैवज्ञा

(ऽथ) रजस्वला ।

स्त्रीधर्मिष्यविरात्रेयी मलिनी पुष्पवत्य- (ऽपि) ॥ २० ॥

ऋतुमत्य- (प्यु) दक्ष्या- (ऽपि)

(स्यात्) रजः पुष्पमार्त्तवम् ।

अद्वालुर्दाहदवती

निष्कला विगतात्तवा ॥ २१ ॥

आपन्नसत्वा (स्यात्) गुर्विष्यन्तर्वत्नी (च) गर्भिणी ।

(गणिकादेस्तु) गाणिक्यं

गामिष्यं

यौवतं (गणे) ॥ २२ ॥

पुनर्भूर्दिधिषु (रूढा द्वि)

(तस्या) दिधिषुः (पतिः) ।

(स तु द्विजो) ऽग्रे दिधिषुः (सेव यस्य कुटुम्बिनी) ॥ २३ ॥

कानोनः कन्यकाजातः (सुतो)

(ऽथ) सुभगासुतः ।

सौभागिनेयः (स्यात्)

पारस्त्रियेय- (स्तु परस्त्रियाः) ॥ २४ ॥

पैट्षसेयः (स्यात्) पैट्षस्यीयः (च पिट्षसुः ।
सुतो)-

(माट्षसुश्चैव)

वैमात्रेयो विमाट्जः ॥ २५ ॥

(अथ) बान्धकिनेयः (स्यात्) बन्धुल- (श्वा) ऽसतीसुतः ।
कौलटेयः कौलटेरो-

(भिक्षुकी तु सती यदि ॥ २६ ॥

तदा) कौलटिनेयो (ऽस्याः) कौलटेयो (ऽपि चात्मजः) ।
आत्मजस्तनयः सूनुः सुतः पुत्रः

(स्त्रियान्त्वमी ॥ २७ ॥

आहुः) दुहितरं (सर्वे)

ऽपत्यं तोकं (तयोः समे) ।

(स्वजाते त्वौ)-रसोरस्थी

तात- (स्तु) जनकः पिता ॥ २८ ॥

जनयित्री प्रसूमाता जननी

भगिनी स्वसा ।

मनान्दा (तु स्वसा पत्यु-)

नम्नी पौत्री सुतात्मजा ॥ २९ ॥

(भार्यास्तु भ्राट्वर्गस्य) यातरः (स्युः परस्परम्) ।

प्रजावती भ्राट्जाया

मातुलानी (तु) मातुली ॥ ३० ॥

(पतिपत्नयोः प्रसूः) श्वश्रुः

श्वशुर- (स्तु पिता तयोः) ।

(पितुर्भ्राता) पिट्व्यः { स्यात्)

(मातुर्भ्राता तु) मातुलः ॥ ३१ ॥

श्यालाः (स्युर्भार्तरः पत्न्याः)

(स्वामिनो) देव देवरौ ।

स्वस्त्रीयो भागिनियः (स्यात्)

जामाता दुहितुः पतिः ॥ ३२ ॥

पितामहः पिढपिता

(तत्पिता) प्रपितामहः ।

(मातु-) मातामहा-(द्येवं)

सपिण्डा (स्तु) सनाभयः ॥ ३३ ॥

समानोदर्यं सोदर्यं सगर्भ्यं महजाः (समाः) ।

सगोत्र बान्धव ज्ञाति बन्धु स्व स्वजनाः (समाः) ॥ ३४ ॥

ज्ञातियं

बन्धुता (तेषां क्रमाद्भावसमूहयोः) ।

धवः प्रियः पतिर्भर्ता

जार (स्तू-) पपतिः (समी) ॥ ३५ ॥

(असृते जारजः) कुण्डो-

(सृते भर्त्तरि) गोलकः ।

भ्रातृयो भ्रातृजे

भ्रातृभगिन्यौ भ्रातरा-(वुभौ) ॥ ३६ ॥

मातापितरौ पितरौ मातरपितरौ (च तौ) ।

श्वश्रूश्वशुरौ श्वशुरौ

पुत्री (पुत्रश्च दहिता) ॥ ३७ ॥

दम्पती जम्पती जायापती भार्यापती (च तौ) ।

गर्भाशयो जरायुः(स्यात्) उल्बं (च) कललो (ऽस्त्रियाम्) ॥ ३८ ॥

सूतिमासो वैजननो

गर्भो स्त्रूण (इमी समी) ।

तृतीया प्रकृतिः शण्डः क्लीवं पण्डो नपुंसकम् ॥ ३९ ॥

शिशुत्वं शैशवं बाल्यं

तारुण्यं यौवनं (समे) ।

(स्यात्) स्याविरं (तु) वृद्धत्वं

वृद्धसङ्घे- (ऽपि) वार्द्धकम् ॥ ४० ॥

पलितं (जरसा शीक्रेषु केशादौ)

विस्मसा जरा ।

(स्यात्) उत्तानशया डिम्भा स्तनपा (च) स्तनन्धयी ॥ ४१ ॥

बाल (स्तु स्यात्) माणवको-

वयस्थस्तरुणो युवा ।

प्रवयाः स्थविरो वृद्धो जीनो जीर्णो जरन्न- (ऽपि) ॥ ४२ ॥

वर्षीयान् दशमो ज्यायान्

पूर्वज (स्व) ग्रियो ऽग्रजः ।

जघन्यजे (स्युः) कनिष्ठ यवीयो ऽवरजा ऽनुजाः ॥ ४३ ॥

अमांसो दुर्बलश्छातो

बलवान् मांसलो ऽंसलः ।

तुन्दिलस्तुन्दिकस्तुन्दी वृहत्कुक्षिः पिचिण्डिलः ॥ ४४ ॥

अवटीटो ऽवनाट (चा-) ऽवभ्रटो नतनासिके ।

केशवः केशिकः केशी

वलिनो वलिभः (समौ) ॥ ४५ ॥

विकलाङ्ग (स्तु) पोगण्डः

खर्वो ङ्ख (ख) वामनः ।

खरणाः (स्यात्) खरणसो

विग्रः (तु) गतनासिकः ॥ ४६ ॥

खुरणाः (स्यात्) खुरणसः

प्रक्षुः प्रगतजानुकः ।

ऊर्ध्वशुर्ध्वजानुः (स्यात्)

संज्ञः संहतजानुकः ॥ ४७ ॥

(स्यात्) एडे बधिरः

कुन्ने गडुलः

कुकरे कुणिः ।

पृश्निरल्पतनौ

श्रोणः पङ्गी

मुण्ड (स्तु) मुण्डिते ॥ ४८ ॥

वलिरः केकरे

खोडे खञ्ज-

(स्त्रिषु जरावराः) ।

जटुलः कालकः पिप्पु-

स्तिलकस्तिलकालकः ॥ ४९ ॥

अनामयं (स्याद्)-आरोग्यं

चिकित्सा रक्प्रतिक्रिया ।

भेषजीषध भेषजन्यान्यगदो जायु (रित्यपि) ॥ ५० ॥

(स्त्री) रुग्रुजा (चो-) पताप रोग व्याधि गदामयाः ।

(पुमान्) यक्ष्मा क्षयः शोषः

प्रतिश्याय-(स्तु) पीनसः ॥ ५१ ॥

(स्त्री) क्षुत् क्षुतं क्षवः (पुंसि)

कास (स्तु) क्षवथुः (पुमान्) ।

शोफ (स्तु) श्वयथुः शोथः

पादस्फोटो विपादिका ॥ ५२ ॥

किलासं सिध्द

कच्छा (तु) पाम यामा विचर्चिका ।

कण्डूः खञ्जू (श्व) कण्डूया

विस्फोटः पिटक (स्त्रिषु) ॥ ५३ ॥

व्रणो (ऽस्त्रियाम्) ईर्म मरुः (क्लीबे)

नाडीव्रणः (पुमान्) ।

कोठो मण्डलकं

कुष्ठ श्वित्ने

दुर्नामका ऽर्शसी ॥ ५४ ॥

आनाह (स्तु) विबन्धः (स्यात्)

ग्रहणीरुक् प्रवाहिका ।

प्रच्छर्दिका वमि (स स्त्री पुमांस्तु) वमथुः (समाः) ॥५५॥

(व्याधिभेदा) विद्रधिः (स्त्री) ज्वर मेह भगन्दराः ।

अश्मरी मूत्रकच्छं (स्यात्)

(पूर्वे शुक्रावधेस्त्रिषु ॥ ५६ ॥

रोगहार्थ्यगदङ्गारो भिषक् वैद्यौ चिकित्सके ।

वार्त्तो निरामयः कल्प उल्लाघो (निर्गतो गदात्) ॥ ५७ ॥

ग्लान ग्लासू

आमयावो विकृतो व्याधितोऽपटुः ।

आतुरो ऽभ्यमितो ऽभ्यान्तः

(समौ) पामन कच्छुरी ॥ ५८ ॥

दद्दुणो दद्दुरोगी (स्याद्-)

अर्शरोगयुतो ऽर्शसः ।

वातकी वातरोगी (स्यात्)

सातिसारो ऽतिसारकी ॥ ५९ ॥

(स्युः) क्लिन्नात्ते चुल्ल चिल्ल पिप्लाः (क्लिन्ने ऽस्त्रिण चाप्यमी) ।

उन्मत्त उन्मादवति

श्लेष्मलः श्लेषणः कफो ॥ ६० ॥

न्युञ्जो (भुग्ने रुजा)

(दृढनाभौ) तुण्डिल तुण्डिभौ ।

किलासी सिधलो

ऽन्धो ऽदृक्

मूर्च्छाली मूर्त्तं मूर्च्छितौ ॥ ६१ ॥

शुक्रं तेजो रेतसी (च) वीज वीर्येन्द्रियाणि (च) ।

मायुः पित्तं

कफः श्लेष्मा

(स्त्रियां तु) त्वगसृग्धरा ॥ ६२ ॥

पिशितं तरसं मांसं पललं क्रव्यमामिषम् ।

उत्तमं शुष्कमांसं (स्यात्) वल्लूरं (तत् त्रिलिङ्गकम्) ॥ ६३ ॥

रुधिरं ऽसृक् लोहिता ऽस्र रक्त क्षतज शोणितम् ।

बुक्का ऽग्रमांसं हृदयं हृत्

मेद (स्तु) वपा वसा ॥ ६४ ॥

(पश्चाद् ग्रीवा शिरा) मन्या

नाडी (तु) धमनिः शिरा ।

तिलकं क्लोम

मस्तिष्कं गोडं

किट्टं मलो (ऽस्त्रियाम्) ॥ ६५ ॥

अन्नं पुरीतत्

गुल्म (स्तु) ग्रीहा (पुंस्य)

(ऽथ) वस्त्रसा ।

स्नायुः (स्त्रियां)

कालखण्ड यकती (तु समे इमे) ॥ ६६ ॥

सृणिका स्यन्दिनी लाला

दूषिका (नेत्रयोर्मलम्) ।

मूत्रं प्रस्राव

उच्चारा ऽवस्करो शमलं शकत् ॥ ६७ ॥

गूषं पुरीषं वर्चस्क (मस्त्री) विष्टा विषी (स्त्रियौ) ।

(स्यात्) कर्परः कपालो (ऽस्त्री)

कौकसं कुल्यमस्थि (च) ॥६८॥

(स्यात् शरीरास्थि) कङ्कालः

(पृष्ठास्थि तु) कशेरुका ।

शिरोऽस्थि (तु) करोटिः (स्त्री)

पार्श्वस्थनि (तु) पशुंका ॥ ६९ ॥

अङ्गं प्रतीको ऽवयवो ऽपघनो

(ऽथ) कलेवरम् ।

गात्रं वपुः संहननं शरीरं वर्ष्म विग्रहः ॥ ७० ॥

कायो देहः (क्लीवपुंसोः स्त्रियां) मूर्त्तिस्तनु स्तनूः ।

पादाग्रं प्रपदं

पादः पदङ्घ्रिश्चरणो (ऽस्त्रियाम्) ॥ ७१ ॥

(तद्ग्रन्थी) घुटिके गुल्फौ

(पुमान्) पाणिं (रधस्तयोः) ।

जङ्घा (तु) प्रसृता

जानूरुपवा ऽष्टीवद् (ऽस्त्रियाम्) ॥ ७२ ॥

सक्थि (क्लीवे पुमान्) ऊरुम्

(तत्सन्धिः पुंसि) वंचणः ।

गुदं (त्व) पानं पायु (नां)

वस्ति (नाभेरधो) (द्वयोः) ॥ ७३ ॥

कटो (ना) श्रोणिफलकं कटिः श्रोणी ककुक्षती ।

(पश्चान्) नितम्बः (स्त्रीकथ्याः)

(क्लीवे तु) जघनं (पुरः) ॥७४॥

(कूपकौ तु नितम्बस्थो द्वयहीने) कुकुन्दरे ।

(स्त्रियां) स्फिचौ कटिप्रोथाव्

उपस्थो (वक्ष्यमाणयोः) ॥ ७५ ॥

भगं योनि (ईयोः)

शिश्रो मेद्रो मेहन शिफसी ।

मुष्को ऽण्डकोषो वृषणः

(पृष्ठवंशाधरे) त्रिकम् ॥ ७६ ॥

पिचिण्ड कुची जठरोदरं तुन्दं

स्तनी कुची ।

चृचुकं (तु) कुचाग्रं (स्यात्)

(नना) क्रोडं भुजान्तरम् ॥७७॥

उरो वत्स (च) वक्षश् (च)

पृष्ठं (तु चरमं तनोः) ।

स्कन्धो भुजशिरोऽंसो (ऽस्त्री)

(सन्धी तस्यैव) जत्रणी ॥ ७८ ॥

बाहुमूले (उभौ) कर्ची

पार्श्वं (मस्त्री तयोरधः) ।

मध्यम (च्वा) ऽवलग्न (च्च) मध्यो (ऽस्त्री)

(द्वौ परौ द्वयोः) ॥७९॥

भुज बाह्व प्रवेष्टो दोः

(स्यात्) कफोणि (स्तु) कूर्परः ।

(अस्योपरि) प्रगण्डः (स्यात्)

प्रकोष्ठ (स्तस्य चाप्यधः) ॥ ८० ॥

(मणिवन्धाटाकनिष्ठं करस्य) करभो (वह्निः) ।

पञ्चशाखः शयः प्राणि-

स्तर्जनी (स्यात्) प्रदेशनी ॥ ८१ ॥

अङ्गुल्यः करशाखाः (स्त्रुः)

(पुंस्य) ङ्गुष्ठः प्रदेशिनी ।

मैध्यामा ऽनामिका (चापि) कनिष्ठा (चेति ताः क्रमात्) ॥ ८२ ॥

पुनर्भवः कररुहो नखो (ऽस्त्री) नखरो (ऽस्त्रियाम्) ।

प्रादेश तालं गोकर्णा (स्तर्जन्यादियुते तते) ॥ ८३ ॥

(अङ्गुष्ठे स कनिष्ठे स्याद्) वितस्ति (ह्रीं दशाङ्गुलः) ।

(पाणौ) चपेट प्रतल प्रहस्ता (विस्तृताङ्गुली) ॥ ८४ ॥

(हौ संहती) संहतलः (प्रतली वामदक्षिणौ) ।

(पाणिर्निकुञ्जः) प्रसृतम्

(तौ युताव्) अञ्जलिः (पुमान्) ॥ ८५ ॥

(प्रकोष्ठे विस्तृतकरे) हस्तौ

(मुष्ट्या तु बद्ध्या) ।

सरत्निः (स्याद्)

अरत्नि (स्तु निष्कनिष्ठेन मुष्टिना) ॥ ८६ ॥

व्यामो (वाह्नीः सकारयोस्ततयो स्तिर्थ्यगन्तरम्) ।

(ऊर्ध्वविस्तृतदोः पाणिनृमाने) पौरुषं (त्रिषु) ॥ ८७ ॥

कण्ठो गलो

(ऽथ) ग्रीवायां शिरोधिः कन्धरे- (त्यपि) ।

कम्बुग्रीवा (त्रिरेखा सा)

ऽवटुर्घाटा कृकाटिका ॥ ८८ ॥

वक्त्रास्ये वदनं तुण्डमाननं लपनं मुखम् ।

(क्लौवे) घ्राणं गन्धवहा घोणा नासा (च) नासिका ॥ ८९ ॥

ओष्ठा ऽधरौ (तु) रदनच्छदौ दशनवाससी ।

(अधः स्याच्) चिवुकं

गण्ठी कपोली

(तत्परो) हनुः ॥ ९० ॥

रदना दशना दन्ता रदा-

स्तालु (तु) काकुदम् ।

रसन्ना रसना जिह्वा

(प्रान्तावोष्ठस्य) सृक्कण्ठी ॥ ८१ ॥

ललाटमलिकं गोधिः

(ऊर्ध्वं दृग्भ्यां) भ्रुवौ (स्त्रियाम्) ।

कूर्चं (मस्त्री) (भ्रुवोर्मध्यं)

तारका (ऽक्षः) कनीनिका ॥ ८२ ॥

लोचनं नयनं नेत्रमौक्षणं चक्षुरक्षिणी ।

दृग्दृष्टी (चा)

ऽश्रु नेत्राम्बु रोदनं (चा) ऽस्रमस्रु (च) ॥ ८३ ॥

अपाङ्गौ (नेत्रयोरन्ती)

कटाक्षे (ऽपाङ्गदर्शने) ।

कर्णं शब्दग्रहौ श्रोत्रं श्रुतिः (स्त्री) श्रवणं श्रवः ॥ ८४ ॥

उत्तमाङ्गं शिरः शीर्षं मूर्धा (ना) मस्तको (ऽस्त्रियाम्) ।

चिकुरः कुन्तलो बालः कचः केशः शिरोरूहः ॥ ८५ ॥

(तद् हन्ते) कैशिकं कैश्यम्

अलकाशूर्णकुन्तलाः ।

(ते ललाटे) भ्रमरकाः

काकपक्षः शिखण्डकः ॥ ८६ ॥

कवरी केशवेशो

(ऽथ) घम्भिलः (संयताः कचाः) ।

शिखा चूडा केशपाशी

(व्रतिनस्तु) जटा सटा ॥ ८७ ॥

वेणिः प्रवेणिः

शीर्षण्य शिरस्यौ (विशदे कचे) ।

पाशः पक्ष (श्व) हस्त (श्व कलापार्थाः कचात्परे) ॥ ८८ ॥

तनूरूहं रोम लोम

(तद्वृद्धौ) श्मश्रु (पुंसुखे) ।

आकल्प वेद्यौ नेपथ्यं प्रतिकर्म प्रसाधनम् ॥ ९९ ॥

(दद्येते त्रिष्व)

ऽलङ्कृतां ऽलङ्करिष्णु (ख) मण्डितः ।

प्रसाधितो ऽलङ्कृत (ख) भूषित (ख) परिष्कृतः ॥ १०० ॥

विभ्राड्भ्राजिष्णु रोचिष्णु

भूषा (तु स्याद्) अलङ्किया ।

अलङ्कार (स्वा) भरणं परिष्कारो विभूषणम् ॥ १०१ ॥

मण्डनं (चा)

(ऽथ) मुकुटं किरीटं (पुंनपुंसकम्) ।

चूडामणिः शिरोरत्नै

तरलो (हारमध्यगः) ॥ १०२ ॥

बालपाश्या पारितथ्या

पत्रपाश्या ललाटिका ।

कर्णिका तालपत्रं (स्यात्)

कुण्डलं कर्णवेष्टनम् ॥ १०३ ॥

शैवेयकं कण्ठभूषा

लम्बनं (स्यात्) ललन्तिका ।

(स्वर्णैः) प्रालम्बिका

(ऽथो) रःसूत्रिका मौक्तिकैः कृता ॥ १०४ ॥

हारो मुक्तावली

देवच्छन्दो (ऽसौ) शतयष्टिकः ।

(हारभेदा यष्टिभेदा) गुत्स गुत्सार्द्धं गोस्तनाः ॥ १०५ ॥

अर्द्धहारो माणवक

एकावल् (एकयष्टिका) ।

(सैव) नक्षत्रमाला (स्यात् सप्तविंशतिमौक्तिकैः) ॥ १०६ ॥

आवापकः पारिहार्यः कटको बलयो (ऽस्त्रियाम्) ।

केयूरमङ्गदं (तुल्ये)

अङ्गुलीयकमूर्मिका ॥ १०७ ॥

(साक्षरा) झुलिमुद्रा (सा)

कङ्कणं करभूषणम् ।

(स्त्रीकव्यां) मेखला काञ्ची ससकी रसना (तथा) ॥ १०८ ॥

(क्लीबे) सारसनं (चा)

(ऽथ पुंस्कव्यां) शृङ्खलं (त्रिषु) ।

पादाङ्गदं तुलाकोटिर्मञ्जीरो नूपुरो ऽस्त्रियाम् ॥ १०९ ॥

हंसकः पादकटकः

किङ्किणी क्षुद्रघण्टिका ।

(त्वक्फलकमिरोमाणि) वस्त्रयोनिः

(दश त्रिषु) ॥ ११० ॥

वाल्कं (क्षीमादि)

फालं (तु) कार्पासं वादरं (च तत्) ।

कीशियं क्लमिकोशील्यं

राङ्गवं मृगरोमजम् ॥ १११ ॥

अनाहतं निष्प्रवाणि तन्त्रकं (च) नवाम्बरे ।

(तत् स्याद्) उद्गमनीयं (यद्घीतयोर्वस्त्रयोर्युगम् ॥ ११२ ॥

पत्रोर्णं धीतकीशियं

बहुमूल्यं महाधनम् ।

क्षीमं दुकूलं (स्याद्)

(हे तु) निवीतं प्रावृतं (त्रिषु) ॥ ११३ ॥

(स्त्रियां बहुत्वे वस्त्रस्य) दशाः (स्युः) वस्त्रयो (द्वयोः) ।

दैर्घ्यमायाम आरोहः

परिणाहो विशालता ॥ ११४ ॥

पटञ्चरं जीर्णवस्त्रं

(समी) नक्तक कर्पटौ ।

वस्त्रमाच्छादनं वासञ्चेलं वसनमंशुकम् ॥ ११५ ॥

सुचेलकः पटो (ऽस्त्री स्याद्)

वराशिः स्थूलशाटकः ।

निचोलः प्रच्छदपटः

(समी) रत्नक कम्बलौ ॥ ११६ ॥

अन्तरीयोपसंख्यान परिधानान्यधोऽंशुके ।

(द्वौ) प्रावारोत्तरासङ्गौ (समी) वृहत्तिका (तथा) ॥ ११७ ॥

संख्यानमुत्तरीयं (च)

चोलः कूर्पासकः (स्त्रियाः) ।

नीशारः (स्यात्प्रावरणे हिमानिलनिवारणे) ॥ ११८ ॥

(अर्द्धोरुकं वरस्त्रोणां स्यात्) चण्डातक- (मंशुकम्) ।

(स्यात् त्रिष्व) प्रपदीनं (तत्राप्राप्त्याप्रपदं हि यत्) ॥ ११९ ॥

(अस्त्री) वितानमुल्लोचो

दूथा (द्यं वस्त्रवेश्मनि) ।

प्रतिसीरा जवनिका (स्यात्) तिरस्करणो (च सा) ॥ १२० ॥

परिकर्माङ्गसंस्कारः

(स्यात्) मार्ष्टिर्मार्ज्जना मृजा ।

उद्वर्त्तनोत्सादने (द्वे समे)

आप्लाव आप्लवः ॥ १२१ ॥

स्नानं

चर्चा (तु) चार्चिक्यं स्थासकी

(ऽथ) प्रबोधनम् ।

अनुबोधः

पत्रलेखा पत्राङ्गुलि (रिमे समे) ॥ १२२ ॥

तमालपत्र तिलक चित्रकाणि विशेषकम् ।

(द्वितीयं च तुरीयं च न स्त्रियाम्)

(अथ) कुङ्कुमम् ॥ १२३ ॥

काश्मीरजन्मा ऽग्निशिखं वरं बाह्योक्त पीतने ।

रक्त सङ्कोच पिशुनं धीर लोहितचन्दनम् ॥ १२४ ॥

लाक्षा राक्षा जतु (क्लीबे) यावो ऽलक्तो द्रुमामयः) ।

लवङ्गं देवकुसुमं श्री-(संज्ञम्)

(अथ) जायकम् ॥ १२५ ॥

कालीयकं (च) कालानुसार्यं (चा)

(ऽथ समार्थकम्) ।

वंशिका ऽगुरु राजाहंलोह क्रिमिज जोङ्गकम् ॥ १२६ ॥

कालागुर्वगुरुः

(स्यात्तत्) मङ्गल्या (मल्लिगन्धि यत्) ।

यक्षधूपः सज्जरसो ऽराल सवेरसा (वपि) ॥ १२७ ॥

बहुरूपो (ऽप्य)

(ऽथ) वृकधूप कृत्रिमधूपकौ ।

तुरुष्कः पिण्डकः सिद्धो यावनो (ऽप्य)

(ऽथ) पायसः ॥ १२८ ॥

श्रीवासो वृकधूपो (ऽपि) श्रीवेष्ट सरलद्रवी ।

मृगनाभिर्मृगमदः कस्तूरी (चा)

ऽथ) कोलकम् ॥ १२९ ॥

ककोलकं कोशफलम्

(अथ) कर्पूर (मस्त्रियाम्) ।

घनसार श्वन्द्र (संज्ञः) सिताभ्रो हिमवालुका ॥ १३० ॥

गन्धसारो मलयजो भद्रश्रीश्वन्दनो (ऽस्त्रियाम्) ।

तैलपर्णिक गोशीर्षे हरिचन्दन (मस्त्रियाम्) ॥ १३१ ॥

तिलपर्णी (तु) पत्राङ्गं रञ्जनं रक्तचन्दनम् ।

कुचन्दनं (चा)

(ऽथ) जातीकोश जातीफले (समे) ॥ १३२ ॥

(कर्पूरागुरुकस्तूरी कक्कोलैः) यक्षकर्दमः ।

गात्रानुलेपनी वर्त्तिर्वर्णकं (स्याद्) विलेपनम् ॥ १३३ ॥

चूर्णानि वासयोगाः (स्युः)

भावितं वासितं (त्रिषु) ।

(संस्कारो गन्धमाल्याद्यैर्यः स्यात्तद्) अधिवासनम् ॥ १३४ ॥

माल्यं माला स्रजौ (मूर्ध्नि)

(केशमध्ये तु) गर्भकः ।

प्रभ्रष्टकं (शिखालम्बि)

(पुरो न्यस्तं) ललामकम् ॥ १३५ ॥

प्रालम्ब (मृजुलम्बि स्यात्कण्ठाद्)

वैकक्षकं (तु तत्) ।

(यत्तिर्यक् चित्तमुरमि)

(शिखास्त्रा) पीड शिखरौ ॥ १३६ ॥

रचनां (स्यात्) परिस्पन्द

आभोगः परिपूर्णाता ।

उपधानं (तू) पवर्हः

शय्यायां शयनीय (वत्) ॥ १३७ ॥

शयनं

मच्च पर्यङ्क पल्यङ्काः खट्टया (समाः) ।

गण्डुकः कन्दुको

दीपः प्रदीपः

पीठमासनम् ॥ १३८ ॥

समुद्भक्तः सम्पुटकः

प्रतिग्राहः पतद्ग्रहः ।

प्रसाधनी कङ्कतिका

पिष्टातः पटवासकः ॥ १३६ ॥

दपणे मुकुरादर्शौ

ध्यजनं तालवृत्तकम् ॥ १४० ॥

इति नरवर्गः ।

अथ ब्रह्मवर्गः ।

सन्ततिर्गोत्र जननकुलान्यभिजना ऽन्वयी ।

वंशो ऽन्ववायः सन्तानो

वर्णाः (स्युर्ब्राह्मणादयः) ॥ १ ॥

राजवीजी राजवंश्यो

वीज्य (स्तु) कुलसम्भवः ।

महाकुल कुलीनार्थं सभ्यसज्जनसाधवः ॥ २ ॥

ब्रह्मचारो गृहो वानप्रस्थो भिक्षु- (स्रतुष्टये) ।

आश्रमो (ऽस्त्री)

द्विजात्यग्रजन्म भूदेव वाङ्मवाः ॥ ३ ॥

विप्र (स्र) ब्राह्मणो

(ऽस्त्री) षट्कर्मा (यागादिभिर्युतः) ।

विद्वान् विपश्चिद् दोषज्ञः सन् सुधीः कोविदो बुधः ॥ ४ ॥

धीरो मनीषी ज्ञः प्राज्ञः संख्यावान् पण्डितः कविः ।

धीमान् सूरिः कृती कृष्टिर्लम्बवर्णो विचक्षणः ॥ ५ ॥

दूरदर्शी दौर्घदर्शी

ओत्रियच्छान्दसौ (समौ) ।

उपध्यायो ऽध्यापको

(ऽथ स्यान्निषेकादिकृद्) गुरुः ॥ ६ ॥

(मन्त्रव्याख्याकृद्) आचार्य

(आदेष्टा त्वध्वरे) व्रती ।

यष्टा (च) यजमान (च)

(स सोमवति) दीक्षितः ॥ ७ ॥

द्रव्याशीलो यायजूको

यज्वा (तु) विधिनेष्टवान् ।

(स गीष्पतीष्ट्या) स्थपतिः

सोमपीती (तु) सोमपः ॥ ८ ॥

सर्ववेदाः (स येनेष्टो यागः सर्वस्वदक्षिणः) ।

अनूचानः (प्रवचने साङ्गे ऽधीती)

(गुरोस्तु यः ॥ ९ ॥

लब्धानुन्नः) समावृत्तः

सुत्वा (त्वभिषवे कृते) ।

छात्रान्तेवासिनौ शिष्ये

शैक्षाः प्राथमकल्पिकाः ॥ १० ॥

(एकब्रह्मव्रताचारा मिथः) स ब्रह्मचारिणः ।

सतीर्थ्याः (शैक-) कगुरव

(स्थितवानग्निम्) अग्निचित् ॥ ११ ॥

(पारम्पर्योपदेशे स्याद्) ऐतिह्यमितिहा (ऽव्ययम्) ।

उपज्ञा (ज्ञानमाद्यं स्यात्)

(ज्ञात्वारम्भ) उपक्रमः ॥ १२ ॥

यन्नः सर्वो ऽध्वरो यागः सप्ततन्तुमखः क्रतुः ।

(पाठो होमश्चातिथीनां सपर्या तर्पणं बलिः ॥ १३ ॥

एते पञ्च) महायज्ञा (ब्रह्मयज्ञादिनामकाः) ।

समज्यापरिषद्गोष्ठी सभासमिति संसद्ः ॥ १४ ॥

आस्थानौ (क्लीवम्) आस्थानं (स्त्रीनपुंसकयोः) सदः ।
प्राग्बंशः (प्राग्बविर्गेहात्)

सदस्या विधिदर्शिनः ॥ १५ ॥

सभासदः सभास्ताराः सभ्याः सामाजिका (च ते) ।
अध्वर्यूद्गाढहोतारो (यजुःसामर्ग्विदः क्रमात्) ॥ १६ ॥
(आग्नीध्राद्या धनैर्वार्थ्या) ऋत्विजो याजका (च ते) ।
वेदिः (परिष्कृता भूमिः)

(समे) स्थण्डिलचत्वरे ॥ १७ ॥

चषालो यूपकटकः

कुम्भा (सुगहनावृत्तिः) ।

यूपाग्रं तर्भ

(निर्मन्यत्र दारुणित्व) रणि (द्वयोः) ॥ १८ ॥

दक्षिणाग्निर्गार्हपत्याहवनीयौ (त्रयो ऽग्नयः) ।

(अग्नित्रयमिदं) वेता

प्रणीतः (संस्कृतो ऽनलः) ॥ १९ ॥

समूह्यः परिचाय्योपचाय्याव् (अग्नौ प्रयोगिणः) ।

(यो गार्हपत्यादानौय दक्षिणाग्निः प्रणीयते ॥ २० ॥

तस्मिन्) आनाय्यो

(ऽथा) ऽग्नायी स्वाहा (च) हुतभुक्प्रिया ।

(ऋक्) सामिधेनी धाय्या (च या स्यादग्निसमिन्धने) ॥ २१ ॥

(गायत्री प्रमुखं) छन्दो

(हव्यपाके) चरुः (पुमान्) ।

आमिक्षा (सा शृतोष्णे या क्षीरे स्यादधियोगतः ॥ २२ ॥

ध्रुवित्रं (व्यजनं तद् यद्रचितं मृगचर्मणा) ।

पृषदाज्यं (सदध्याज्ये)

परमान्नं (तु) पायसः ॥ २३ ॥

हव्य कव्ये (देवपित्रे च)

पात्रं (सुवादिकम्) ।

ध्रुवोपमृञ्जुङ्ग (ना तु) सुवो (मेदाः) सुचः (स्त्रियः) ॥ २४ ॥

उपाकृतः (पशुरसौ योऽभिमन्त्र्य क्रतौ हतः) ।

परम्पराकं शमनं प्रोक्षणं (च बधार्थकम्) ॥ २५ ॥

(वाञ्छलिङ्गाः) प्रमीतोप सम्पन्नप्रोक्षिता (हते) ।

सान्नाय्यं हविः

(अग्नौ तु हुतं त्रिषु) वषट्कृतम् ॥ २६ ॥

(दीक्षान्ते) ऽवभृथो (यज्ञ)

(स्तत्कर्माहन्तु) यज्ञियम् ।

(त्रिष्व)

(ऽथ क्रतुकर्षो) षं

पूर्तं (खातादिकर्मणि) ॥ २७ ॥

अमृतं विषसो (यज्ञशेषभोजनशेषयोः) ।

त्यागो विहापितं दानमुत्सर्जनं विसर्जने ॥ २८ ॥

विश्राणनं वितरणं स्पर्शनं प्रतिपादनम् ।

प्रादेशनं निषेपणमपवर्जनमंहतिः ॥ २९ ॥

(मृताद्यं तदहर्दानं त्रिषु स्यात्) श्रीर्द्विदेहिकम् ।

पितृदानं निवापः (स्यात्)

आद्यं (तत्कर्म शास्त्रतः) ॥ ३० ॥

अन्वाहार्यं मासिके

(ऽंशो ऽष्टमो ऽङ्गः) कुतपो (ऽस्त्रियाम्) ।

पर्येषणा परीष्टि (खा) न्वेषणा (च) गवेषणा ॥ ३१ ॥

सनि (स्व) ध्येषणा

याञ्चा ऽभिशस्तिर्याचना ऽर्थना ।

(षट् तु त्रिष्व)

ऽर्घ्यं (मर्घार्थे)

पाद्यं (पादाय वारिणि) ॥ ३२ ॥

(क्रमात्) आतिथ्यातिथेये (आतिथ्यर्थे ऽत्र साधुनि) ।

(स्यात्) आवेशिक आगन्तुरतिथि (नां गृहागते) ॥ ३३ ॥

पूजा नमस्या ऽपचितिः सपर्या ऽर्चा ऽर्हणाः (समाः) ।

वरिवस्या (तु) शुश्रूषा परिचर्या- (घ्यु) पासनम् ॥ ३४ ॥

व्रज्या ऽटाद्या पर्यटनं

चर्या (त्वीर्यापथस्थितिः) ।

उपस्पर्श (स्वा)-चमनम्

(ऽथ) मौनमभाषणम् ॥ ३५ ॥

आनुपूर्वी (स्त्रियां) (वा) इत् परिपाटी अनुक्रमः ।

पर्याय (श्वा)

ऽतिपात (स्तु स्यात्) पर्यय उपात्ययः ॥ ३६ ॥

नियमो व्रत- (मस्त्री तच्चोपवासादि) पुण्यकम् ।

उपवस्तं (तू)-पवासो

विवेकः पृथगात्मता ॥ ३७ ॥

(स्याद्) ब्रह्मवचनं वृत्ताध्ययनर्द्धिः

(अथाञ्जलिः ।

पाठे) ब्रह्माञ्जलिः

(पाठे विद्म, षो) ब्रह्मविन्दवः ॥ ३८ ॥

ध्यानयोगासने ब्रह्मासनं

कल्पे विधि क्रमौ ।

मुख्यः (स्यात् प्रथमः कल्पो)-

ऽनुकल्प- (स्तु ततो ऽधमः) ॥ ३९ ॥

(संस्कारपूर्वं ग्रहणं स्याद्) उपाकरणं (श्रुतेः) ।

(समे तु) पादग्रहणमभिवादन- (मिल्युभे) ॥ ४० ॥

भिन्नुः परिव्राट् कर्मन्दो पाराशर्य्य-(पि) मस्करो ।

तपस्वी तापसः पारिकाङ्क्षी

वार्चयमो मुनिः ॥ ४१ ॥

तपः क्लेशसहो दान्तो

वर्णिनो ब्रह्मचारिणः ।

ऋषयः सत्यवचसः

स्नातक (स्त्वा) प्लवत्रती ॥ ४२ ॥

(ये) निर्जितेन्द्रियग्रामा यतिनो यतय (स्व ते) ।

(यः स्थण्डिले व्रतवशात् श्रिते) स्थण्डिलशाय्य-(सौ) ॥४३॥

स्थाण्डिल (स्था)

(ऽथ) विरजस्तमसः (स्युः) हयातिगाः ।

पवित्रः प्रयतः पूतः

पाषण्डाः सर्वलिङ्गिनः ॥ ४४ ॥

(पालाशो दण्ड) आषाढो (व्रते)

राश्व (स्तु वैणवः) ।

(अस्त्री) कमण्डलुः कुण्डो

(व्रतिनामासनं) वृषी ॥ ४५ ॥

अजिनं चर्म कृत्तिः (स्त्री)

भैक्षं (भिक्षाकदम्बकम्) ।

स्वाध्यायः (स्यात्) जपः

सृत्या ऽभिषवः सवनं (च सा) ॥ ४६ ॥

(सर्वेनसामपध्वंसि जप्यं त्रिष्व-) घमर्षणम् ।

दर्श (श्च) पौर्णमास-(श्च यागौ पक्षान्तयोः पृथक्) ॥ ४७ ॥

(शरीरसाधनापेक्षं नित्यं यत्कर्म तद्) यमः ।

नियम (स्तु स यत्कर्मानित्यमागन्तुसाधनम्) ॥ ४८ ॥

उपवीतं (यन्नसूत्रं प्रोद्धृते दक्षिणे करे) ।

प्राचीनावीत (मन्वस्मिन्)

निवीतं (कण्ठलम्बितम्) ॥ ४८ ॥

(अङ्गुल्यग्रे तीर्थं) दैवं

(खल्पाङ्गुल्योर्मूले) कायम् ।

(मध्येऽङ्गुष्ठाङ्गुल्योः) वैतं

(मूले ह्यङ्गुष्ठस्य) ब्राह्मम् ॥ ५० ॥

(स्यात्) ब्रह्मभूयं ब्रह्मत्वं ब्रह्मसायुज्य- (मित्यपि) ।

देवभूया- (दिकं तद्वत्)

कच्छं (सान्तपनादिकम्) ॥ ५१ ॥

(सत्र्यासवत्वनशने पुमान्) प्रायो-

(ऽथ) वीरहा ।

नष्टाग्निः

कुहना (लोभान्मिथ्यैर्ध्यापश्चकल्पना) ॥ ५२ ॥

ब्रात्यः संस्कारहीनः (स्यात्)

आस्त्राध्यायो निराकृतिः ।

धर्मध्वजी लिङ्गवृत्तिः

अवकीर्णी चतव्रतः ॥ ५३ ॥

(सुप्ते यस्मिन्नस्तमेति सुप्ते यस्मिन्नुदेति च ।

अंशुमान्) अभिनिर्मुक्ता ऽभ्युदितौ (तौ यथाक्रमम्) ॥ ५४ ॥

परिवेत्ता (ऽनुजो ऽनुदे ज्येष्ठे दारपरिग्रहात्) ।

परिवित्ति (स्तु तज्जग्रायान्)

विवाहोपयमौ (समौ) ॥ ५५ ॥

(तथा) परिणयोद्वाहोपयमाः पाणिपीडनम् ।

व्यवायो याम्यधर्म- (ख) रतं निधुवनं (च सः) ॥ ५६ ॥

त्रिवर्गो (धर्मकामार्थैः)

चतुर्वर्गः (सम्मोचकैः) ।

(सवलैस्त्रै-) चतुर्भद्रं

जन्याः (क्षिग्धा वरस्य ये) ॥ ५७ ॥

इति ब्रह्मवर्गः ।

अथ क्षत्रवर्गः ।

मूर्धाभिषिक्तो राजन्यो बाहुजः क्षत्रियो विराट् ।

राज्ञि राट् पार्थिव क्ष्माभृन्नृप भूप महौक्षितः ॥ १ ॥

(राजा तु प्रणताशेषसामन्तः स्यात्) अवीश्वरः ।

चक्रवर्ती सार्वभौमो

(नृपो ऽन्यो)-मण्डलेश्वरः ॥ २ ॥

(येनेष्टं राजसूयेन मण्डलस्येश्वरश्च यः ।

शास्ति यश्चाज्ञया राज्ञः स) सम्राट्-

(अथ) राजकम् ॥ ३ ॥

राजन्यकं (च नृपति क्षत्रियाणां गणे क्रमात्) ।

मन्त्रो धीसचिवो ऽमात्यो-

(ऽन्ये) कर्मसचिवा (स्ततः) ॥ ४ ॥

महामात्राः प्रधानानि

पुरोधः (स्तु) पुरोहितः ।

(द्रष्टरि व्यवहाराणां) प्राङ्विवेकाऽक्षदशकौ ॥ ५ ॥

प्रतीहारे द्वारपाल द्वःस्थ द्वःस्थितदर्शकाः ।

रक्षिवर्गः- (स्व)-नौकस्थो-

(ऽथा) ऽध्यक्षा ऽधिकृतौ (समौ) ॥ ६ ॥

स्थायुको (ऽधिकृतो ग्रामे)

गोपो (ग्रामेषु भूरिषु) ।

भौरिकः कनकाध्यक्षो-

रूप्याध्यक्ष-(स्तु) नैष्किकः ॥ ७ ॥

(अन्तःपुरे त्वधिकृतः स्यात्) अन्तर्वेशिको (जनः) ।

सौविदल्लाः कञ्चुकिनः स्थापत्वाः सौविदा-(स्य ते) ॥ ८ ॥

शण्टो वर्षवर (स्तुल्यौ)

सेवकार्यनुजीविनः ।

(विषयानन्तरो राजा) शत्रुः

मित्त-(मतः परम्) ॥ ९ ॥

उदासौनः (परतरः)

पाणिग्राह (स्तु पृष्ठतः) ।

रिपो वैरि सपत्ना ऽरि द्विषद्द्वेषण दुहृदः ॥ १० ॥

द्विड् विपक्षा ऽहिता ऽमित्त दस्यु शत्रव शत्रवः ।

अभिघातिपरा ऽरातिप्रत्यर्थिपरिपन्थिनः ॥ ११ ॥

वयस्यः स्निग्धः सवयाः

(अथ) मित्तं सखा सुहृत् ।

सख्यं सामपदीनं (स्यात्)

अनुरोधो ऽनुवर्त्तनम् ॥ १२ ॥

यथार्हवर्णः प्रणिधिरपसर्पश्चरः स्पशः ।

चार (स्य) गूढपुरुष-

(स्या-) सः प्रत्ययित (स्त्रिषु) ॥ १३ ॥

साम्बत्सरो ज्योतिषिको देवज्ञ गणका-(वपि) ।

(स्युः) मौहूर्त्तिक मौहूर्त्तं ज्ञानि कार्त्तान्तिका (अपि) ॥१४॥

तान्त्रिको ज्ञातसिद्धान्तः

सत्री गृहपतिः (समौ) ।

लिपिकारो ऽक्षरचनो ऽक्षरबुधु-(स्य) लेखके ॥ १५ ॥

लिखिता ऽक्षरसंस्थाने लिपिलिखि-(रुमे स्त्रियौ) ।

(स्यात्) सन्देशहरो दूतो

दूत्यं (तद्भावकर्मणि) ॥ १६ ॥

अध्वनीनी ऽध्वगो ऽध्वन्यः पान्यः पयिक- (इत्थपि) ।

(स्वाम्यमात्यसुहृत्कोषराष्ट्रदुर्गवस्तानि च) ॥ १७ ॥

राज्याङ्गानि प्रकृतयः

(पौराणां श्रेणयो ऽपि च) ।

(सन्धिर्ना विग्रहो यानमासनं द्वैधमाश्रयः) ॥ १८ ॥

(षट्-) गुणाः

शक्तय (स्तिसः प्रभावोक्साहमन्त्रजाः) ।

(क्षयः स्थानं च वृद्धिश्च) त्रिवर्गी (नीतिवेदिनाम्) ॥ १९ ॥

(स) प्रतापः प्रभाव- (श्व यत्तेजः कोषदण्डजम्) ।

(भेदो दण्डः साम दानमित्यु) पाय (चतुष्टयम्) ॥ २० ॥

साहसं (तु) दमो दण्डः

साम सान्त्वम्

(अथो समौ) ।

भेदोपजापाव्

उपधा (धर्माद्यैर्यत् परीक्षणम्) ॥ २१ ॥

(पत्रं त्रिष्व)

ऽषडक्षीणो (यस्तृतीयाद्यगोचरः) ।

विविक्त विजनच्छन्न निःशलाका (स्तथा) रहः ॥ २२ ॥

रह- (श्वो) पांशु (चालिङ्गे)

रहस्यं (तद्भवे त्रिषु) ।

(समौ) विश्वम् विश्वासी

श्रेषो (भ्रंशो यथोचितात्) ॥ २३ ॥

अभ्रेष न्याय कल्पा- (स्तु) देशरूपं समञ्जसम् ।

युक्तमौपयिकं लभ्यं भजमाना ऽभिनीत (वत्) ॥ २४ ॥

न्याय्यं (च त्रिषु षट्)

सम्प्रधारणा (तु) समर्थनम् ।

अववाद (स्तु) निर्देशो निदेशः शासनं (च सः) ॥ २५ ॥

शिष्टि (स्वा-) ज्ञा (च)

संस्था (तु) मर्यादा धारणा स्थितिः ।

आगो ऽपराधो मन्तु (च)

(समे तू-) हानबन्धने ॥ २६ ॥

द्विपाद्यो (द्विगुणो दण्डो)

भागधेयः करो बलिः ।

(घटादिदेयं) शुल्को (ऽस्त्री)

प्राभृतं (तु) प्रदेशनम् ॥ २७ ॥

उपायनमुपग्राह्यमुपहार- (स्तथो)-पदा ।

(यौतकादि तु यद्देयं) स दायो हरणं (च तत्) ॥ २८ ॥

तत्काल (स्तु) तदात्वं (स्यात्)

(उत्तरः काल) आयतिः ।

सान्द्रृष्टिकं (फलं सद्यः)

उदकं (फलमुत्तरम्) ॥ २९ ॥

अदृष्टं (वल्लितोयादि)

दृष्टं (स्वपरचक्रजम्) ।

(महीभुजाम्) अहिभयं (स्वपक्षप्रभवं भयम्) ॥ ३० ॥

प्रक्रिया (त्व)-धिकारः (स्यात्)

चामरं (तु) प्रकीर्णकम् ।

नृपासनं (यत्तद्) भद्रासनं

सिंहासनं (तु तत्) ॥ ३१ ॥

(हैमं)

द्वत्रं (त्वा)-तपत्रं

(राज्ञस्तु) नृपलक्ष्म (तत्) ।

भद्रकुम्भः पूर्णकुम्भो

भृङ्गारः कनकालुका ॥ ३२ ॥

निवेशः शिविरं (शण्डे)

सज्जनं (तू)-परक्षणम् ।

(हस्त्यश्वरथपादातं) सेनाङ्गं (स्याच्चतुष्टयम्) ॥ ३३ ॥

दन्ती दन्तावलो हस्ती हिरदो ऽनेकपो द्विपः ।

मतङ्गजो गजो नागः कुञ्जरो वारणः करो ॥ ३४ ॥

इभः स्तम्भेरमः पद्मी

यूथनाथ-(स्तु) यूथपः ।

मदोत्कटो मदकलः

कलभः करिशावकः ॥ ३५ ॥

प्रभिन्नो गर्जितो मत्तः

(समाव्) उद्दान्त निर्मदौ ।

हास्तिकं गजता (वृन्दे)

करिणी धेनुका वशा ॥ ३६ ॥

गण्डः कटो

मदो दानं

वमथुः करशीकरः ।

कुम्भौ (तु पिण्डौ शिरसः)

(तयोर्मध्ये) विदुः (पुमान्) ॥ ३७ ॥

अवग्राहो ललाटं (स्यात्)

द्विषिका (त्वत्तिकूटकम्) ।

(अपाङ्गदेशो) निर्याणं

(कर्णमूलं तु) चूलिका ॥ ३८ ॥

(अधः कुम्भस्य) वाहित्यं

प्रतिमान-(मधो ऽस्य यत्) ।

आसनं स्कन्धदेशः (स्यात्)

पद्मकं विन्दुजालकम् ॥ ३६ ॥

पक्षभागः पार्श्वभागो

दन्तभाग-(स्तु यो ऽयतः) ।

(द्वौ पूर्वपश्चाज्जङ्घादिदेशौ) गात्रा ऽवरे (क्रमात्) ॥ ४० ॥

तोत्रं वैणुकम्-

आलानं बन्धस्तम्भे

(ऽथ) शृङ्खले ।

अन्दुको निगडो (ऽस्त्री स्यात्)

अङ्गुशो-(ऽस्त्री) सृणिः (स्त्रियाम्) ॥ ४१ ॥

धूप्राकक्ष्या वरत्रा (स्यात्)

कल्पना मज्जना (समे) ।

प्रवेण्यास्तरणं वर्णः परिस्तोमः कुथो-(हयोः) ॥ ४२ ॥

वीतं (त्वसारं हस्यश्वं)

वारी (तु) गजबन्धनी ।

घोटके पीति तुरग तुरङ्गा ऽश्व तुरङ्गमाः ॥ ४३ ॥

वाजि वाहा ऽर्व गन्धर्व हय सैन्धव सप्तयः ।

आजानेयाः कुलीनाः (स्युः)

विनीताः साधुवाहिनः ॥ ४४ ॥

वानायुजाः पारसीकाः काम्बोजा वाह्निका (हयाः) ।

ययुः (अश्वो) ऽश्वमेधीयो

जवन-(स्तु) जवाधिकः ॥ ४५ ॥

पृष्ठयः स्थीरी

(सितः) कर्को

रथ्यो-(वोढा रथस्य यः) ।

बालः किशोरो

चाम्यखा वडवा

वाडवं (गणे) ॥ ४६ ॥

(त्रिधा)-श्वीनं (यदश्वेन दिनेनैकेन गम्यते) ।

कश्यं (तु मध्यमखानां)

ह्रेषा ह्रेषा (च निखनः) ॥ ४७ ॥

निगाल (स्तु) गलोद्देशो-

(वन्दे त्व)-ऽश्वीयमाश्व (वत्) ।

आस्कन्दितं धौरितकं रेचितं वलितं मृतम् ॥ ४८ ॥

(गतयो ऽमूः पञ्च) धारा

घोणा (तु) प्रोथ-(मस्त्रियाम्) ।

कविका (तु) खलीनो-(ऽस्त्री)

शफं (क्लीवे) खुरः (पुमान्) ॥ ४९ ॥

पच्छो-(ऽस्त्री) लूम लाङ्गूले बालहस्त (श्व) बालधिः ।

(त्रिष्व)-पावृत्त लुठितौ (परावृत्ते मुहुर्भुवि) ॥ ५० ॥

(याने चक्रिणि युद्धार्थे) शताङ्गः स्यन्दनो रथः ।

(असी) पुष्परथ-(श्वक्रयानं न समराय यत्) ॥ ५१ ॥

कर्णिरथः प्रवहणं हयनं (च समं त्रयम्) ।

(क्लीवे) ऽनः शकटो-(ऽस्त्री स्याद्)

-(गन्त्री कम्बलिवाह्यकम्) ॥ ५२ ॥

शिविका याप्ययानं (स्याद्)

दोला प्रेङ्गा-(टिकाः स्त्रियाम्) ।

(उभौ तु) द्वैप वैयाघ्रौ (द्वीपिचर्मावृते रथे) ॥ ५३ ॥

(पाण्डुकम्बलसंवीतः स्यन्दनः) पाण्डुकम्बली ।

(रथे) काम्बल वास्त्रा-(द्याः कम्बलादिभिरावृते) ॥ ५४ ॥

(त्रिषु द्वैपादयो-)

रथ्या रथकद्या (रथव्रजे) ।

धूः (स्त्री क्लीबे) यानमुखं

(स्यात्) रथाङ्गमपस्करः ॥ ५५ ॥

चक्रं रथाङ्गं

(तस्याऽन्ते) नेमिः (स्त्री स्यात्) प्रधिः (पुमान्) ।

पिण्डिका नाभिः

अक्षाप्रकीलके (तु द्वयोः) अणिः ॥ ५६ ॥

रथगुप्तिर्वरुथो (ना)

कूवर-(स्तु) युगन्धरः ।

अनुकर्षो (दार्वधस्थं)

प्रासङ्गो (ना युगाद्युगः) ॥ ५७ ॥

(सर्वं स्यात्) वाहनं यानं युग्यं पत्रं (च) धारणम् ।

(परम्परावाहनं यत्तद्) वैनीतकम्-(ऽस्त्रियाम्) ॥ ५८ ॥

आधोरणा हस्तिपका हस्त्यारोहा निषादिनः ।

नियन्ता प्राजिता यन्ता सूतः क्षत्ता (च) सारथिः ॥ ५९ ॥

मध्येष्टृ दक्षिणस्थौ (च संज्ञा रथकुटुम्बिनः) ।

रथिनः स्यन्दनारोहाः

अश्वारोहा-(स्तु) सादिनः ॥ ६० ॥

भटा योधा-(ख) योदारः

सेनारक्षा-(स्तु) सैनिकाः ।

(सेनायां समवेता ये) सैन्या-(स्ते) सैनिका (ख ते) ॥ ६१ ॥

(बलिनो ये सहस्रेण) साहस्रा-(स्ते) सहस्रिणः ।

परिधिस्थः परिचरः

सेनानीर्वाहिनीपतिः ॥ ६२ ॥

कञ्चुको धारवाणो-(ऽस्त्री)

(यत्तु मध्ये सकञ्चुकाः) ।

(बध्नन्ति तत्) सारसना ऽधिकान्ते

(ऽथ) शीर्षकम् ॥ ६३ ॥

शीर्षण्य (च) शिरस्त्रे

(ऽथ) तनुव्रं वर्म दंशनम् ।

उरस्छदः कङ्कटको जागरः कवचो (ऽस्त्रियाम्) ॥ ६४ ॥

आमुक्तः प्रतिमुक्त- (च) पिनड- (च्वा) ऽपिनड (वत्) ।

सन्नजो वर्मितः सज्जो दंशितो व्यूढकङ्कटः ॥ ६५ ॥

(त्रिष्वामुक्तादयो-)

(वर्मभृतां) कावचिकं (गणे) ।

पदाति पत्तिपदग पादातिक पदातयः ॥ ६६ ॥

पद्म (च) पदिक (च्वा-)

(ऽथ) पादातं पत्तिसंहतिः ।

शस्त्राजीवे काण्डस्थष्टा ऽयुधौया ऽयुधिकाः (समाः) ॥ ६७ ॥

(कृतहस्तः सुप्रयोग विशिखः कृतपद्म (वत्) ।

अपराङ्मृषत्को- (ऽसौ लक्ष्याश्चक्रुत्तमायकः) ।

धन्वौ धनुष्मान् धानुष्को निपत्रा लो धनुर्धरः ।

(स्यात्) काण्डवां- (स्तु) काण्डारः

शाक्तोकः शक्तिहेतिकः ॥ ६८ ॥

यष्टोक पारश्वधिकौ (यष्टिपरशुदातकी) ।

नैस्त्रिंशिकी ऽसिहेतिः (स्यात्)

(समौ) प्रामिक्क कौन्तिकी ॥ ७० ॥

चर्मो फलकपाणिः (स्यात्)

पताकी वैश्वामिनिकः ।

अनुप्लवः सहाय- (च्वा)-ऽनुचरो ऽभिन्न (स्यात्) ॥ ७१ ॥

पुरोगा ऽग्रेसरप्रष्टा ऽग्रतःसर पुरःसराः ।

पुरोगमः पुरोगामी

मन्दगामी (ऽ) मन्थरः ॥ ७२ ॥

जङ्गालो ऽतिज्वः

(तुल्यो) जङ्गाकरिक जाङ्गिकौ ।

तरस्त्री त्वरितो वेगो प्रजधी जवनो जवः ॥ ७३ ॥

जय्यो (यः शक्यते जेतुं)

जियो (जितव्यमात्रके) ।

जैत्र-(स्तु) जेता

(यो गच्छत्यलं विहिषतः प्रति) ॥ ७४ ॥

(सो) ऽभ्यमितरो ऽभ्यमित्रयो (ऽप्य) ऽभ्यमित्रो इत्यपि ।

ऊर्जस्त्रलः (स्याद्) ऊर्जस्त्रो (य ऊर्जोऽतिशयान्वितः) ॥ ७५ ॥

(स्याद्) उरस्त्रानुरसिलो

रथिको रथिरो रथी ।

कामगाम्यनुकामीनो (ह्य)

ऽत्यन्तीन (स्तथा भृशम्) ॥ ७६ ॥

शूरो वीर-(श्व) विक्रान्तो

जेता जिष्णुः-(श्व) जित्वरः ।

सांयुगीनो (रणे साधुः)

(शस्त्राजीवादयस्त्रिषु) ॥ ७७ ॥

ध्वजिनी वाहिनी सेना पृतना ऽनीकिनी चमूः ।

वरूथिनी बलं सैन्यं चक्रं (चा) ऽनीक-(मस्त्रियाम्) ॥ ७८ ॥

व्यूह-(स्तु) बलविन्यासो

(भेदा दण्डादयो युधि) ।

प्रत्यासारो व्यूहपाणिः

(सैन्यपृष्ठे) प्रतिग्रहः ॥ ७९ ॥

(एकेभकरथा त्रश्र्वा) पत्तिः (पञ्चपदातिका) ।

(पत्त्यङ्गैस्त्रिगुणैः सर्वैः क्रमादाख्या यथोत्तरम्) ॥ ८० ॥

सेनामुखं गुल्म गणौ वाहिनी पृतना चमूः ।

श्रनीकिनौ

(दशानीकिन्य)-ऽक्षीहिण्य-

(ऽथ) सम्पदि ॥ ८१ ॥

सम्पत्तिः श्रिः(श्र) लक्ष्मी(श्र)

(विपत्त्यां विपदापदौ) ।

आयुधं (तु) प्रहरणं शस्त्रमस्त्रम्

(अथा ऽस्त्रियौ) ॥ ८२ ॥

धनुश्चापौ धन्व शरासनं कोदण्डं कार्मुकम् ।

इष्यासो (ऽप्य)

(ऽथ कर्णस्य) कालपृष्ठं (शरासनम्) ॥ ८३ ॥

(कपिध्वजस्य) गाण्डीव गाण्डीवौ (पुंनपुंसकौ) ।

(कोटिरस्या)-ऽटनी

गोधा तले (ज्याघातवारणे) ॥ ८४ ॥

लस्तक (स्तु) धनुर्मध्यं

मौर्वी ज्या शिञ्जिनी गुणः ।

(स्यात्) प्रत्यालीढमालीढ- (मित्यादिस्थानपञ्चकम्) ॥ ८५ ॥

लक्ष्यं लक्षं शरव्यं (च)

शराभ्यासं उपासनम् ।

पृषत्क वाण विशिखा अजिह्वग खगाशुगाः ॥ ८६ ॥

कलम्बं मार्गणं शराः पत्रौ रोप इषु (ईयोः) ।

प्रच्छेडना (स्तु) नाराचाः

पक्षी वाजः

(त्रिषूत्तरे) ॥ ८७ ॥

निरस्तः (प्रहिते वाणे)

(विषाक्ते) दिग्ध लिप्तकौ ।

तूष्णीपासङ्गं तूष्णीरं निषङ्गा इषुधि- (ईयोः) ॥ ८८ ॥

तूण्यां

खङ्गे (तु) निस्त्रिंश चन्द्रहासा ऽसिरिष्टयः ।

कौत्सेयको मण्डलाग्रः करपालः कृपाण (वत्) ॥ ८९ ॥

त्सरुः (खङ्गादिमुष्टौ स्यात्)

मेखला (तन्निबन्धनम्) ।

फलको (ऽस्त्री) फलं चर्म

संग्राहो (मुष्टिरस्य यः) ॥ ९० ॥

द्रुघणे मुद्गर घनौ

(स्याद्) ईली करपालिका ।

भिन्दिपालः सृग (स्तुल्यो)

परिवः परिघातनः ॥ ९१ ॥

(द्वयोः) कुठारः स्वधितिः परश (श्र) परश्वधः ।

(स्यात्) शस्त्री (चा) ऽमित्ती (च) कुरिका (चा)

ऽमिधेनुका ॥ ९२ ॥

(वा पुंसि) शल्यं शङ्कुः (ना)

सर्वला तोमरो (ऽस्त्रियाम्) ।

प्रास- (स्तु) कुन्तः

कौण (स्तु स्त्रियः) पाल्यश्चि कोटयः ॥ ९३ ॥

सर्वाभिमारः सर्वौघः (सर्वमन्नहनार्थकः) ।

लोहाभिहारो (ऽस्त्रभृतां राज्ञां नीराजनाविधिः) ॥ ९४ ॥

(यत्सेनयाभिगमनमरौ तद्) अभिषेणनम् ।

यात्रा व्रज्या ऽभिनिर्याणं प्रस्थानं गमनं गमः ॥ ९५ ॥

(स्याद्) असारः प्रसरणं

प्रचक्रं (चलितार्थकम्) ।

(अहितान् प्रत्यभीतस्य रणे यानम्) अतिक्रमः ॥ ९६ ॥

वैतालिका बोधकराश्

चक्रिका (घाण्टिकार्थकाः) ।

(स्युः) मागधा-(स्तु) मगधा

वन्दिनः स्तुतिपाठकाः ॥ ९७ ॥

संशसका-(स्तु समयात् संग्रामादनिवर्त्तिनः) ।

रेणु-(ह्वयोः स्त्रियां) धूलिः पांशु-(र्ना न ह्वयो) रजः ॥९८॥

चूर्णे चोदः

समुत्पिञ्ज पिञ्जली (भृशमाकुले) ।

पताका वैजयन्ती (स्यात्) केतनं ध्वज-(मस्त्रियाम्) ॥९९॥

(सा) वीराशंसनं (युद्धभूमिर्यातिभयप्रदा) ।

(अहं पूर्वमहं पूर्वमित्य)-ऽहं पूर्विका (स्त्रियाम्) ॥ १०० ॥

आहोपुरुषिका (दर्पाद् या स्यात् सन्भावनात्सनि) ।

अहमहमिका (तु सा स्यात् परस्परं यो भवत्यहङ्कारः) ।

द्रविणं तरः सहो बल शौर्याणि स्थाम शुभ (च) ॥१०१॥

शक्तिः पराक्रम प्राणौ

त्रिक्रम-(स्त्र)-ऽतिशक्तिता ।

वीरपाणं (तु यत्पानं वृत्ते भाविनि वा रणे) ॥ १०२ ॥

युद्धमायोधनं जन्यं प्रधानं प्रविदारणम् ।

भृशमास्कन्दनं सङ्घं समौकं साम्परायिकम् ॥ १०३ ॥

(अस्त्रियां) समरा ऽनौक रणाः कलह विग्रहौ ।

सम्पहारा ऽभिसम्पात कलि संस्फोट संयुगाः ॥ १०४ ॥

अभ्यामर्दं समाघात कलि संग्रामा ऽभ्यागमाहवाः ।

समुदायः (स्त्रियः) संयत् समित्याजि समद्युधः ॥ १०५ ॥

नियुद्धं बाहुयुद्धे-

(ऽथ) तुमुलं रणसङ्कुले ।

क्षेडा (तु) सिंहनादः (स्यात्)

(करिणां) घटना घटा ॥१०६॥

क्रन्दनं योधसंरावो

वृंहितं करिगर्जितम् ।

विस्फारो (धनुषः स्वानः)

पटहाडम्बरौ (समौ) ॥ १०७ ॥

प्रसभं (तु) बलात्कारो हठो-

(ऽथ) ख्वलितं क्लमम् ।

अजन्यं (क्लीवम्) उत्पात उपसर्गः (समं त्रयम्) ॥ १०८ ॥

मूर्च्छा (तु) कश्मलं मेहो (ऽप्य)-

ऽवमर्दं (स्तु) पीडनम् ।

अभ्यवस्कन्दनं (त्व) ऽभ्यासादनं

विजयो जयः ॥ १०९ ॥

वैरशुद्धिः प्रतीकारो वैरनिर्यातनं (च सा) ।

प्रद्रावोद्द्रावसन्द्रावसंदावा विद्रवोद्रवः ॥ ११० ॥

अपक्रमो ऽपयानं (च)

(रणे भङ्गः) पराजयः ।

पराजित पराभूतौ (त्रिषु)

नष्टतिरोहितौ ॥ १११ ॥

प्रमापणं निवर्हणं निक्कारणं निशारणम् ।

प्रवामनं परासनं निष्टनं निहंसनम् ॥ ११२ ॥

निर्वामनं संज्ञपनं निर्ग्रन्थनमपामनम् ।

निस्तर्हणं निहननं क्षणनं परिवर्जनम् ॥ ११३ ॥

निर्वापणं विशसनं मारणं प्रतिघातनम् ।

उद्दासन प्रमथन क्रयनोज्जासनानि (च) ॥ ११४ ॥

आलम्भ पिञ्ज विशर घातोन्मथ्य बधा (अपि) ।

(स्यात्) पञ्चता कालधर्मोद्दिष्टान्तः प्रलयो ऽत्ययः ॥ ११५ ॥

अन्तो नाशो (द्वयोः) मृत्युर्मरणं निधनो (ऽस्त्रियाम्) ।

परासु प्राप्तपञ्चत्व परेत प्रेत संस्थिताः ॥ ११६ ॥

मृत प्रमोतौ (त्रिष्वेते)

चिता चित्वा चितिः (स्त्रियाम्) ।

कबन्धो (ऽस्त्री क्रियायुक्तमपमूर्द्धकलेवरम्) ॥ ११७ ॥

श्मशानं (स्यात्) पितृवनं

कुणपः शवम् (अस्त्रियाम्) ।

प्रग्रहोपग्रहौ बन्धां

कारा (स्याद्) बन्धनालये ॥ ११८ ॥

(पुंसि भून्प्रः) ऽसवः प्राणा (श्वैवं)

जीवो ऽसुधारणम् ।

आयुर्जीवितकालो (ना)

जीवातुर्जीवनौषधम् ॥ ११९ ॥

इति क्षत्रवर्गः ।

अथ वैश्यवर्गः

उरुव्या उरुजा अर्या वैश्या भूमिस्पृशो विशः ।

आजीवो जीविका वार्ता वृत्तिर्वर्त्तन जीवने ॥ १ ॥

(स्त्रियां) कृषिः पाशुपाल्यं वाणिज्यं (चेति वृत्तयः) ।

सेवा श्ववृत्तिः

अनृतं कृषिः

उक्कशिलं (त्वृ)-तम् ॥ २ ॥

(हे याचितायाचितयोर्यथासंख्यं) मृता ऽमृते ।

सत्यानृतं वणिग्भावः

(स्याद्) ऋणं पर्युदञ्चनम् ॥ ३ ॥

उच्चारो

ऽर्थप्रयोग- (स्तु) कुसौदं वृद्धिजीविका ।

(याञ्जाप्राप्तं) याचितकं

(नियमाद्) आपमित्यकम् ॥ ४ ॥

उत्तमर्णा ऽधमर्णौ (द्वौ प्रयोक्तृषाहकौ क्रमात्) ।

कुसौदिको बार्हुषिको वृद्धाजीव- (स) बार्हुषिः ॥ ५ ॥

क्षेत्राजीवः कर्षक- (स) कृषिक (स) कृषीबलः ।

(क्षेत्रं) त्रैह्यशालेयं (त्रौहिशल्युद्भवोचितम्) ॥ ६ ॥

यव्यं यवक्यं यष्टिक्यं (यवादिभवनं हि यत्) ।

तिलं तैलीनं (वस्त्राघोमाणुभङ्गाद्विरूपता) ॥ ७ ॥

मौद्गीनं कौद्रवोणा (दिशेषधान्योद्भवोचितम्) ।

बीजाकृतं (तू) सकृष्टं

सीत्यं कृष्टं (च) हल्य (वत्) ॥ ८ ॥

त्रिगुणाकृतं तृतीयाकृतं त्रिहल्यं त्रिसीत्यं (मपि तस्मिन्) ।

द्विगुणाकृते (तु सर्वं पूर्वं) सम्बाकृत- (मपौह) ॥ ९ ॥

(द्रोणादृकादिवापादौ) द्रौणिकादृकिका- (दयः) ।

(खारौम्बापस्तु) खारीक

(उत्तमर्णादयस्त्रिषु) ॥ १० ॥

(पुंनपुंसकयोः) वप्रः कैदारः क्षेत्रम्

(अस्य तु) ।

कैदारकं (स्यात्) कैदार्यं क्षेत्रं कैदारिकं (गणे) ॥ ११ ॥

लोष्ठानि लोष्टवः (पुंसि)

कोटिशो लोष्टभेदनः ।

प्राजनं तोदनं तोत्रं

खनित्रमवदारणम् ॥ १२ ॥

दात्रं लधित्रम्

आवन्धो योत्रं योक्त्रम्

(अथो) फलम् ।

निरीषं कूटकं

फालः कृषिको

लाङ्गलं हलम् ॥ १३ ॥

गोदारणं (च) सीरो-

(ऽथ) शम्या (स्त्री) युगकीलकः ।

ईषा लाङ्गलदण्डः (स्यात्)

सीता लाङ्गलपद्धतिः ॥ १४ ॥

(पुंसि) मेधिः (खले दारु न्यम्नं यत् पशुबन्धने) ।

आशु व्रीहिः पाटलः (स्यात्)

सितशूक यवौ (समौ) ॥ १५ ॥

तोक्क (स्तु तत्र हरिते)

कजाय (स्तु) सतीलकः ।

हरेणु खण्डिकी (चास्मिन्)

कोरदूप- (स्तु) कोद्रवः ॥ १६ ॥

मङ्गल्यको मसूरो-

(ऽथ) मयुष्ठक मपुष्ठकौ ।

वनमुद्गः

सर्षपे (तु द्वौ) तन्तुम कदम्बकौ ॥ १७ ॥

सिद्धार्थं (स्वेष धवलो)-

गोधूमः सुमनः (समौ) ।

(स्याद्) यावक- (स्तु) कल्पाष-

शृणको हरिमन्थकः ॥ १८ ॥

(द्वौ तिले) तिलपेजः (स) तिलपिञ्ज- (स निष्फले) ।

क्षवः क्षुधाभिजननो राजिका कृष्णिकासुरी ॥ १९ ॥

(स्त्रियौ) कङ्गु प्रियङ्गू (द्वे)

अतसी (स्याद्) उमा क्षुमां ।

मातुलानी (तुं भङ्गायां)

व्रीहिभेद-(स्त्र)-ऽणुः (पुमान्) ॥ २० ॥

किंशारुः शस्त्रशूकं (स्यात्)

कणिशं शस्यमञ्जरी ।

धान्यं व्रीहिः स्तम्बकरिः

स्तम्बो गुच्छ (स्तृणादिनः) ॥ २१ ॥

नाडी नालं (च) काण्डो-(ऽस्य)

पलालो (ऽस्त्री स निष्फलः) ।

कङ्करो बुसं (लौवे)

(धान्यत्वचि पुमां)-स्तुषः ॥ २२ ॥

शूको (ऽस्त्री श्लक्ष्ण तीक्ष्णाग्रे)

शमी सिम्बा

(त्रिषुत्तरे) ।

अडमावसितं (धान्यं)

पूतं (तु) बहुलीकृतम् ॥ २३ ॥

(माषादयः) शमीधान्ये

शूकधान्य (यवादयः) ।

शालयः (कलमाद्याश्च षष्ठिकाद्याश्च पुंस्यमी) ॥ २४ ॥

दृणधान्यानि नौवाराः

(स्त्री) गवैर्दुर्गवैधुका ।

अयोधं मुसलो (ऽस्त्री स्याद्)

उदूखलमुलूखलम् ॥ २५ ॥

प्रस्फोटनं शूर्पं-(मस्त्री)

चालनौ तिततः (पुमान्) ।

स्वत प्रसेवी

काण्डालपिटौ

कठ किलिञ्जकी ॥ २६

(समानौ)

रसवत्यान्तु पाकस्थान महानसे ।

घौरोगव-(स्तदध्यक्षः)

सूपकारा-(स्तु) बल्लवाः ॥ २७ ॥

आरालिका आन्धसिकाः सूदा औदनिका गुणाः ।

आपूपिकः कान्दविको भक्ष्यकार (इमे त्रिषु) ॥ २८ ॥

अश्मन्तमुद्धानमधिश्रयणौ चक्षिरन्तिका ।

अङ्गारधानिका ऽङ्गारशकट्य (पि) हसन्यः (पि) ॥ २९ ॥

हसन्यः (प्य)

(ऽथ न स्त्री स्याद्) अङ्गारो ऽलातमुल्मुकम् ।

(क्लीबे) ऽम्बरीषं भ्राष्ट्रो (ना)

कन्दू (वा) खेदनी (स्त्रियाम्) ॥ ३० ॥

अलिञ्जरः (स्यात्) मणिकं

कर्कथ्यालुर्गलन्तिका ।

पिठरः स्थाल्युखा कुण्डं

कलश-(स्तु त्रिषु द्वयोः) ॥ ३१ ॥

घटः कुट निपाव्

(अस्त्री) सरावो बर्द्धमानकः ।

ऋजौषं पिष्टपचनं

कंसो-(ऽस्त्री) पानभाजनम् ॥ ३२ ॥

कुतूः (कृत्तेः स्त्रेहपात्रं)

(सैवाल्या) कुतुपः (पुमान्) ।

(सर्वम्) आवपनं भाण्डं पात्रमात्रे (च) भाजनम् ॥ ३३ ॥

दर्विः कम्बिः खजाका (च स्यात्)

तद्दूर्दारुहस्तकः ।

(अस्त्रौ) शाकं हरितकं शिशुः

(अस्य तु नाडिका) ॥ ३४ ॥

कङ्कम्ब- (च) कलम्ब (च)

वेसवार उपस्करः ।

तिन्तिडीक- (च) चुक्र- (च) वृक्षाम्लम्

(अथ) बेल्लजम् ॥ ३५ ॥

मरोचं कोलकं कृष्णमूषणं धर्मपत्तनम् ।

जीरको जरणा ऽजाजी कणाः

(कृष्णे तु जीरके) ॥ ३६ ॥

सुषवी कारवी पृथ्वी पृथुः कालोपकुञ्चिका ।

आद्रेकं शृङ्गवेरं (स्याद्)

(अथ) कृत्वा वितुन्नकम् ॥ ३७ ॥

कुस्तुम्बुरु (च) धन्याकम्

(ऽथ) शृण्ठी महीषधम् ।

(स्त्रीनपुंसकयोः) विश्वं नागरं विश्वभेषजम् ॥ ३८ ॥

आरनालक सौवीर कुल्पाषा ऽभिषुतानि (च) ।

अवन्तिसोम धन्याम्ब कुञ्जलानि (च) काञ्जिके ॥ ३९ ॥

सहस्रवेधि जतुकं वाह्लिकं हिङ्गु रामठम् ।

तत्पत्री कारवो पृथ्वी वाष्पिका कवरी पृथुः ॥ ४० ॥

निशाह्वा काञ्चनी पीता हरिद्रा वरवर्णिनी ।

सामुद्रं (यत्) लवणमक्षीवं वमिर- (च तत्) ॥ ४१ ॥

सैन्धवो (ऽस्त्री) शिताशवं माण्डमन्य (च) सिन्धुजे ।

रौमकं वसुकं

पाक्यं विड- (च) कृतके (इयम्) ॥ ४२ ॥

सौवर्चले ऽक्षरुचके

तिलकं (तत्र मेचके) ।

मत्स्यण्डो फाणितं (खण्डविकारौ)

शर्करा सिता ॥ ४३ ॥

कूर्चिका क्षीरविकृतिः (स्याद्)

(रसाला तु) मार्जिता ।

(स्यात्) तेमनं (तु) निष्ठानं

(त्रिलिङ्गा वासितावधेः) ॥ ४४ ॥

शूलाकृतं भटितं (स्याच्) कृत्वम्

कव्यं (तु) पैठरम् ।

प्रणीतमुपसम्पन्नं

प्रयस्तं (स्यात्) सुसंस्कृतम् ॥ ४५ ॥

(स्यात्) पिच्छिलं (तु) विजिनं

संसृष्टं शोधितं (समे) ।

चिकणं मसृणं स्निग्धं

(तुल्ये) भावित वासिते ॥ ४६ ॥

आपक्कं पीलिरभ्युषी

लाजा (पुंभृन्नि चा) ऽक्षतम् ।

पृथकः (स्यात्) चिपिटको

धाना (भृष्टयवे स्त्रियाम्) ॥ ४७ ॥

पूपो ऽपूपः पिष्टकः (स्यात्)

करन्धो दधिसक्तवः ।

भिस्सा(स्त्री) भक्तमन्थो ऽन्नमोदनो (ऽस्त्री स) दीदिविः ॥ ४८ ॥

भिस्सटा दग्धिका

(सवरसाद्ये) मण्ड-(मस्त्रियाम्) ।

मासराचाम निस्सावा (मण्डे भक्तसमुद्भवे) ॥ ४९ ॥

यवागूरुष्णिका आणा विलेपी तरला (च सा) ।

गव्यं (त्रिषु गवां सर्वं)

गोविङ्गोमय (मस्त्रियाम्) ॥ ५० ॥

(तत्तु शुष्कं) करीषो (ऽस्त्री)

दुग्धं क्षीरं पयः (समम्) ।

पयस्य- (माज्यदध्यादि)

त्राप्स्रं (दधि घनेतरम्) ॥ ५१ ॥

घृतमाज्यं हविः सर्पिः

नवनीतं नवोद्धृतम् ।

(तत्तु) हैयङ्गवीनं (यत्) ह्योगोदोहोद्भवं घृतम् ॥ ५२ ॥

दण्डाहतं कालश्रेय मरिष्ट (मपि) गोरसः ।

तक्रं (द्यु) दश्विन्मथितं (पादाम्बुद्ध्याम्बुनिर्जलम्) ॥ ५३ ॥

(मण्डं दधिभवं) मस्तु

पौयूषो (ऽभिनवं पयः) ।

अशनाया बुभुक्षा क्षुद्

यास- (स्तु) कवला (ऽर्थकः) ॥ ५४ ॥

सपीतिः (स्त्री) तुल्यपानं

सग्धिः (स्त्री) सहभोजनम् ।

उदन्या (तु) पिपासा ढट् ढषो

जग्धि- (स्तु) भोजनम् ॥ ५५ ॥

जैमनं लेप आहारो निघसो न्याद (इत्यपि) ।

सौहित्य तर्पणं ढप्तिः

फेलाभुक्तसमुज्झितम् ॥ ५६ ॥

कामं प्रकामं पर्याप्तं निकामिष्टं यथेप्सितम् ।

गोपे गोपाल गोसंख्य गोधुगाभीर बल्लवाः ॥ ५७ ॥

(गोमहिष्यादिकं) पादबन्धनं

(द्वौ) गवीश्वरे ।

गौमान् गोमौ

गोकुल-(न्तु) गोधनं (स्याद्) गवां व्रजः ॥ ५८ ॥

(त्रिध्वा) श्रितं गवीनं (तद्भावो यत्राश्रिताः पुरा) ।

उत्ताभद्रो बलीवर्द ऋषभो वृषभो वृषः ॥ ५९ ॥

अनडान् सौरभयो गौः

(उक्षां संहतिः) श्रीक्षकम् ।

गथ्या गोत्रा (गवां)

(वत्सधेन्वोः) वात्सक धैनुके ॥ ६० ॥

(वृषो महान्) महोक्षः (स्याद्)

वृक्षोक्ष-(स्तु) जरङ्गवः ।

(उत्पन्न उक्षा) जातोक्षः

(सद्योजातस्तु) तर्णकः ॥ ६६ ॥

शक्तत्करि-(स्तु) वत्सः (स्याद्)

दम्ब वत्सतरी (समौ) ।

आर्षभ्यः (षण्डतायोग्यः)

षण्डो गोपति रिट्चरः ॥ ६२ ॥

(स्कन्धप्रदेशस्तु) वहः

साम्ना (तु) गलकम्बलः ।

(स्यात्) नस्तित-(स्तु) नस्योतः

प्रष्ठवाड् युगपार्श्वगः ॥ ६३ ॥

(युगादीनाञ्च वोढारो) युग्य प्रासङ्ग्य शाकटाः ।

(खनतितेन तद्दोढा ऽस्येदं) हालिक सैरिकौ ॥ ६४ ॥

धुर्वहे धुर्य धीरेह धुरीणाः (स) धुरन्धरः ।

(उभौ) एकधुरीणैकधुरानेकधुरावहे ॥ ६५ ॥

(सतु) सर्वधुरीणः (स्याद्योवै) सर्वधुरावहः ।

माहेयौ सौरभेयी गौरुस्ना माता (च) शृङ्गणी ॥ ६६ ॥

अर्जुन्यघ्नया रोहिणी (स्याद्)

(उत्तमा गोषु नैचिकी) ।

(वर्णादिभेदात् संज्ञाः स्युः) शवली धवला (दयः) ॥ ६७ ॥

द्विहायनी द्विवर्षा (गीः)

एकाब्दा (त्वे) कहायनी ।

चतुरब्दा चतुर्हायणी

(एवं) त्र्यब्दा त्रिहायणी ॥ ६८ ॥

वशा बन्ध्याः

ऽवतोका (तु) स्रवद्गर्भा

(ऽथ) सन्धिनी ।

(आक्रान्ता वृषभेणा)

(ऽप्य) वह्निर्गर्भोपघातिनी ॥ ६९ ॥

काल्यापसर्था (प्रजने)

प्रष्ठौही बालगर्भिणी ।

(स्याद्) अचण्डी (तु) सुकरा

बहुसूतिः परेष्टुका ॥ ७० ॥

चिरशूता वष्कयणी

धेनुः (स्यात्) नवसूतिका ।

सुव्रता सुखसन्दोह्या

पीनोष्ठी पीवरस्तनी ॥ ७१ ॥

द्रोणक्षीरा द्रोणदुग्धा

धेनुष्या (बन्धके स्थिता) ।

समांसमीना (सा यैव प्रतिवर्षं प्रसूतये) ॥ ७२ ॥

ऊध-(स्तु क्लीवम्) आपीनं

(समी) शिवक कौलकी ।

(नपुंसि) दाम सन्दानं

पशुरज्जु-(स्तु) दामनी ॥ ७३ ॥

धैशाख मन्य मन्यान मन्यानो मन्यदण्डके ।

कुठरो दण्डविष्कम्भे

मन्यनी गर्गरी (समे) ॥ ७४ ॥

उष्ट्रे क्रमेलक मय महाङ्गाः

करभः शिशुः ।

(करभाः स्युः) मृङ्गलका (दारवंः पादबन्धनैः) ॥ ७५ ॥

अजा ष्ठागौ

स्तुभः च्छाग वस्त्र च्छगलका अजे ।

मेद्रोरभ्रोरणोर्यायुर्मेष वृणय एडकाः ॥ ७६ ॥

(उष्ट्रोरभ्राजवृन्द स्याद्) औष्ट्रकौरभ्रकाजकम् ।

चक्रौवन्त-(स्तु) बालेया रासभा गर्द्भाः खराः ॥ ७७ ॥

वेदेहकः सार्थवाहो नैगमो वाणिजो वणिक् ।

पण्याजीवो (ह्या) पणिकः क्रयविक्रयिक-(स्र सः) ॥ ७८ ॥

विक्रेता (स्याद्) विक्रयिकः

क्रायक क्रयकौ (समौ) ।

वाणिज्यं (तु) वणिज्या (स्यात्)

मूल्यं वस्त्रो-(ऽप्य) वक्रयः ॥ ७९ ॥

नीवी परिपणं मूलधनं

लाभो (ऽधिकं) फलम् ।

परिदानं परीवर्त्तो नैमेय निमया-(वपि) ॥ ८० ॥

(पुमान्) उपनिधि न्यासः

प्रतिदानं (तदपणम्) ।

(क्रये प्रसारितं) क्रय्यं

क्रयं क्रेतव्य (मात्रके) ॥ ८१ ॥

विक्रेयं पणितव्यं (च) पण्यं (क्रय्यादयस्त्रिषु) ।

(क्लीबे) सत्यापनं सत्यङ्कारः सत्याकृतिः (स्त्रियाम्) ॥ ८२ ॥

विपणो विक्रयः

(संख्याः सङ्ख्येय्ये ज्ञादश्च त्रिषु ।

विंशत्याद्याः सदैकत्वे सर्वाः सङ्ख्येयसङ्ख्ययोः ॥ ८३ ॥

सङ्ख्यार्थे द्विवहुत्वे स्तः तासु चानवतेः स्त्रियः ।

पङ्क्तोः शतसहस्रादिक्रमाद्दशगुणोत्तरम्) ॥ ८४ ॥

यीतवं द्रव्यं पाय्य- (मिति मानार्थकं द्रव्यम्) ।

(मानं) तुला ऽङ्गुलिप्रस्थैः

(गुञ्जाः पञ्चा)-द्व्यमाषकः ॥ ८५ ॥

(ते षोडशा) ऽक्ष कर्षो (ऽस्त्री)

पलं (कर्षचतुष्टयम्) ।

सुवर्णं विस्ती (हेम्नो ऽत्ते)

कुसुविस्त- (स्तु तत्पले) ॥ ८६ ॥

तुला (स्त्रियां पलशतं)

भारः (स्याद्दिंशतिस्तुला) ।

आचितं दशभाराः स्थः)

(शाकटो भार) आचितः ॥ ८७ ॥

कार्षापणः कार्षिकः (स्यात्)

(कार्षिके ताम्ब्रिके) पणः ।

(अस्त्रियाम्) आढक द्रोणौ खारो वाहो निकुञ्चकः ॥ ८८ ॥

कुडवः प्रस्थ (इत्याद्याः परिमाणार्थकाः पृथक्) ।

पाद- (स्तुरीयो भागः स्याद्)

अंश भागौ (तु) वण्टकः ॥ ८९ ॥

द्रव्यं वित्तं स्वापतेयं रिक्त्यसृक्त्यं धनं वसु ।

हिरण्यं द्रविणं द्युम्न मर्थरै विभवा (अपि) ॥ ९० ॥

(स्यात्) कोश- (श्च) हिरण्यं (च इमरूप्ये कृताकृते) ।

(ताभ्यां यदन्यत्तत्) कुप्यं

(रूप्यं तद्द्रव्यमाहृतम्) ॥ ८१ ॥

गारुत्मतं मरकतमश्मगर्भं हरिन्मणिः ।

शोणरत्नं लोहितकः पद्मरागो

(ऽथ) मौक्तिकम् ॥ ८२ ॥

मुक्ता

(ऽथ) विद्रुमः (पुंसि) प्रवालं (पुंनपुंसकम्) ।

रत्नं मणिः (द्वयोरश्मजाती मुक्तादिके ऽपि च) ॥ ८३ ॥

स्वर्णं सुवर्णं कनकं हिरण्यं हेम हाटकम् ।

तपनीयं शातकुम्भं गाङ्गेयं भर्म कर्बुरम् ॥ ८४ ॥

चामीकरं जातरूपं महारजत काञ्चने ।

रुक्थं कार्तस्वरं जाम्बूनदमष्टापदो (ऽस्त्रियाम्) ॥ ८५ ॥

(अलङ्कार सुवर्णं यत्) शृङ्गीकनक- (मित्यदः) ।

दुर्वनं रजतं रूप्यं खर्जूरं श्वेत- (मित्यपि) ॥ ८६ ॥

रीतिः (स्त्रियाम्) आरकूटो (न स्त्रियाम्)

(अथ) ताम्रकम् ।

शुल्वं म्लेच्छमुखं द्वाष्टं वरिष्ठोदुम्बराणि (च) ॥ ८७ ॥

लोही (ऽस्त्री) शस्त्रकं तीक्ष्णं पिण्डं कालायसा ऽयसी ।

अश्मसारो

(ऽथ) मण्डूरं सिंहान-मपि तन्मले) ॥ ८८ ॥

सर्वं स्यात्तैजसं) लोहं

(विकारस्वयसः) कुशी ।

क्षारः काचो

(ऽथ) चपलो रसः सूत- (च) पारदे ॥ ८९ ॥

गवलं (माहिषं शृङ्गम्)

अभ्रकं गिरिजा ऽमले ।

स्रोतोञ्जन-(न्तु) सौवीरं कापोताञ्जनयामुने ॥ १०० ॥

तुत्याञ्जनं शिखिशीवं वितुन्नक मयूरके ।

कपेरी दार्विका (काथोद्भवं) तुत्यं

रसाञ्जनम् ॥ १०१ ॥

रसगर्भं तार्क्ष्यशैलं

गन्धाश्मनि (तु) गन्धकः ।

सौगन्धिक-(ख)

चक्षुष्य कुलाल्यौ (तु) कुलत्तिका ॥ १०२ ॥

रीतिपुष्पं पुष्पकेतु पौष्पकं कुसुमाञ्जनम् ।

पिञ्जरं पीतकं तालमालं (च) हरितालके ॥ १०३ ॥

गैरेयमर्घ्यं गिरिजमश्मज-(ख) शिलाजतु ।

वोल गन्धरम प्राण पिण्ड गोप रसाः (समाः) ॥ १०४ ॥

द्विण्डीरो ऽब्धिकफः फेनः

सिन्दूरं नागसम्भवम् ।

नाग सीसक योगेष्ट वप्राणि

त्रपु पिच्चटम् ॥ १०५ ॥

रङ्ग वङ्गे

(ऽथ) पिचुस्तूलो

(ऽथ) कमलोत्तरम् ।

(स्यात्) कुसुम्भं वङ्गिशिखं महारजन-(मित्यपि) ॥ १०६ ॥

मेघकम्बल ऊर्णायुः

शशोर्णं शशलोमनि ।

मधु क्षौद्रं माक्षिका (दि)

मधूच्छिष्टं (तु) भिक्षुकम् ॥ १०७ ॥

मनःशिला मनोगुप्ता मनोह्वा नागजिह्विका ।

नेपाली कुनटौगोला

यवक्षारो यवाग्रजः ॥ १०८ ॥

पाक्यो

(ऽथ) सर्जिकाक्षारः कापोतः सुखवर्चकः ।

सौवर्चलं (स्याद्) रुचकं

त्वक्क्षीरा वंशरोचना ॥ १०९ ॥

शिशुजं श्वेतमरिचं

मोरटं (मूलमैक्षवम्) ।

अन्यिकं पिप्पलीमूलं चटिकाशिर (इत्यपि) ॥ ११० ॥

गोलोमी भतकेशो (ना)

फलाङ्गं रक्तचन्दनम् ।

त्रिकटुद्रुषणं व्योषं

त्रिफला (तु) फलत्रिकम् ॥ १११ ॥

इति वैश्यवर्गः ।

अथ शूद्रवर्गः ।

शूद्रा (श्वा) ऽवरवर्णा- (ख) वृषला (ख) जघन्यजाः ।

आचण्डालान्तु) सङ्गोष्णी (अम्बष्ठ करणादयः) ॥ १ ॥

(शूद्राविशो स्तु) करणो

ऽम्बष्ठो (वैश्याह्विजन्मनोः) ।

(शूद्रा क्षत्रिययोः) उभ्रो

मागधः (क्षत्रियाविशोः) ॥ २ ॥

माहिथ्यो (ऽर्थ्याक्षत्रिययोः

क्षत्ता- (र्थ्याशूद्रयोः सुतः) ।

(ब्राह्मण्यां क्षत्रियात्) सूतः

(तस्यां) वैदेहको (विशः) ॥ ३ ॥

रथकार- (स्तु माहिष्यात् करण्यां यस्य सम्भवः ।

(स्यात्) चाण्डाल- (स्तु जनितो ब्राह्मण्यां वृषलेन यः) ॥ ४ ॥

कारुः शिल्पी

(संहतेस्त्रैर्द्वयोः) अणिः (सजातिभिः) ।

कुलकः (स्यात्) कुलश्चेष्टी

मालाकार (स्तु) मालिकः ॥ ५ ॥

कुम्भकारः कुनालः (स्यात्)

पलगण्ड (स्तु) लेपकः ।

तन्तुवायः कुविन्दः (स्यात्)

तुम्बवाय- (स्तु) सौचिकः ॥ ६ ॥

रङ्गाजीव शिञ्जकरः

शस्त्रमार्जो सिधावकः ।

पादूक्तञ्चर्मकारः (स्याद्)

व्योकारो लोहकारकः ॥ ७ ॥

नाडीन्धमः स्वर्णकारः कलादो रुक्मकारके ।

(स्यात्) शाङ्गिकः काम्बविकः

शौल्विक स्ताम्बकुट्टकः ॥ ८ ॥

तक्षा (तु) वर्द्धकिस्त्वष्टा रथकार- (स्य) काष्ठतट् ।

(ग्रामाधीनो) ग्रामतक्षः

कौटतक्षो (ऽनधीनकः) ॥ ९ ॥

क्षुरि मुण्डि दिवाकीर्त्ति नापिता ऽन्तावसायिनः ।

निर्णेजकः (स्याद्) रजकः

शौण्डिको मण्डहारकः ॥ १० ॥

जाबालः (स्याद्) अजाजीवो

देवाजीवी (तु) देवलः ।

(स्यात्) माया शम्बरो

मायाकार-(स्तु) प्रातिहारिकः ॥ ११ ॥

शैलालिन-(स्तु) शैलूषा जायाजीवाः कृशाश्विनः ।

भरता (इत्यपि) नटा-

शारणा (स्तु) कुशीलवाः ॥ १२ ॥

मार्हङ्गिका मौरजिकाः

पाणिवादा (स्तु) पाणिघा ।

वेणुधाः (स्युः) वैणविका

वीणावादा-(स्तु) वेणिकाः ॥ १३ ॥

जीवान्तकः शाकुनिको

(हौ) वागुरिक जालिकौ ।

वैतंसिकः कौटिक-(श्व) मांसिक (श्व समं त्रयम्) ॥ १४ ॥

भृतको भृतिभुक्कर्मकरो वैतनिको (ऽपि सः) ।

वार्त्तावहो वैवधिको

भारवाह-(स्तु) भारिकः ॥ १५ ॥

विवर्णः पामरो नीचः प्राकृत-(श्व) पृथग्जनः ।

निह्नीनो ऽपमदो जाल्यः क्षुल्लक-(श्वे)-तर (श्व सः) ॥ १६ ॥

भृत्ये दासेर दास्य दास गोप्यक चेटकाः ।

नियोज्य किङ्कर प्रैथ भुजिष्य परिचारकाः ॥ १७ ॥

पराचित परिस्कन्द परजात परैधिताः ॥ १८ ॥

मन्दस्तुन्दपरिमृज आलस्यः शीतको ऽलसो ऽनुष्णः ।

दत्ते (तु) चतुर पेशल पटवः सूत्यान उष्ण-(श्व) ॥ १९ ॥

चण्डाल भ्रुव मातङ्ग दिवाकीर्त्ति जनङ्गमाः ।

निषाद श्वपचावन्तेवासि चाण्डाल पुक्कसाः ॥ २० ॥

(भेदाः किरातशवरपुलिन्दा) क्लेच्छ (जातयः) ।

व्याधो मृगवधाजीवो मृगयुर्लुब्धको (ऽसि सः) ॥ २१ ॥

कौलेयकः सारमेयः कुक्कुरो मृगदंशकः ।

शुनको भषकः श्वा (स्याद्)

अलर्क- (स्तु स योमितः) ॥ २२ ॥

(श्वा) विश्वकट्टु- (मृगयाकुशलः)

सरमा शुनी ।

विट्चरः शूकरो ग्राम्यो

वर्कर- (स्तरुणः पशुः) ॥ २३ ॥

आत्तोदनं मृगव्यं (स्याद्) आखटो मृगया (स्त्रियाम्) ।

(दक्षिणारुर्लब्धयोगाद्) दक्षिणेर्मा (कुरङ्गकः) ॥ २४ ॥

चौरैकागारिक स्तेन दस्यु तस्कर मोषकाः ।

प्रतिरोधि परास्कन्दि पाटञ्चर मलिञ्चुचाः ॥ २५ ॥

धौरिका स्तेन्य चौर्य्यं (च) यंस्त

लोम् (तु तद्धनम्) ।

वीतंस- (स्तूपकरणं बन्धने मृगपक्षिणाम्) ॥ २६ ॥

उन्माथः कूटयन्त्रं (स्याद्)

वागुरा मृगबन्धिनौ ।

शुक्लं वराटकः (स्त्री तु) रज्जु (स्त्रिषु) वटौ गुणः ॥ २७ ॥

उद्घाटनं घटौयन्त्रं (मलिलोद्घाहनं प्रहेः) ।

(पुंसि) वेमा वायदण्डः

सूत्राणि (नरि) तन्तवः ॥ २८ ॥

वाणि ध्यतिः (स्त्रियौ तुल्ये)

पुस्तं (लेप्याऽदिकर्मणि) ।

पाञ्चालिका पुत्रिका (स्यादस्त्रदन्तादिभिः कृता) ॥ २९ ॥

पिटकः पेटकः पेटा मञ्जूषा

(ऽथ) विहङ्गिका ।

भारयष्टि-

(स्तदालम्बि) शिक्थं काचो

(ऽथ) पादुका ॥ ३० ॥

पादूरूपानत् (स्त्री)

(सैवा) ऽनुपदीना (पदायता) । ।

नर्द्धी वर्द्धी वरत्रा (स्याद्)

(अश्वदेस्ताडनौ) कथा ॥ ३१ ॥

चाण्डालिका (तु) कण्डोलवीणा चण्डालवल्गकी ।

नाराची (स्याद्) एषणिका

शाणः(स्तु) निकषः कषः ॥ ३२ ॥

ब्रश्चनः पत्रपरशः

ईषिका तूलिका (समे) ।

तेजसावर्त्तनी मूषा

भस्त्रा चर्मप्रसेविका ॥ ३३ ॥

आस्फोटनी वैधनिका

ऊपाणी कर्त्तरी (समे) ।

वृक्षादनौ वृक्षभेदी

टङ्कः पाषाणदारणः ॥ ३४ ॥

क्रकचो (ऽस्त्री) करपत्रं

(स्याद्) आरा चर्मप्रभेदिका ।

सूर्मी स्थूणा लोहप्रतिमा

शिल्पं (कर्म कलादिकम्) ॥ ३५ ॥

प्रतिमानं प्रतिविम्बं प्रतिमा प्रतियातना प्रतिच्छाया ।

प्रतिकृतिरर्चा (पुंसि) प्रतिनिधिः

उपमोपमानं (स्यात्) ॥ ३६ ॥

(वाच्यलिङ्गाः) समस्तुल्यः सदृशः सदृशः सदृक् ।

साधारणः समान-(च)

(स्युक्तरपदे त्वमी) ॥ ३७ ॥

निभ सङ्काश नीकाश प्रतीकाशोपमा (दयः) ।

कर्मण्या (तु) विधा भृत्या भूतयो भर्मवेतनम् ॥ ३८ ॥

भरणं भरणं मूल्यं निर्वेशः पण (इत्यपि) ।

सुरा हलिप्रिया हाला परिस्रुद्धरुणात्मजा ॥ ३९ ॥

गन्धोत्तमा प्रसन्नेरा काम्बर्थ्यं च परिस्रुता ।

मदिरा कश्य मद्ये (चाप्य)

ऽवदंश-(स्तु भक्षणम्) ॥ ४० ॥

शुण्डापानं मदस्थानं

मधुवारा मधुक्रमाः ।

मध्वासवो माधवको मधु माध्विक (महयोः) ॥ ४१ ॥

मैरियमासवः शीघ्रः

मेदको जगलः (समौ) ।

सन्धानं (स्याद्) अभिषवः

किण्वं (पुंसि तु) नग्नहः ॥ ४२ ॥

कारोत्तरः सुरामण्ड

आपानं पानगोष्ठिका ।

चषको (ऽस्त्री) पानपात्रं सरको-(प्य)-नुतर्षणम् ॥ ४३ ॥

धूर्त्तो ऽक्षदेवी कितवो ऽक्षधूर्त्तो द्यूतकृत् (समाः) ।

(स्युः) लग्नकाः प्रतिभुवः

सभिका द्यूतकारकाः ॥ ४४ ॥

द्यूतो (ऽस्त्रियाम्) अक्षवती कैतवं पण (इत्यपि) ।

पणो (ऽक्षेषु) ग्लहो

ऽक्षा (स्तु) देवनाः पाशका (च ते) ॥ ४५ ॥

परिणाय (स्तु शारौणां समन्ताद्गयने)

(ऽस्त्रियौ) ।

अष्टापदं शारिफलं

प्राणिव्यूतं समाह्वयः ॥ ४६ ॥

(उक्ताभूरिप्रयोगत्वादेकस्मिन् ये ऽत्र यौगिकाः ।

तादृश्यादन्यतो वृत्तावह्ना लिङ्गान्तरे ऽपि ते) ॥ ४७ ॥

इति शूद्रवर्गः ।

अथ विशेष्यनिघ्नवर्गः ।

विशेष्यनिघ्नैः सङ्कीर्णैर्नानार्थैरव्ययैरपि ।

लिङ्गादिमंग्रहैर्वर्गाः सामान्ये वर्गसंश्रयाः ॥ १ ॥

स्त्रोदाराद्यै र्यद्विशेष्यं यादृशैः प्रस्तुतं पदैः ।

गुणद्रव्यक्रियाशब्दास्तथा स्युस्तस्य भेदकाः ॥ २ ॥

सुकृती पुण्यवान् धन्यो

महेच्छ-(स्तु) महाशयः ।

हृदयालुः सुहृदयो

महोत्साहो महोद्यमः ॥ ३ ॥

प्रवीणे निपुणा ऽभिन्न विन्ननिष्णातशिक्षिताः ।

वैज्ञानिकः कृतमुखः कृतो कुशल (इत्यपि) ॥ ४ ॥

पूज्यः प्रतीक्षः

सांशयिकः संशयापन्नमानसः ।

दक्षिणीयो दक्षिणार्ह-(स्तत्र) दक्षिण्य (इत्यपि) ॥ ५ ॥

(स्युः) वदान्य स्थूललक्ष्य दानशौण्डा बहुप्रदे ।

जैवाढकः (स्याद्) आयुष्मान्

अन्तर्वाणि-(स्तु) शास्त्रवित् ॥ ६ ॥

परोक्षकः कारणिको

वरद (स्तु) सवर्षकः ।

हर्षमाणो विकुर्वाणः प्रमना हृष्टमानसः ॥ ७ ॥

दुर्मना विमना अन्तर्मनाः (स्याद्)

उत्क उन्मनाः ।

दक्षिणे सरलोदारी

सुकलो (दाढभोक्तारि) ॥ ८ ॥

(तत्परे) प्रसितासप्ताव्

इष्टार्थोद्युक्त उत्सुकः ।

प्रतीते प्रथित ख्यात वित्त विज्ञात विश्रुताः ॥ ९ ॥

(गुणैः प्रतीते तु) कृतलक्षणा हतलक्षणौ ।

इभ्य आब्धो धनी

स्वामी (त्वी) श्वरः पतिरीशिता ॥ १० ॥

अधिभूर्नायको नेता प्रभुः परिहृदोऽधिपः ।

अधिकर्हिः समृद्धः (स्यात्)

कुटुम्बव्यापृत-(स्तु यः) ॥ ११ ॥

(स्याद्) अभ्यागारिक-(स्तस्मिन्) उपाधि-(र्हि पुमानयम्) ।

(वराङ्गरूपोपेतो यः सिंहसंहननो (हि सः) ॥ १२ ॥

निर्वार्यः (कार्यकर्ता यः सम्पन्नः सत्वसम्पदा) ।

अवाचि मूको

(ऽथ) मनोजवः (स) पिष्टसन्निभः ॥ १३ ॥

(सत्कृत्यालङ्कृतां कन्यां यो ददाति स) कूकुदः ।

लक्ष्मोवान् लक्षणः श्रीलः श्रीमान्

स्निग्ध-(स्तु) वत्सलः ॥ १४ ॥

(स्याद्) दयालुः कारुणिकः कपालुः सूरतः (समः) ।

स्वतन्त्रो ऽपाहतः स्वैरी स्वच्छन्दो निरवग्रहः ॥ १५ ॥

परतन्त्रः पराधीनः परवान्नाथवान् (अपि) ।

अधीनो निम्न आयत्तो ऽस्वच्छन्दो गृह्यको (ऽप्यमी) ॥ १६ ॥

खलपूः (स्याद्) बहुकरो

दौर्घसूत्रश्चिरक्रियः ।

जाल्मो ऽसमोच्चकारो (स्यात्)

कुण्ठो (मन्दः क्रियासु यः) ॥ १७ ॥

कर्मक्षमो ऽलङ्कर्मिणः

क्रियावान् कर्मसूद्यतः ।

(स) कामः कर्मशीलो (यः)

कर्मशूर (स्तु) कर्मठः ॥ १८ ॥

भरण्यभुक्कर्मकरः

कर्मकार- (स्तु) तत्क्रियः ।

अपस्नातो ऋतस्नात

आमिषाशी (तु) शौष्कलः ॥ १९ ॥

बुभुक्षितः (स्यात्) क्षुधितो जिघत्सुरशनायितः ।

परान्नः परापिण्डादौ

भक्षको घस्मरो ऽन्नरः ॥ २० ॥

आद्यूनः (स्याद्) औदरिको (विजिगीषाविवर्जिते) ।

(उभाव्) आत्मभरिः कुक्षिभरि (स्त्रोदरपूरके) ॥ २१ ॥

सर्वान्नीन- (स्तु) सर्वान्नभोजी

गृध्रु (स्तु) वर्द्धनः ।

लुब्धो ऽभिलाषुक स्तृष्णक्

(समौ) लोलुप लोलुभौ ॥ २२ ॥

उन्नद- (स्तू)-न्नदिष्णुः (स्यात्)

अविनीतः समुद्धतः ।

मत्ते शौण्डोत्कट चीवाः

कामुके कामिता ऽनुकः ॥ २३ ॥

कस्त्रः कामयिता ऽभौकः कम्पनः कामनो ऽभिकः ।

विधेयो विनयग्राही वचने स्थित आश्रयः ॥ २४ ॥

वश्यः प्रणयो

निभृत विनीत प्रश्रिताः (समाः) ।

धृष्टे धृष्टग्वियात-(ष)

प्रगल्भः प्रतिभान्वितः ॥ २५ ॥

(स्याद्) अघृष्टे (तु शालीनो

विलक्षो विस्मयान्विते ।

अधीरे कातर-

स्त्रस्त्री भीरु भीरुक भीलुकाः ॥ २६ ॥

आशंसुराशंसितरि

गृह्यालुर्गृहीतरि ।

अद्वालुः (अद्वाया युक्ते)

पतयालु-(स्तु) पातुकः ॥ २७ ॥

(लज्जाशीले) ऽपत्रायेणुः

वन्दारुभिवादके ।

शरारुर्घातुको द्विस्रः

(स्याद्) वर्द्धिष्णु-(स्तु) वर्द्धनः ॥ २८ ॥

उत्पतिष्णु-(स्तू)-त्पातता

ऽलङ्करिष्णु-(स्तु) मण्डनः ।

भूष्णुर्भविष्णुर्भविता

वर्त्तिष्णुर्वर्त्तनः (समौ) ॥ २९ ॥

निराकरिष्णुः क्षिप्रुः (स्यात्)

सान्द्रस्निग्ध-(स्तु) मेदुरः ।

ज्ञाता (तु) विदुरो विन्दुः

विकासी (तु) विकस्वरः ॥ ३० ॥

विसृत्वरो विसृमरः प्रसारी (च) विसारणिः ।

सहिष्णुः सहनः क्षन्ता तितिक्षुः क्षमिता क्षमी ॥ ३१ ॥

क्रोधनो ऽमर्षणः कोपी

चण्ड-(स्व) ऽत्यन्तकोपनः ।

जागरूको जागरिता

घूर्णितः प्रचलायितः ॥ ३२ ॥

स्वप्नक् शयालुर्निद्रालुः

निद्राण शयितौ (समौ) ।

पराङ्मुखः पराचीनः

(स्याद्) अवाङ् (ऽप्य) ऽधोमुखः ॥ ३३ ॥

(देवानञ्चति) देवद्राङ्

विष्वद्राङ् (विष्वगञ्चति) ।

(यः सहाञ्चति) सध्राङ् (स)

(स) तिर्यङ् (यस्तिरो ऽञ्चति) ॥ ३४ ॥

वदो वदावदो वक्ता

वागौशो वाक्पतिः (समौ) ।

वचोयुक्तिपटुर्वाग्मो वावटूक-(र्थ) वक्तरि ॥ ३५ ॥

(स्यात्) जल्पाक (स्तु) वाचालो वाचाटो बहुगर्हवाक् ।

दुर्मुखे मुखरा ऽबद्धमुखो

शक्तुः प्रियंवदे ॥ ३६ ॥

लोहलः (स्याद्) अस्फुटवाग्

गर्हवादी (तु) कददः ।

(समौ) कुवाद कुचरौ

(स्याद्) असौभ्यस्वरो ऽस्वरः ॥ ३७ ॥

रवणः शब्दनो

नान्दी वादी नान्दीकारः (समौ) ।

जड़ो ऽन्न

एङ्मूक-(स्तु) वक्तुं श्रोतुमशिक्षिते ॥ ३८ ॥

तुष्णींशील (स्तु) तुष्णीको

नम्नो ऽवासा दिगम्बरे ।

निःकासितो ऽवकृष्टः (स्याद्)

अपध्वस्त-(स्तु) धिक्कृतः ॥३८॥

आत्तगर्वो ऽभिभूतः (स्याद्)

दापितः साधितः (समौ) ।

प्रत्यादिष्टो निरस्तः (स्यात्) प्रत्याख्यातो निराकृतः ॥४०॥

निकृतः (स्याद्) विप्रकृतो

विप्रलब्धः (स्तु) वञ्चितः ।

मनोहतः प्रतिहतः प्रतिबद्धो हतः (स्व सः) ॥ ४१ ॥

अधिच्छिप्तः प्रतिच्छिप्तो

बद्धे कीलित संयतौ ।

आपन्न आपत्नाप्तः (स्यात्)

कान्दिशीको भयद्रुतः ॥ ४२ ॥

आक्षारितः क्षारितो ऽभिग्रस्तो

सङ्गसुको ऽस्थिरे ।

व्यसनार्त्तापरत्तौ (द्वौ)

विहस्त व्याकुलौ (समौ) ॥ ४३ ॥

विक्रवो विक्रलः

(स्यात्) विवशी ऽरिष्टदुष्टधीः ।

कश्यः कशाहं

सन्नद्धे (त्वा)-ततायी बधोद्यते ॥ ४४ ॥

द्वेष्ये (त्व) ऽभिगतो

बध्यः शीर्षच्छेद्य (इमौ समौ) ।

विष्यो (विषेण्यो बध्यो)

मुसल्यो (मुसलेन यः) ॥ ४५ ॥

शिखिदानो ऽकण्ठकर्मा

चपल श्विकुरः (समी) ।

दोषैकदृक् पुरोभागी

निकतः(स्व) ऽनृजुः शठः ॥ ४६ ॥

कर्षेजपः सूचकः (स्यात्) पिशुनो

दुर्जनः खलः ।

नृशंसो घातुकः क्रूरः पापो

धूर्त्तः(स्तु) वञ्चकः ॥ ४७ ॥

अन्न मूढ यथाजात मूर्ख वैधेय वालिशः ।

कदर्थे कपणं क्षुद्र किम्पचान मितम्पचाः ॥ ४८ ॥

निःस्वः(स्तु) दुर्विधो दीनो दरिद्रो दुर्गतो (ऽपि सः) ।

वनीयको याचनको मार्गणो याचका ऽर्थिनौ ॥ ४९ ॥

अहङ्कारवानहंयुः (स्यात्)

शुभंयुः(स्तु) शुभान्वितः ।

दिव्योपपादुका (देवाः)

(नृगवाद्या) जरायुजाः ॥ ५० ॥

खेदजाः (कृमिदंशाद्याः)

(पक्षिसर्पादयो) ऽण्डजाः ॥ ५१ ॥

इति विशिष्टनिघ्नवर्गः ।

अथ सङ्कीर्णवर्गः ।

उद्भिद (स्वरगुल्माद्या)

उद्भिदुद्भिज्ज मुद्भिदम् ।

सुन्दरं रुचिरं चारु सुसमं साधु शोभनम् ॥ १ ॥

कान्तं मनोरमं रुच्यं मनोज्ञं मञ्जु मञ्जुलम् ।

(तद) ऽसेचनकं (तप्तेर्नास्थन्तो यस्य दर्शनात्) ॥ २ ॥

अभीष्टे ऽभीप्सितं हृद्यं दयितं वल्लभं प्रियम् ।

निकृष्ट प्रतिकृष्टाऽर्वं रेफ याप्या ऽवमा ऽधमाः ॥ ३ ॥

कुपूय कुत्सिता ऽवद्य खेट गह्वर्णा ऽणकाः (समाः) ।

मलीमसं (तु) मलिनं कञ्चरं मलदूषितम् ॥ ४ ॥

पूतं पवित्रं मेध्यं (च)

तीधं (तु) विमला (त्कम्) ।

निर्णिक्तं शोधितं सृष्टं निःशोध्यमनवस्करम् ॥ ५ ॥

असारं फला

शून्य-(न्तु) वशिकं तुच्छं रिक्तके ।

(क्लीबे) प्रधानं प्रमुखं प्रवेका ऽनुत्तमोत्तमाः ॥ ६ ॥

मुख्यं वर्त्यं वरेण्या-(य) प्रवर्ही ऽनवराद्धं (वत्) ।

पराद्धा ऽयं प्रग्रहरं प्रग्रा ऽयगा ऽग्रौयमग्रियम् ॥ ७ ॥

अयान् अष्टः पुष्कलः (स्यात्) सत्तम (स्या) ऽतिशोभने ।

(स्युरुत्तरपदे) व्याघ्रं पुङ्गवर्षभं कुञ्जराः ॥ ८ ॥

सिंहं शार्दूलं नागा-(द्याः पुंसि अष्टार्थगोचराः) ।

अप्राग्रं (द्वयहीने द्वे) अप्रधानोपसर्जने ॥ ९ ॥

विशङ्कटं पृथुं वृहद्विशालं पृथुलं महत् ।

वङ्गोरुं विपुलं

पौन पौवी (तु) स्थूलपौवरे ॥ १० ॥

स्तोका ऽल्पं क्षुल्लकाः सूक्ष्मं श्लक्ष्णं दम्भं कृशं तनु ।

(स्त्रियां) मात्रा तृटी (पुंसि) लव लेश कणा ऽणवः ॥ ११ ॥

अत्यल्पे ऽल्पिष्ठमल्पीयः कणीयो ऽणीय (इत्यपि) ।

प्रभूतं प्रचुरं प्राज्यमदम्भं बहुलं बहु ॥ १२ ॥

पुरहं पुरु भूयिष्ठं स्फुरं भूय-(य) भूरि (च) ।

परःशता (द्यास्ते येषां परा संख्या शतादिकात्) ॥ १३ ॥

गणनीये (तु) गाणेयं

संख्याते गणितम्

(अथ) समं सर्वम् ।

विश्वमशेषं कृत्स्नं समस्तं निखिला ऽखिलानि निःशेषम् ॥ १४ ॥

समग्रं सकलं पूर्णमखण्डं (स्याद्) अनूनके ।

घनं निरन्तरं सान्द्रं

पेलवं विरलं तनु ॥ १५ ॥

समीपे निकटासन्नं सन्निकृष्टं सनीडं (वत्) ।

सदेशो ऽभ्यारः सविधः समर्थ्याद् सवेश (वत्) ॥ १६ ॥

उपकण्ठा ऽन्तिका ऽभ्यर्णा ऽभ्यग्रा (अप्य) ऽभितो

(ऽव्ययम्) ।

संसक्ते (त्व) ऽव्यवहितमपठान्तर- (मित्यपि) ॥ १७ ॥

नेदिष्ठमन्तिकतमं

(स्याद्) दूरं विप्रकृष्टकम् ।

दवीय- (ख) दविष्ठं (च) सुदूरं

दीर्घमायतम् ॥ १८ ॥

वर्तुलं निस्तलं वृत्तं

बन्धुरं (तू)-न्नतानतम् ।

उच्चं प्रांशून्नतोदयोच्छ्रितास्तुङ्गे

(ऽथ) वामने ॥ १९ ॥

न्यङ् नीचं खर्वं कृत्वाः (स्युः)

अवाग्रे ऽवनतानतम् ।

अरालं वृजिनं जिह्वामूर्मिमत्कुञ्चितं नतम् ॥ २० ॥

आबिद्धं कुटिलं भुज्जं वेल्लितं वक्र- (मित्यपि) ।

नृजावजिह्वं प्रगुणी

व्यस्ते (त्व) प्रगुणाकुली ॥ २१ ॥

शाश्वत-(स्तु) ध्रुवो नित्य सदातन सनातनाः ।

स्थासुः स्थिरतरः स्थयान्

(एकरूपतया तु यः) ॥ २२ ॥

(कालव्यापी स) कूटस्थः

स्थावरो (जङ्गमेतरः) ।

चरिष्णुर्जङ्गम चर त्रस भिङ्ग चराचरम् ॥ २३ ॥

चलनं कम्पनं कम्पं चल लीलं चलाचलम् ।

चञ्चलं तरलं (चैव) पारिप्लव परिप्लवे ॥ २४ ॥

अतिरिक्तः समधिको

दृढसन्धि-(स्तु) संहतः ।

कक्खटं कठिनं क्रूरं कठोरं निष्ठुरं दृढम् ॥ २५ ॥

जठरं

मूर्त्तिमन्मूर्त्तं

प्रवृद्धं प्रौढमेधितम् ।

पुराणे प्रतनं प्रब्र पुरातन चिरन्तनाः ॥ २६ ॥

प्रत्यग्रो ऽमिनवो नव्यो नवीनो नूतनो नवः ।

नूतन-(स्य)

सुकुमारं (तु) कोमलं मृदुलं मृदु ॥ २७ ॥

अन्वगन्वक्षमनुगे ऽनुपदं (क्लीवमव्ययम्) ।

प्रत्यक्षं (स्याद्) ऐन्द्रियकम्

अप्रत्यक्षमतीन्द्रियम् ॥ २८ ॥

एकतानो ऽनन्यवृत्तिरेकाग्रैकायना-(वपि) ।

(अग्रे)-कसर्ग एकाग्रो (ऽग्रे)-कायनगती (ऽपि च) ॥ २९ ॥

पुंस्यादिः पूर्वं पौरस्य प्रथमाद्या

(अथास्त्रियाम्) ।

अन्तो जघन्थं चरममन्थ पाश्चात्य पश्चिमाः ॥ ३० ॥

मीघं निरर्थकं

स्रष्टं स्फुटं प्रव्यक्तमुख्यणम् ।

साधारणं (तु) सामान्यम्

एकाकी (त्वे)-क एककः ॥ ३१ ॥

भिक्षा- (र्थकाः) अन्यतर एकस्वो ऽन्यतरा- (वपि) ।

उच्चावचं नैकमेदम्

उच्चण्डमविलम्बितम् ॥ ३२ ॥

अरन्तुद- (स्तु) मर्मसृग्-

अबाधं (तु) निरगलम् ।

प्रमव्यं प्रतिकूलं (स्यात्) अपसव्यमपष्टु (च) ॥ ३३ ॥

वामं (शरीरं) सव्यं (स्यात्)

अपसव्यं (तु) दक्षिणम् ।

सङ्कटं (ना तु) सम्बाधः

कलिलं गहनं (समे) ॥ ३४ ॥

सङ्कीर्णं सङ्कुलाकीर्णं

मुण्डितं परिवापितम् ।

यन्वितं सन्धितं दृब्धं

विश्रुतं विस्तृतं ततम् ॥ ३५ ॥

अन्तर्गतं विस्मृतं (स्यात्)

प्राप्तप्रणिहिते (समे) ।

वेलितं प्रेङ्किताधूत चलिताकम्पिताधूते ॥ ३६ ॥

नुत्तनुन्ना ऽस्सनिष्ठुप्रताविद्धक्षितेरिताः (समाः) ।

परिच्छिप्तं (तु) निवृतं

मूषितं मुषिता- (र्थकम्) ॥ ३७ ॥

प्रवृद्धे प्रसृते

न्यस्तं निवृष्टे

शुचिताद्वते ।

निदिग्धोपचिते

गूढगुप्ते

शुण्डित रुचिते ॥ ३८ ॥

द्वृता ऽवद्रीर्णे

उदगूर्णोद्यते

क्वाचित् शिखिते ।

घ्राण घ्राते

दिग्ध लिप्ते

समुदक्कोद्धृते (समे) ॥ ३९ ॥

वेष्टितं (स्यात्) बलयितं संवीतं रुद्धमाहतम् ।

रुग्न् भुग्ने-

(ऽथ) निश्चितव्युत् शतानि तेजिते ॥ ४० ॥

(स्यात्) विनाशोन्मुखं पक्कं

क्रीण क्रीती (तु) लज्जिते ।

हते (तु) वृत्तवावृत्तौ

संयोजित उपाहितः ॥ ४१ ॥

प्राप्यं गम्यं समासाद्यं

स्थन्नं रीणं क्षुतं क्षुतम् ।

सङ्गूढः (स्यात्) सङ्गलितो-

ऽवगीतः ख्यातगर्हणः ॥ ४२ ॥

विविधः (स्यात्) बहुविधो नानारूपः पृथग्विधः ।

अवरीणो भिक्कृत- (साप्य)

ऽवध्वस्तो ऽवचूर्णितः ॥ ४३ ॥

अनायासकृतं प्राप्यं

खनितं ध्वनितं (समे) ।

बन्धे संशानितं मृतमुदितं सन्धितं सितम् ॥ ४४ ॥

निष्पक्के कथितं

(पाके श्रीराज्यपयसां) मृतम् ।

निर्वाणी (मुनिवक्त्रादी)

निर्वात-(स्तु गते ऽनिले) ॥ ४५ ॥

पक्कं परिणते

गूनं हन्ने

मोढ-(न्तु) मूत्रिते ।

धुष्टे (तु) पुषितं

सोढे चान्तम्

उद्धान्तमुद्गते ॥ ४६ ॥

दान्त-(स्तु) दमिते

शान्तः शमिते

प्रार्थिते ऽर्हितः ।

असं-(स्तु) अपिते

कन्यकादिते

पूजितेऽश्वितः ॥ ४७ ॥

पूर्य-(स्तु) पूरिते

क्लिष्टः क्लिशिते

ऽवसिते सितः ।

मुष्ट मुष्टोषिता दग्धे

तष्ट त्वष्टौ तनूकते ॥ ४८ ॥

वेधितम्बिद्धितौ वि

विन्न विन्ती विचारिते ।

निःप्रमे विगता ऽरोकौ

विलोने विद्रुत द्रुतौ ॥ ४९ ॥

सिद्धे निर्वृत्त निष्पन्नौ

दारिते भिन्न मेदितौ ।

ऊतं सूतमुतं (चेति त्रितयं तन्नुसन्तते) ॥ ५० ॥

(स्यात्) अर्हिते नमस्यितं नमसितमपचायिता ऽचित्ता
ऽपचितम् ।

वरिवसिते वरिवस्थितमुपासित-(श्चो)-पचरितं (च) ॥ ५१ ॥

सन्तापित सन्तप्तौ धूपित धूपायितौ (च) दून-(श्च) ।

दृष्टे मत्तस्तृप्तः प्रह्वन्नः प्रमुदितः प्रीतः ॥ ५२ ॥

छिन्नं छातं लूनं कृत्तं दातं दितं छितं दृक्णम् ।

सस्तं ध्वस्तं भ्रष्टं स्कन्नं पन्नं च्युतं गलितम् ॥ ५३ ॥

लब्धं प्राप्तं विन्नं भावितमासादितं (च) भूतं (च) ।

अन्वेषितं गवेषितमन्विष्टं मार्गितं मृगितम् ॥ ५४ ॥

आर्द्रं सार्द्रं क्लिन्नं तिमितं स्तिमितं समुद्रमुत्तं (च) ।

व्रातं चाणं रक्षितमवितं गोपायितं (च) गुप्त-(श्च) ॥ ५५ ॥

अवगणितमवमता ऽवज्ञाते ऽवमानितं (च) परिभूते ।

त्यक्तं हीनं विधुतं समुष्कृतं धूतमुत्सृष्टम् ॥ ५६ ॥

उक्तं भाषितमुदितं जल्पितमाख्यातमभिहितं लपितम् ।

बुद्धं बुधितं मनितं विदितं प्रतिपन्नमवसिता ऽवगते ॥ ५७ ॥

ऊरीकृतमुररौकृतमङ्गौकृतमाश्रुतं प्रतिज्ञातम् ।

सङ्गीर्णं संविदितं संश्रुतं समाहितोपश्रुतोपगतम् ॥ ५८ ॥

ईलित शस्त पणायित पनायित प्रणुत पणित पनितानि ।

अपिगीर्णं वर्णिता ऽभिष्टुतेडितानि स्तुता-(र्थानि) ॥ ५९ ॥

भक्षित चर्वित लिप्त प्रत्यवसित गिलित खादित प्शातम् ।

अभ्यवहृता ऽन्न जग्ध शस्त ग्वस्ता ऽशितं भुक्तम् ॥ ६० ॥

नेपिष्ठ नोदिष्ठ प्रेष्ठ वरिष्ठ स्थविष्ठ वंदिष्ठाः ।

(क्षिप्रं चूद्रा भौषित पृथु पीन बहुल प्रकर्षार्थाः) ॥ ६१ ॥

साधिष्ठ द्राधिष्ठ स्फेष्ठ गरिष्ठ ङसिष्ठ वृन्दिष्ठाः ।

(वाढ व्यायत बहु गुरु वामन वृन्दारकातिशये) ॥ ६२ ॥

इति विशेष्यनिघ्नवर्मः ।

अथ सङ्कीर्णवर्गः ।

(प्रकृतिप्रत्ययाद्यर्थैः सङ्कीर्णं लिङ्गमुच्येत्) ।

कर्म क्रिया

(तत्सातत्ये गम्ये स्युः) अपरम्पराः ॥ १ ॥

(साकल्यासङ्गवचने) पारायण

परायणे ।

यदृच्छा स्वरिता

(हेतु शून्या त्वास्था) विलक्षणम् ॥ २ ॥

शमथ- (स्तु) शमः शान्तिः

दान्ति- (स्तु) दमथो दमः ।

अवदानं (कर्महत्तं)

काम्यदानं प्रवारणम् ॥ ३ ॥

वशक्रिया संवदनं

मूलकर्म (तु) काम्यणम् ।

विधूननं विधुवनं

तर्पणं प्रीणना ऽवनम् ॥ ४ ॥

पर्याप्तिः (स्यात्) परिव्राणं हस्तवारण- (मित्यपि) ।

सिवनं सीवनं स्यूतिः

विदरः स्फुटनं भिदा ॥ ५ ॥

आक्रोशनमभौषङ्गः

संवेदो वेदना (न ना) ।

सम्पूर्णमभिव्याप्तिः

याञ्चा भिच्चा ऽर्थना ऽर्हना ॥ ६ ॥

वर्धनं छेदने

(ऽय द्वे) आनन्दन सभाजने ।

आप्रच्छन्नम्

(अथा) न्नायः सम्प्रदायः

क्षये क्षिया ॥ ७ ॥

ग्रहे ग्राहो

वशः कान्ती

रक्षणस्त्राणे

रणः क्षणे ।

व्यधो विधे

पचा पाके

हुतो हतो

वरो हतो ॥ ८ ॥

ओषः ओषे

नयो नाये

ः ज्ञानिजीर्णौ

भ्रमो भ्रमौ ।

स्फातिर्द्वौ

प्रथा ख्याती

सृष्टिः पृत्तौ

सवः सवे ॥ ९ ॥

एधा समृद्धौ

स्फुरणं स्फुरणे

प्रमितौ प्रमा ।

प्रसूतिः प्रसवे

चरोते प्राघारः

कामथः क्लमे ॥ १० ॥

उत्कर्षो ऽतिशये

सन्धिः श्लेषे

विषय आशये ।

क्षिपायां क्षेपणं

गोर्णिं गिरी

गुरणमुद्यमे ॥ ११ ॥

उन्नाय उन्नये

श्रायः श्रयणे

जयने जयः ।

निगादो निगदे

मादो मदः

उद्देग उद्धमे ॥ १२ ॥

विमर्दनं परिमले

ऽभ्युपपत्तिरनुषङ्गः ।

नियद्द-(स्तद्धिरुद्धः स्यात्)

अभियोग-(स्त्व)-भियद्दः ॥ १३ ॥

सुष्टिबन्ध-(स्तु) संघाहो

डिम्बे डमर विद्मवौ ।

बन्धनं प्रसितिश्चारः

स्वर्गः स्वष्टोपतप्तारि ॥ १४ ॥

निकारो विप्रकारः (स्याद्)

आकारस्त्रिङ्ग इङ्गितः ।

परिणामो विकारो (हे समे) विक्रान्ति विन्त्रिये ॥ १५ ॥

अपहार-(स्तृ) पचयः

सम्पहारः समुच्चयः ।

प्रत्याहार उपादानं

विहार-(स्तु) परिक्रमः ॥ १६ ॥

अभिहारो ऽभिग्रहणं

निर्हारो ऽभ्यवकर्षणम् ।

अनुहारो ऽनुकारः (स्यात्)

(अर्थस्थापगमे) व्ययः ॥ १७ ॥

प्रवाह-(स्तु) प्रवृत्तिः (स्यात्)

प्रवहो (गमनं वहिः) ।

वियामो वियमो यामो यमः संयाम संयमौ ॥ १८ ॥

हिंसाकर्मा ऽभिचारः (स्यात्)

जागर्थ्या जागरा (हयोः) ।

विघ्नो ऽन्तरायः प्रत्यूहः

(स्यात्) उपघ्नौ ऽन्तिकाश्रये ॥ १९ ॥

निर्वेश उपभोगः (स्यात्)

परिसर्पः परिक्रिया ।

विधुर-(न्तु) प्रविश्लेषो-

ऽभिप्रायश्छन्द आश्रयः ॥ २० ॥

संक्षेपणं समसनं

पर्यवस्था विरोधनम् ।

परिसर्था परीसारः

(स्यात्) आस्था (त्वा) सना स्थितिः ॥ २१ ॥

विस्तारो विग्रहो व्यासः

(स च शब्दस्य) विस्तरः ।

(स्यात्) मर्दनं संवाहनं

विनाशः (स्याद्) अदर्शनम् ॥ २२ ॥

संज्ञावः (स्यात्) परिचयः

प्रसर-(स्तु) विसर्पणम् ।

नौवाक-(स्तु) प्रयामः (स्यात्)

सन्निधिः सन्निकर्षणम् ॥ १३ ॥

लवो ऽभिलावो लवने

निष्पावः पवने पवः ।

प्रस्ताव (स्यात्) अवसरः

वसरः सूत्रवेष्टनम् ॥ २४ ॥

प्रजनः (स्यात्) उपसरः

प्रश्रय प्रणयौ (समौ) ।

धीशक्तिर्निष्क्रमो

(ऽस्त्री तु) संक्रामो दुर्गसञ्चरः ॥ २५ ॥

प्रत्युत्क्रमः प्रयोगार्थः

प्रक्रमः (स्यात्) उपक्रमः ।

(स्यात्) अभ्यादानमुद्धात आरम्भः

सम्भ्रमस्वरा ॥ २६ ॥

प्रतिबन्धः प्रतिष्टम्भो

ऽवनाय-(स्तु) निपातनम् ।

उपलम्भः (स्त्व) ऽनुभवः

समालम्भो विलेपनम् ॥ २७ ॥

विप्रलम्भो विप्रयोगो

विलम्भ (स्त्व)-तिसर्चनम् ।

विश्राव-(स्तु) प्रविख्यातिः

अवेक्षा प्रतिजागरः ॥ २८ ॥

निपाठ निपठो पाठे

तेमस्तेमौ समुन्दने ।

आदीनवासवी क्लेशे

नेलके संङ्ग संङ्गमौ ॥ २६ ॥

सर्वीक्षणं विचयनं मार्गणं ऋगणा ऋगः ।

परिरम्भः परिरम्भः संज्ञेष उपगूहनम् ॥ ३० ॥

निर्वर्णनं (तु) निध्यानं दर्शनालोकनेक्षणम् ।

प्रत्याख्यानं निरसनं प्रत्यादेशे निराकृतिः ॥ ३१ ॥

उपशायो विशाय-(च पर्यायशयनार्थकौ) ।

अर्त्तनं (च) ऋतौया (च) ऋणौया (च) घृणा-(र्थके) ॥३२॥

(स्यात्) व्यत्यासौ विपर्यासौ व्यत्यय-(च) विपर्यये ।

पर्ययो ऽतिक्रम-(स्तस्मिन्) अतिपात उपात्ययः ॥ ३३ ॥

(प्रेषणं यत् समाह्वय तत्र स्यात्) प्रतिश्रासनम् ।

(स) संस्तावः (क्रतुषु या स्तुतिर्भूमिर्द्विजन्मनाम्) ॥ ३४ ॥

(निधाय तस्थते यत्र काष्ठे काष्ठं स) उहनः ।

स्तम्बघ्नः(स्तु) स्तम्बघनः (स्तम्बी येन निहन्यते) ॥ ३५ ॥

आविधो (विध्यते येन तत्र)

(विष्क संमि) निघः ।

उत्कार-(च) निकार-(च ही धान्योत्क्षेपणार्थकौ) ॥३६॥

निगारोद्गार विद्यावोद्ग्राहा-(स्तु मरणादिषु) ।

आरत्यवरति विरतय उपरामे

(वा स्त्रियां तु) निष्ठेवः ॥ ३७ ॥

निष्ठूति निष्ठेवनं निष्ठौवन-(मित्यभिक्रानि) ।

अवने जूतिः

साति (स्व) ऽवसाने (स्यात्)

(अथ) अवे जूतिः ॥ ३८ ॥

उदज-(स्तु) पशुप्रेरकम्

अकरणि-(रित्यादयः शापे) ।

(गीत्रान्तेभ्यस्तस्य वृन्दमित्यौ)-पगवका-(द्विकम्) ॥ ३८ ॥

आपूपिकं शाष्कुलिक-(भिवसाद्यमचेतसाम्) ।

(माणवानान्तु) म्नाण्यं

(सहायानां) सहायता ॥ ४० ॥

इत्या (इलानां)

ब्राह्मस्य वाङ्मये (तु द्विजन्मनाम्) ।

(हे पशुकानां पृष्ठानां) पार्श्वं पृष्ठम्-(मनुकमात्) ॥ ४१ ॥

(खलानां) खलिनी खल्या (ऽप्य-)

(ऽथ) मानुष्यकं (नृणाम्) ।

ग्रामता जनता धूम्या पाश्या गल्या (पृथक् पृथक्) ॥ ४२ ॥

(अपि) साहस्र कारीष चार्मणाध्वंशा-(दिकम्) ॥ ४३ ॥

इति सङ्कीर्णवर्गः ।

अथ नानार्थाः ।

(नानार्थाः केऽपि कान्तादिवर्गेष्वेवात्र कीर्तितः ।

भूरि प्रयोगा ये येषु पर्यायेष्वपि तेषु ते) ॥ १ ॥

अथ कान्तवर्गः ।

(आकाशे) (त्रिदिवे) नाको

लोकः-(स्तु भुवने जने) ।

पद्ये यशसि च) श्लोकः

(शरे खङ्गे च) सायकः ॥ २ ॥

जम्बुकी (क्रोष्टु करुणौ)

पृथुकी (चिपिटार्भकी) ।

आलोकी (दर्शनीद्योती)

(भिरी पट्टम्) आनकौ ॥ ३ ॥

(उक्ताङ्ग चिह्नयोः) अङ्गः

कलङ्को (ऽङ्गापषादयोः) ।

तच्छका (नागवर्षण्योः)

कर्कः (स्फटिकसूर्ययोः) ॥ ४ ॥

(मारुते ब्रधसि ब्रध्रे पुंसि) कः

कं (शिरोऽम्बुनोः) ।

(स्यात्) पुलक-(स्तुच्छधान्ये संक्षेपे भक्तसिक्थके) ॥ ५ ॥

(उलूके करिणः पुच्छमूलोपान्ते च) पेचकः ।

(कमण्डलौ च) करकः

(सुगते च) विनायकः ॥ ६ ॥

किष्कु-(हंसो वितस्तौ च)

(शूककीटे च) वृषिकः ।

(प्रतिकूले) प्रतीक-(स्त्रिष्वेकदेशे च पुंस्ययम्) ॥ ७ ॥

(स्यात्) भूतिक-(न्तु भूनिम्बे कन्त्रणे भूस्तृणे ऽपि च) ।

(ज्योत्स्निकायां च घोषे च) कोषातक्य-

(ऽथ कट्फले) ॥ ८ ॥

(सिते च खदिरे) सोमवल्कः (स्यात्)

(ऽथ सिद्धके ।

तिलकल्के च) पिण्याको

वाङ्गीकं (रामठे ऽपि च) ॥ ९ ॥

(महेन्द्रमुगलूलूकव्यालघ्राहिषु) कौशिकः ।

(रक्तापशङ्कास्त्रा)-तङ्गः

(स्वल्पे ऽपि) च्छुलक (स्त्रिषु) ॥ १० ॥

जैवाटकः (शशाङ्के ऽपि)

(खुरे ऽप्यश्वस्य) वर्त्तकः ।

(व्याघ्रे ऽपि) पुण्डरीको (ना)

(यवान्ध्यामपि) दीपकः ॥११॥

शालाह्वकाः (कपि क्रोष्टृ खानः)

(स्वर्णेऽपि) गैरिकम् ।

(पीडार्थे ऽपि) व्यलोकं (स्यात्)

अलोकं (त्वप्रिये ऽनृते) ॥ १२ ॥

(शीलान्वयाव-) ऽनृके (हे)

शल्के (शकलवल्कले) ।

(माष्टे शते रुवर्णानां हेन्दुरोभूषणे पले ॥ १३ ॥

दीनारे ऽपि च) निष्को- (ऽस्त्री)

कल्को- (ऽस्त्री) समलैनसोः ।

टम्भे- (ऽप्य-)

(ऽथ) पिनाको- (ऽस्त्री शूलशङ्करधन्वोः) ॥१४॥

धेनुका (तु करेण्वां च)

(मेघजाले च) कालिका ।

कारिका (यातनाहृत्योः)

कर्णिका (कर्णभूषणे ॥ १५ ॥

करिहस्ताङ्गुली पद्मवोजकोश्यां)

(त्रिषूत्तरे) ।

हन्दारकौ (रूपिमुख्याव-)

एके (मुख्यान्यकेवलाः) ॥ १६ ॥

(स्याद्वाभिकः) कौक्कुटिको (यश्चादूरेरितेक्षणः) ।

लालाटिकः (प्रभोर्भालदर्शी कार्याक्षमश्च यः) ॥ १७ ॥

(भूभृन्नितम्बवलये चक्रेषु) कटको- (ऽस्त्रियाम्) ।

(सूच्ये शुद्रशत्रौ च लोमहर्षे च कण्टकः ॥ १८ ॥

इति कान्तवर्गः

अथ खान्तवर्गः ।

मयूख- (स्विट्कर ज्वालास्र)

(ऽलिवाणौ) शिलीमुखौ ।

शङ्खो- (निधौ ललाटास्थि कम्बौ न स्त्री-)

(न्द्रिये ऽपि) खम् ॥ १९ ॥

(घृणिज्वाले ऽपि) शिखे

इति खान्तवर्गः ।

अथ गान्तवर्गः ।

(शैलवृक्षौ नगावगौ) ।

आशुगौ (वायुविशिखौ)

(शरार्कविहगाः) खगाः ॥ २० ॥

पतङ्गौ (पक्षिसूर्यौ च)

पूगः (क्रमुकवृन्दयोः) ।

(पशवो ऽपि) मृगा

वेगः (प्रवाहजवयोरपि) ॥ २१ ॥

परागः (कौसुमे रेणौ स्नानीयादौ रजस्यपि) ।

(गजे ऽपि) नागमातङ्गाव्-

अपाङ्ग- (स्तिलके ऽपि च) ॥ २२ ॥

खर्गः (स्वभावनिर्मोक्षनिश्चयाध्यायसृष्टिषु) ।

योगः (सन्नहनोपायध्यानसङ्गतियुक्तिषु) ॥ २३ ॥

भोगः (सुखे स्वप्नादिभृतावहेष्व फणकाययोः) ।

(चातके हरिणे पुंसि) सारङ्गः (शवले त्रिषु) ॥ २४ ॥

(कपौ च) प्लवगः

(शापे त्व-) ऽभिषङ्गः (परामवे) ।

(यानाद्यङ्गे) युगः (पुंसि)

युगं (युग्मे कृतादिषु) ॥ २५ ॥

(स्वर्गेषु पशुवाग्वज्रदिग्नेत्रष्टणिभूजले ।

लक्षदृष्ट्यां स्त्रियां पुंसि) गौः

लिङ्गं (चिङ्गशेषसोः) ॥ २६ ॥

मृङ्गं (प्राधान्यसान्वीश्व)

वराङ्गं (मूर्द्धगुह्ययोः) ।

भगं (श्रीकाममाहात्मप्रवौर्ययत्नार्ककीर्त्तिषु) ॥ २७ ॥

इति गान्तवर्गः ।

अथ घान्तवर्गः ।

परिघः (परिघाते ऽस्त्रे ऽप्य-)

ओघो (वृन्दे ऽम्भसां रये) ।

(मूल्ये पूजाविधाव्) ऽर्घो-

(ऽहो दुःखव्यसनेष्व-) ऽघम् ॥ २८ ॥

(त्रिष्विष्टे ऽपि) लघुः

इति घान्तवर्गः ।

अथ चान्तवर्गः ।

काचाः (शिष्यसृङ्गेदृष्टयुजः) ।

(विपर्यासे विस्तरे च) प्रपञ्चः

(पावके) शुचिः ॥ २९ ॥

(मास्यमात्ये चाप्युपधे पुंसि मध्ये सिते त्रिषु) ।

(अभिष्वङ्गे सृहायाश्च गभस्ती च) रुचिः (स्त्रियाम्) ॥ ३० ॥

इति चान्तवर्गः ।

अथ छान्तवर्गः ।

(प्रसन्ने भल्लुकेऽप्य-) ऽच्छो

गुच्छः (स्तवकहारयोः) ।

(परिधानाच्चले) कच्छो (जलप्रान्ते त्रिलिङ्गकः) ॥ ३१ ॥

इति छान्तवर्गः ।

अथ जान्तवर्गः ।

(केकितार्चाव) ऽहिभुजौ

(दन्तविप्राण्डजा-) द्विजाः ।

अजा (विष्णुहरच्छागा-)

(गोष्ठाध्वनिवहा-) ब्रजाः ॥ ३२ ॥

धर्मराजो (जिनयमौ)

कुञ्जो (दन्ते ऽपि न स्त्रियाम्) ।

बलजे (क्षेत्रपूर्द्धारे)

बलजा (वल्गुदर्शना) ॥ ३३ ॥

(समे क्ष्मांशे रणे ऽप्या-) जिः

प्रजा (स्यात् सन्ततो जने) ।

अजौ (शङ्खशशाङ्कौ च)

(स्वके नित्ये) निजं (त्रिषु) ॥ ३४ ॥

इति जान्तवर्गः ।

अथ जान्तवर्गः ।

(पुंस्यात्मनि प्रवीणे च) क्षेत्रज्ञो (वाच्यलिङ्गकः) ।

संज्ञा (स्याच्चेतनानामहस्ताद्यैश्चार्थसूचना) ॥ ३५ ॥

दोषज्ञी (वैद्यविद्वांसी)

ज्ञो-(विद्वान् सीमजो ऽपि च) ।

इति ज्ञान्तवर्गः ।

अथ टान्तवर्गः ।

(काकेभगण्डी) करटौ

(गजगण्डकटी) कटौ ॥ ३६ ॥

शिपिविष्ट-(स्तु खलतौ दुश्चर्मणि महेश्वरे) ।

(देवशिल्पिन्यपि) त्वष्टा

दिष्टं (देवे ऽपि न द्वयोः) ॥ ३७ ॥

(रसे) कटुः

कटुः(कार्य्यं त्रिषु मत्सरतीक्ष्णयोः) ।

रिष्टं (क्षेमाशुभाभावेष्व-)

ऽरिष्टे (तु शुभाशुभे) ॥ ३८ ॥

मायानिश्चलयन्त्रेषु कैतवानृतराशिषु ।

(अयोघने शैलशृङ्गे सौराङ्गे) कूट-(मस्त्रियाम्) ॥ ३९ ॥

(सूक्ष्मेलायां) त्वष्टिः (स्त्री स्यात् काले ऽल्पे संशये ऽपि सः) ।

(अर्च्युत्कर्षाश्रयः) कर्त्यो-

(मूले लम्भकचे) जटा ॥ ४० ॥

व्युष्टिः (फले समृद्धौ च)

दृष्टि-(ज्ञाने ऽस्मिन् दर्शने) ।

इष्टि (र्यागेच्छयोः)

सृष्टि-(निश्चिते बहुले त्रिषु) ॥ ४१ ॥

कष्टे (तु कच्छ्रगहने)

(दक्षामन्दागदेषु तु) ।

पटु (द्वौ वाचलिङ्गौ च)

इति टान्तवर्गः ।

अथ ठान्तवर्गः ।

नीलकण्ठः (शिवे ऽपि च) ॥ ४२ ॥

(पुंसि) कोष्ठो- (ऽन्तर्जठरं कुसूलो ऽन्तर्गृह्णन्तथा) ।

निष्ठा (निष्पत्तिनाशान्ताः)

काष्ठो- (त्वर्षे स्थितौ दिशि) ॥ ४३ ॥

(त्रिषु) ज्येष्ठो- (ऽतिशस्त्रे ऽपि)

कनिष्ठो (ऽतियुवाल्पयोः) ॥ ४४ ॥

इति ठान्तवर्गः ।

अथ डान्तवर्गः ।

दण्डो- (ऽस्त्री लगुडे ऽपि स्यात्)

गुडो (गोलेक्षुपाकयोः) ।

(सर्पमांसात्पशू) व्याडौ

(गोभूवाचस्त्रि-) डा इलाः ॥ ४५ ॥

क्षेडा (वंशशलाकापि)

नाडी (काले ऽपि षट्क्षणे) ।

काण्डो- (ऽस्त्री दण्डवाणार्धवर्गावसरवारिषु) ।

(स्यात्) भाण्ड- (मग्धाभरणे ऽमत्रे मूलवणिग्धने ॥ ४६ ॥

इति डान्तवर्गः ।

अथ ठान्तवर्गः ।

(भृशप्रतिज्ञयोर्) वाढं

प्रगाढं (भृशज्ञश्चयोः) ।

(शक्तस्थूलौ त्रिषु) दृढौ

ब्यूढौ (ऽविन्यस्तसंहतौ) ॥ ४७ ॥

इति शान्तवर्गः ।

अथ शान्तवर्गः ।

भ्रूणो (ऽर्भके स्त्रैणगर्भे)

बाणो (वलिसुते शरे) ।

कणो- (ऽतिमृच्छे धान्यांशे)

(संघाते प्रमथे) गणः ॥ ४८ ॥

पणो (द्यूतादिषूत्सृष्टे मृतौ मूस्थे धने ऽपि च) ।

(मौर्व्यां द्रव्याश्रिते सत्वशुक्लसन्ध्यादिके) गुणः ॥ ४९ ॥

(निर्व्यापारस्थितौ कालविशेषोक्तवयोः) क्षणः ।

वर्णो (द्विजादौ शुक्लादौ स्तुतौ)

वर्णं (तु वाचरे) ॥ ५० ॥

अरुणो (भास्करे ऽपि स्याद्वर्णभेदेऽपि च त्रिषु) ।

स्थानुः (शर्वे ऽप्य-)

(ऽथ) द्रोणः (काके ऽपि च)

(रवे) रणः ॥ ५१ ॥

ग्रामणौ- (नापिते पुंसि श्रेष्ठे ग्रामाधिपे त्रिषु) ।

ऊर्णो (मेषादिलोन्नि स्यादावर्त्ते चान्तराभुवौ) ॥ ५२ ॥

हरिणी (स्यान्मृगौ हैमप्रतिमा हरिता च या) ।

(त्रिषु पाण्डौ च) हरिणः

स्थूणा (स्तम्भे ऽपि वैश्मनः) ॥ ५३ ॥

दृष्णो (सृष्ट्वापिपासे द्वे)

(जुगुप्साकरणे) घृष्णे ।

(बणिकंपथे ऽपि) विपणिः

(सुराप्रत्यक् च) वारुणी ॥ ५४ ॥

करेणु (रिभ्यां स्त्रीनिभे)

द्रविणं (तु बलं धनम्) ।

शरणं (गृहहरच्छिन्नोः)

श्रीपर्णं (कमले ऽपि च) ॥ ५५ ॥

(विषाभिमरलौहेषु) तीक्ष्णं (क्लीवे खरे त्रिषु) ।

प्रमाणं (हेतुमर्थ्यादाशास्त्रेयत्ताप्रमादेषु) ॥ ५६ ॥

करणं (साधकतमं क्षेत्रगात्रेन्द्रियेष्वपि) ।

(प्राण्युत्पादे) संसरण- (मसम्बाधचमूगतौ) ॥ ५७ ॥

घण्टापथे)

(ऽथ वान्ताम्ने) समुद्धरण (मुन्नये) ।

(अतस्त्रिषु)

विषाणं (स्यात् पशुशृङ्गेभदन्तयोः) ॥ ५८ ॥

प्रवणः (क्रमनिम्नोर्व्यां प्रहे ना तु चतुष्पथे) ।

सङ्कीर्णौ (निचिताशुद्धाव्)

ईरणं (शून्यमूषरम्) ॥ ५९ ॥

इति णान्तवर्गः ।

अथ तान्तवर्गः ।

(देवसूर्यौ) विवस्वन्ती

सरस्वन्ती (नदार्णवी) ।

(पक्षितार्णौ) गरुत्मन्ती

शकुन्ती (भासपक्षिणी) ॥ ६० ॥

(अग्न्युत्पाती) धमकेतू

जीमूती (मेघपर्वती) ।

हस्तौ (तु पाणिनक्षत्रे)

मरुती (पवनामरी) ॥ ६१ ॥

यन्ता (चस्तिपके सूते)

भर्ता (धातरि षोष्टरि) ।

(यानपात्रे शिशौ) पोतः

प्रेतः (प्राण्यन्तरे मृते) ॥ ६२ ॥

(ग्रहभेदे ध्वजे) केतुः

(पार्थिवे तनये) सुतः ।

स्थपतिः (कारुभेदे ऽपि)

भूमृद् (भूमिधरे नृपे) ॥ ६३ ॥

मूर्धाभिषिक्तो (भूपे ऽपि)

ऋतुः (स्त्रीकुसुमे ऽपि च) ।

(विक्षावप्य)-ऽजिता ऽव्यक्तौ

सूतः- (स्वष्टरि सारथौ) ॥ ६४ ॥

व्यक्तः (प्राज्ञे ऽपि)

दृष्टान्ताव् (उभे शास्त्रनिदर्शने) ।

क्षत्ता (स्यात्कारथौ द्वाःस्ये क्षत्रियायां च शूद्रजे) ॥ ६५ ॥

वृत्तान्तः (स्यात् प्रकरणे प्रकारे कार्त्स्न्यवार्त्तयोः) ।

आनर्त्तः (समरे नृत्यस्थाननीवृद्धिशेषयोः) ॥ ६६ ॥

कृतान्तो (यमसिद्धान्तदैवाकुशलकर्मसु) ।

(श्लेषादि रसरक्तादि महाभूतानि तद्गुणाः ॥ ६७ ॥

इन्द्रियाण्यश्मविकृति शब्दयोनिश्च) धातवः ।

(कक्षान्तरे ऽपि) शुद्धान्तो (नृपस्यासर्वगोचरे) ॥ ६८ ॥

(कासूसामर्थ्ययोः) शक्तिः

मूर्त्तिः (काठिन्यकाययोः) ।

(विस्तारवल्लीः) व्रततिः

(वसती) रात्रिवेश्मनोः ॥ ६८ ॥

(क्षयार्चयोः) अपचितिः

साति-(दर्नावसानयोः) ।

अर्त्तिः (पौडा धनुष्कोट्योः)

जातिः (सामान्यजन्मनोः) ॥७०॥

(प्रचारस्यन्दयो) रीतिः

ईति-(डिम्बप्रवासयोः) ।

(उदये ऽधिगमे) प्राप्तिः

त्रेता (त्व ऽम्बिन्नये युगे) ॥७१॥

(वीणाभेदे ऽपि) महती

भूति-(भस्मानि सम्पदि) ।

(नदीनगर्योर्नागानां) भोगवत्य-

(ऽथ सङ्करे) ॥ ७२ ॥

(सङ्गे सभायां) समितिः

(क्षयवासावपि) क्षतिः ।

(रवेरर्चिश्च शस्त्रं च वङ्गिज्वालाच) हितयः ॥ ७३ ॥

जगती (जगतिच्छन्दोविशेषे ऽपि क्षितावपि) ।

पङ्क्ति-(श्छन्दो ऽपि दशमं)

(स्यात् प्रभावे ऽपि चा) यतिः ॥ ७४ ॥

पत्ति-(र्गती च)

(मूले तु) पक्षतिः (पक्षभेदयोः) ।

प्रकृति-(र्योर्निलिङ्गे च)

(कौशिक्याद्याश्च) वृत्तयः ॥ ७५ ॥

सिकताः (स्युर्वालुकापि)

(वेदे श्वसि च) श्रुतिः ।

धनिता (जनितात्यर्थानुरागायां च योषिति) ॥ ७६ ॥

गुप्तिः (चित्तिव्युदासे ऽपि)

धृति-(धारण धैर्ययोः) ।

दृहती (ह्युद्रवार्त्ताकीच्छन्दोभेदे महत्यपि) ॥ ७७ ॥

वासिता (स्त्रीकरिण्योश्च)

वार्त्ता (वृत्ती जनश्रुतौ) ।

वात्तं (फलान्तरोगे च त्रिष्व-)

(ऽप्सु च) घृता ऽमृते ॥ ७८ ॥

कलधीतं (रूप्यहेम्नोः)

निमित्तं (हेतुलक्षणोः) ।

श्रुतं (शास्त्रावधृतयोः)

(युगपर्याप्तयोः) कृतम् ॥ ७९ ॥

अत्याहितं (महाभीतिः कर्मजीवानपेक्षि च) ।

(युक्ते क्ष्मादावृते) भूतं (प्राण्यतीते समे त्रिषु) ॥ ८० ॥

हृत्तं (पद्ये चरित्रे त्रिष्वतीते दृढनिस्तले) ।

महद् (राज्यं चा-)

ऽवगीतं (जन्ये स्याद्गर्हिते त्रिषु) ॥ ८१ ॥

श्वेतं (रूप्ये ऽपि)

रजतं (हारे रूप्ये सिते त्रिषु) ।

त्रिष्वितो-

जगद् (इङ्गेऽपि)

रक्तं (नील्यादिरागि च) ॥ ८२ ॥

अवदातः (सिते पीते शुद्धे)

(बहार्जुनौ) सितौ ।

युक्तोऽतिसंस्कृते मर्षिण्य (ऽभिनीतो-

(ऽथ संस्कृतम्) ॥ ८३ ॥

(कृत्रिमे लक्ष्णोपेते ऽप्य-)

ऽनन्तो- (ऽनवधावपि) ।

(ख्याते दृष्टे) प्रतीतो

ऽभिजात (स्तु कुलजे बुधे) ॥ ८४ ॥

विविक्तौ ('पूतविजनौ)

मूर्च्छितौ (मूढसोच्छ्रयौ) ।

(द्वौ चास्त्रपरुषी शुक्लौ

शितौ (धवलमेचकौ) ॥ ८५ ॥

(सत्ये साधौ विद्यमाने प्रशस्ते ऽभ्यर्हिते च) सन् ।

पुरस्कृतः (पूजिते ऽरात्यभियुक्ते ऽग्रतः कृते) ॥ ८६ ॥

निवाताव् (आश्रयावातौ शस्त्राभेद्यं च वर्मं यत्) ।

(जातोन्नद्धप्रवृद्धाः स्युः) उच्छ्रिता

उत्थिता- (स्वमी) ॥ ८७ ॥

(वृद्धिमत्प्राद्यतोत्पन्ना)

आदृती (सादरार्चिता) ।

इति तान्तवर्गः ।

अथ यान्तवर्गः ।

अर्थो (ऽभिधेयो रैवस्तुप्रयोजननिवृत्तिषु) ॥ ८८ ॥

(निपानागमयोस्) तीर्थम् (ऋषिजुष्टजले गुरौ) ।

समर्थं (स्त्रिषु शक्तिष्ठे सम्बन्धार्थं हिते ऽपि च) ॥ ८९ ॥

दशमोस्थौ (क्षीणरागवृद्धौ)

वीथी (पदव्यपि) ।

(आस्थानीयद्वयोः) आस्था

प्रस्थो (ऽस्थौ सानुमानयोः) ॥ ९० ॥

इति यान्तवर्गः ।

अथ दान्तवर्गः ।

(अभिप्रायवशौ) कृन्दाव्

अश्टौ (जीमूतवत्सरौ) ।

अपवादी (तु निन्दाच्चे)

दायादी (सुतबान्धवी) ॥ ८१ ॥

पादा (रश्मिद्वितूर्थांशाः)

(चन्द्रान्यर्काः तमोनुदः) ।

निर्वादो (जनवादेऽपि)

शादो (जम्बालशष्पयोः) ॥ ८२ ॥

(आराधे रुदिते वातरथ्या क्रन्दो (दारुणे रणे) ।

(स्यात्) प्रसादो (ऽनुरोधे ऽपि)

सूदः (स्याद्दृञ्जने ऽपि च) ॥ ८३ ॥

(गोष्ठाध्यत्वे ऽपि) गोविन्दो-

(हर्षे ऽप्या-) मोद (वन्) मदः ।

(प्राधान्ये राजलिङ्गे च वृषाङ्गं) ककुदो-(ऽस्त्रियाम्) ॥ ८४ ॥

(स्त्रो) सम्बिज् (ज्ञानसम्भाषा क्रियाकाराजिनामसु) ।

(धर्मे रहस्यु)-पनिषत्

(स्यादृती वत्सरे) शरत् ॥ ८५ ॥

पदं (व्यवसिति वाणस्थानलक्ष्माद्भ्रुवस्तुषु) ।

गोष्पदं (सेविते माने)

(प्रतिष्ठाकृत्यम्) आस्पदम् ॥ ८६ ॥

(त्रिष्विष्टमधुरौ) स्वादु

सूद्रू (चातीक्ष्णीकमली) ।

(मूढाल्पापटुनिर्भाष्या) मन्दा (स्युर्)

(ही तु) शारदौ ॥ ८७ ॥

(प्रत्ययाप्रतिभौ)

(विद्वत्प्रगल्भी) विशारदौ ।

इति दान्तवर्गः ।

अथ धान्तवर्गः ।

(व्यामो वटश्च) न्यग्रोधोधाव्

उत्सोधः (काय उत्ततिः) ॥ ८८ ॥

(पर्याहारश्च मार्गश्च) विवधौ वीवधौ (च तौ) ।

परिधि-(र्यञ्जियतरोः शाखायामुपसूर्यके) ॥ ८९ ॥

(बन्धकं व्यसनं चेतः पौडाधिष्ठामम्) आधयः ।

(स्युः समर्थननीवाकनियमाश्च) समाधयः ॥ १०० ॥

(दोषोत्पादे)-ऽनुबन्धः (स्यात् प्रकृत्यादिविनश्वरे ।

मुख्यानुयायिनि शिशौ प्रकृतस्यानुवर्त्तने) ॥ १०१ ॥

विधु-(विष्णौ चन्द्रमसि)

(परिच्छेदे विले) ऽवधिः ।

विधि-(विधाने दैवे च)

प्रणिधिः (प्रार्थने चरे) ॥ १०२ ॥

बुधद्वन्द्वौ (पण्डिते ऽपि)

स्कन्धः (समुदये ऽपि च) ।

(देशे नदविशेषे ऽब्धौ) सिन्धु-(र्ना सरिति स्त्रियाम्) ॥१०३॥

विधा (विधौ प्रकारे च)

साधू (रम्ये ऽपि च त्रिषु) ।

वधू-(र्जाया स्तुषा स्त्री च)

सुधा (लीपो ऽमृतं सुही) ॥ १०४ ॥

सन्धा (प्रतिज्ञा मर्यादा)

अद्वा (सम्प्रत्ययः सृहा) ।

भधु (मद्ये पुष्परसे क्षौद्रे चा)

ऽन्धं (तमस्यपि) ॥ १०५ ॥

(अतस्त्रिषु)

समुन्नद्धौ (पण्डितमन्य-गर्वितौ) ।

ब्रह्मबन्धु- (रधिक्षेपे निर्देशे)

(ऽधावलम्बितः) ॥ १०६ ॥

अविदूरो ऽप्य) ऽवष्टब्धः

प्रसिद्धौ (ख्यातभूषितौ) ।

इति धान्तवर्गः ।

अथ नान्तवर्गः ।

(सूर्यवङ्गौ) चित्रभानू

भानू (रश्मिदिवाकरौ) ॥ १०७ ॥

भूतात्मानौ (धातुदेहौ)

(मूर्खनीची) पृथग्जनौ ।

आवाणौ (श्लेषाषाणौ)

पत्रिणौ (शरपक्षिणौ) ॥ १०८ ॥

(तरुशैली) शिखरिणौ

शिखिनौ (वङ्गिवर्हिणौ) ।

प्रतियन्नाव् (उभौ लिप्सोपग्राहाव्)

(अथ) सादिनौ ॥ १०९ ॥

(द्वौ सारथिहयारोहौ)

वाजिनौ (ऽश्वेषु पक्षिणः) ।

(कुले ऽप्य) ऽभिजनौ (जन्मभूम्यामप्य)

(ऽथ) हायनाः ॥ ११० ॥

(वर्षार्चिं व्रीहिभेदाः स्यु-)

(सन्द्राम्यर्का) विरोचनाः ।

(केशे ऽपि) वृजिनो

विश्वकर्मा (ऽर्कसुरशिल्पिनोः) ॥ १११ ॥

आत्मा (यत्नो धृतिर्बुद्धिः स्वभावो ब्रह्मवर्षं च) ।

(शक्रधातुकमत्तेभवर्षकाब्दा) घनाघनाः ॥ ११२ ॥

अभिमानो (ऽर्थ्यादिदर्ये ज्ञाने प्रणयहिंसयोः) ।

घनो (मेघे मूर्त्तिगुणे त्रिषु मूर्त्ते निरन्तरे) ॥ ११३ ॥

इनः (सूर्य्यं प्रभौ)

राजा (ऋगाङ्गे क्षत्रिये ऋषे) ।

वाणिन्यौ (नर्त्तकीमत्ते)

(स्रवन्त्यामपि) वाहिनी ॥ ११४ ॥

झादिन्यौ (वञ्चतडितौ)

(बन्दायामपि) कामिनी ।

(त्वग्देहयोरपि) तनुः

सूना (ऽधोजिह्विकापि च) ॥ ११५ ॥

(क्रतुविस्तारयोरस्त्री) वितानं (त्रिषु तुच्छके) ।

(मन्दे)

(ऽथ) केतनं (कृत्ये केतावुपनिमन्त्रणे) ॥ ११६ ॥

(वेदस्त्वत्वं तपो) ब्रह्म

ब्रह्मा (विप्रः प्रजापतिः) ।

(उत्साहने च हिंसायां सूचने चापि) गन्धनम् ॥ ११७ ॥

आतञ्चनं (प्रतीवापजवनाप्यायनार्थकम्) ।

व्यञ्चनं (लाञ्छनं श्मश्रु निष्ठानावयवेष्वपि) ॥ ११८ ॥

(स्यात्) कौलीनं (लोकवाटे युद्धे पञ्चहिपक्षिणाम्) ।

(स्याद्) उद्यानं (निःसरणे वनभेदे प्रयोजने) ॥ ११९ ॥

(अक्काशे स्थितौ) स्थानं

(क्रीडादावपि) देवनम् ।

उत्थानं (पौरुषे तन्त्रे सन्निविष्टोद्गमे ऽपि च) ॥ १२० ॥

व्युत्थानं (प्रतिरोधे च विरोधाचरणेऽपि च) ।

(मारणे मृतसंस्कारे गतौ द्रव्ये ऽर्थदापने ॥ १२१ ॥

निवर्त्तनीयकरणानुव्रज्यासु च) साधनम् ।

निर्यातनं (वैरशुद्धौ दाने न्यासार्पणे ऽपि च) ॥ १२२ ॥

व्यसनं (विपदि भ्रंशे दोषे कामज्जकोपजे ।

पद्मा (ऽल्लिलोन्नि किञ्चलके तन्वाद्यंशे ऽप्यणीयसि) ॥ १२३ ॥

(तिथिभेदे क्षणे) पर्व

वर्त्म (नेत्रच्छदे ऽध्वनि) ।

(अकार्यं गुह्ये) कौपीने

मैथुनं (सङ्गतौ रते) ॥ १२४ ॥

प्रधानं (परमात्माधीः)

प्रज्ञानं (बुद्धिचिह्नयोः) ।

प्रसूनं (पुष्पफलयोः)

निधनं (कुलनाशयोः) ॥ १२५ ॥

क्रन्दने (रोदनाह्वाने)

वषट् (देहप्रमाणयोः) ।

(गृहदेहत्वित्प्रभाव) धामन्य

(ऽथ चतुष्पथे ॥ १२६ ॥

सन्निवेशे च) संस्थानं

लक्ष्म (चिह्नप्रधानयोः) ।

आच्छादने (सम्पिधानमपवारणमित्युभे) ॥ १२७ ॥

आराधनं (साधने स्यादवाप्तौ तोषणे ऽपि च) ।

अधिष्ठानं (चक्रपुरप्रभावाध्यासनेष्वपि) ॥ १२८ ॥

रत्नं (खजातिश्चे ऽपि)

वने (सलिलकानने) ।

तलिनं (विरले स्तोके)

(वाच्यलिङ्गास्तयोत्तरे) ॥ १२८ ॥

समानः (सत्समैके स्युः)

पिशुनी (खलसूचकौ) ।

हीनन्यूनाव् (जनगर्ह्यौ)

(वेगिशूरी) तरस्विनी ॥ १३० ॥

अभिपन्नो (ऽपराद्धो ऽभियस्तव्यापन्नतावपि) ।

इति नान्तवर्गः ।

अथ पान्तवर्गः ।

कलापो (भूषणे वर्हे तूणीरे संहते ऽपि च) ॥ १३१ ॥

(परिच्छदे) परोवापः (पर्युप्तौ सलिलस्थितौ) ।

(गोष्टृग्गोष्ठपते) गोपौ

(हरविष्णु) वृषाकपी ॥ १३२ ॥

वाष्पाव् (उष्मास्यु)

कशिपू (त्वन्नमाच्छादनं इयम्) ।

तल्पं (शय्यादृदारिषु)

(स्तम्बे ऽपि) विटपो (ऽस्त्रियाम्) ॥ १३३ ॥

प्राप्तरूपा स्वरूपा ऽभिरूपा (बुधमनोन्नयोः) ।

भेद्यलिङ्गा अमी)

(कूर्मी वीणाभेदश्च कच्छपो) ॥ १३४ ॥

इति पान्तवर्गः ।

अथ फान्तवर्गः ।

(रवर्णे पुंसि) रेफः (स्यात्कुक्षिते वाच्यलिङ्गकः) ।

इति फान्तवर्गः ।

अथ बान्तवर्गः ।

(अन्तराभवसत्वे ऽश्वे) गन्धर्वो (दिव्यगायने) ॥ १३५ ॥

कम्बु- (नां बलये शङ्खे)

द्विजिह्वी (सर्पसूचकी) ।

पूर्वो (ऽन्यसिङ्गः प्रागाह पुम्बहुत्वे ऽवि पूर्वजान्) ॥ १३६ ॥

इति बान्तवर्गः ।

अथ भान्तवर्गः ।

कुम्भौ (घटेभमूढांशौ)

डिम्भौ (तु शिशुवालिशौ) ।

स्तम्भौ (स्थूणाजडीभावी)

शम्भू (ब्रह्मत्रिलोचनी) ॥ १३७ ॥

(कुक्षिभ्रूणार्भका) गर्भाः

विसम्भः (प्रणये ऽपि च) ।

(स्याद्भेद्यां) दुन्दुभिः (पुंसि स्यादन्ते) दुन्दुभिः (स्त्रियाम्) १३८

(स्यान्महारजनं क्लोवं) कुसुम्भं (करके पुमान्) ।

(क्षत्रिये ऽपि च) नाभि- (नां)

सुरभि- (गवि च स्त्रियाम्) ॥ १३९ ॥

सभा (संसदि सभ्ये च)

(त्रिष्वध्यक्षे ऽपि) वल्लभः ।

इति भान्तवर्गः ।

अथ मान्तवर्गः ।

(किरणप्रग्रही) रश्मी

(कपिभेकौ) झ्वङ्गमौ ॥ १४० ॥

(इच्छामनोभवौ) कामौ

(शक्त्युद्योगौ) पराक्रमौ ।

धर्माः (पुण्ययमन्यायस्त्रभावाचारसोमपाः) ॥ १४१ ॥

(उपायपूर्वं आरभ उपधा चाप्यु) पक्रमः ।

(बणिकपथः पुरं वेदो) निगमो

(नागरो बणिक्) ॥ १४२ ॥

नगमौ (द्वौ)

(बले) रामो (नीलचारुसिते त्रिषु) ।

शब्दादि पूर्वो वन्देऽपि) ग्रामः

(क्रान्तौ च) विक्रमः ॥ १५ ॥

गुल्मा (रुक्स्तस्त्रसनाश्च)

जामिः (स्वसृकुलस्त्रियोः) ।

(क्षितिचान्योः) क्षमा (युक्ते) क्षमं (शक्ते) हिते त्रिषु ॥ १४४ ॥

(त्रिषु) श्यामौ (हरित्कृष्णौ) श्यामा (स्याच्छारिवानिशा) ।

ललामं (पुच्छपुण्ड्राश्वभूषाप्राधान्यकेतुषु) ॥ १४५ ॥

सूक्ष्म (मध्यात्ममप्यु)

(आदौ प्रधाने) प्रथम (स्त्रिषु) ।

वामौ (वल्गुप्रतीपौ द्वाव्)

अधमौ (न्यूनकुत्सितौ) ॥ १४६ ॥

(जीर्णं च परिभुक्तं च) यातयाम- (मिदं द्वयम्) ।

इति मान्तवर्गः ।

अथ यान्तवर्गः ।

(तुरङ्ग गरुडौ) ताक्ष्यौ

(निलयापचयौ) क्षयौ ॥ १४७ ॥

श्वशुर्यौ (देवरश्याली)

भ्रातृव्या (भ्रातृजद्विषौ) ।

पर्जन्यौ (रसदब्देन्द्रौ)

(स्याद्) अर्थः (स्वामि वैश्ययोः) ॥ १४८ ॥

तिथः (पुष्ये कलियुगे)

पर्यायो (ऽवसरे क्रमे) ।

प्रत्ययो (ऽधीनशपथज्ञान विश्वासहेतुषु ॥ १४९ ॥

रन्ध्रे शब्दे)

(ऽथा) ऽनुशयो (दीर्घहेषानुतापयोः) ।

स्थूलोच्चय- (स्वसाकल्ये गजानां मध्यमे गते) ॥ १५० ॥

समयाः (शपथाचारकालसिद्धान्तसंविदः) ।

(व्यसनान्यशुभं दैवं विपदित्य) ऽनया- (स्त्रयः) ॥ १५१ ॥

अत्ययो (ऽतिक्रमे कृच्छ्रे दोषे दण्डे ऽप्य)

(ऽथापदि ।

युद्धायात्योः) सम्परायः

पूज्य- (स्तु श्वशुरे ऽपि च) ॥ ५२ ॥

(पश्चादवस्थायिबलं समवायश्च) सन्नयौ ।

(संघाते सन्निवेशे च) संख्यायः

प्रणया- (स्वमी ॥ १५३ ॥

विस्रम्भ याञ्जा प्रेमाणो)

(विरोधे ऽपि) समुच्छ्रयः ।

विषयो (यस्य यो ज्ञातस्तत्र शब्दादिकेष्वपि) ॥ १५४ ॥

(निर्यासे ऽपि) कषायो (ऽस्त्री)

(सभायाञ्च) प्रतिश्रयः ।

प्रायो (भून्नग्रन्तगमने)

मन्युः (दैन्ये क्रतौ क्रुधि) ॥ १५५ ॥

(रहस्योपस्थयोः) गुह्यं

सत्यं (शपथतथ्ययोः) ।

वीर्यं (बले प्रभावे च)

द्रव्यं (भव्ये गुणाश्रये) ॥ १५६ ॥

धिष्णं (स्थाने गृहे भेग्नौ)

भाग्यं (कर्म शुभाशुभम्) ।

(कशेरुहेन्द्रोः) गाङ्गेयं

विषल्या (दन्तिकापि च) ॥ १५७ ॥

वृषाकपायी (श्रीगौर्योः)

अभिख्या (नामशोभयोः) ।

(आरम्भो निष्कृतिः शिञ्जा पूजनं सम्प्रधारणम् ॥ १५८ ॥

उपायः कर्म चेष्टा च चिकित्सा च नव) क्रियाः ।

काया (सूर्यप्रिया कान्तिः प्रतिविम्बमनातपः) ॥ १५९ ॥

कक्ष्या (प्रकोष्ठे हर्म्यादेः काञ्चरां मध्येभवन्धने) ।

कृत्या (क्रियादेवतयोस्त्रिषु भेद्ये धनादिभिः ॥ १६० ॥

जन्यः (स्याज्जनवादे ऽपि)

जघन्यो (ऽन्त्ये ऽधमे) ऽपि च ।

(गह्वर्धाधीनौ च) वक्तव्यौ

कल्यौ (सज्जनिरामयौ) ॥ १६१ ॥

(आत्मवाननपेतोर्थाद्) अर्थः

पुण्यं (तु चार्वापि) ।

रूप्यं (प्रशस्तरूपे ऽपि)

वदान्यो (वल्गुवागपि) ॥ १६२ ॥

(न्याये ऽपि) मध्यं

सौम्यं (तु) सुन्दरे (सोमदैवते) ।

इति यान्तवर्गः ।

अथ रान्तवर्गः ।

(निवहापसरौ) वारौ

मंस्तरी (प्रस्तराध्वरी) ॥ १६३ ॥

गुरु (गोष्पतिपित्रार्थी)

हापरौ (युगसंशयौ) ।

प्रकारौ (भेदसादृश्याव्)

आकाराव् (इङ्गिताकृती) ॥ १६४ ॥

किंशारु (धान्यशूकेषु)

मरु (धन्वधराधरौ) ।

अद्रयो (द्रुमशैलाकाः)

(स्त्रीस्तनाब्दी) पयोधरौ ॥ १६५ ॥

(ध्वान्तारिदानवा) वृत्रा

(बलिहस्तांशवः) कराः ।

प्रदरा (भङ्गनारीसृग् वाणा)

अस्ताः (कचा अपि) ॥ १६६ ॥

(अजातशृङ्गो गीः काले ऽप्यश्मश्रुर्ना च) तूवरः ।

(स्वर्णे ऽपि) राः

परिकरः (पथ्यङ्गपरिवारयोः) ॥ १६७ ॥

(मुक्ता शुद्धौ च) तारः (स्यात्)

क्षारो (वायौ स तु त्रिषु) ।

(कर्बुरे)

(ऽथ प्रतिज्ञाजिसंविदापत्सु) सङ्करः ॥ १६८ ॥

(वेदभेदे गुप्तिवादे) मन्त्रो

मित्रो (रवावपि) ।

(मखेषु यूपखण्डे ऽपि) स्वरुः

(गुह्ये ऽप्य) ऽवस्करः ॥ १६९ ॥

आङ्म्बर (स्तूर्यारवे गजेन्द्राणाञ्च गर्ज्जते) ।

अभिहारो (ऽभियोगे च चौर्थे सन्नहने ऽपि च) ॥ १७० ॥

(स्याज्जङ्गमे) परीवारः (खड्गकोशे परिच्छेदे) ।

विष्टरो (विटपौ दर्भमुष्टिः पीठाद्यमासनम्) ॥ १७१ ॥

(हारि द्वाःस्थे) प्रतीहारः

प्रतीहार्थ्य (ऽप्यनन्तरे) ।

(विपुले नकुले विष्णी) वम्बुः (स्यात्पिङ्गले त्रिषु) ॥ १७२ ॥

सारो (बले स्थिरांशे च न्याय्ये क्लीवे वरे त्रिषु) ।

दुरोदरो (द्यूतकारे पणे द्यूते) दुरोदरम् ॥ १७३ ॥

(महारख्ये दुर्गपथे) कान्तारः (पुंनपुंसकम्) ।

मत्सरो (ऽन्यशुभद्वेषे तद्वत्कृपणयोस्त्रिषु) ॥ १७४ ॥

(देवाहृते) वरः (श्रेष्ठे त्रिषु क्लीवे मनाक् प्रिये) ।

(वंशाङ्कुरे) करीरो (ऽस्त्री तरुभेदे घटे च ना) ॥ १७५ ॥

(ना चमूजघने हस्त सूत्रे) प्रतिसरो (ऽस्त्रियाम्) ।

(यमानिलेन्द्रचन्द्रार्कविष्णुसिंहांशुवाजिषु ॥ १७६ ॥

शुकाहिकपिभेकेषु) हरि- (ना कपिले त्रिषु) ।

शर्करा (कर्परांशे ऽपि)

यात्रा (स्याद्यापने गतौ) ॥ १७७ ॥

इरा (भूवाक्सुराप्सु स्यात्)

तन्द्री (निद्राप्रमीलयोः) ।

घात्री (स्यादुपमातापि क्षितिर्प्यामलक्यपि) ॥ १७८ ॥

क्षुद्रा (व्यङ्गा नटी वैश्या सरघा कण्टकारिका) ।

त्रिषु क्रूरे ऽधमे ऽल्पे ऽपि) क्षुद्रो

मात्रा (परिच्छेदे) ॥ १७९ ॥

(अल्पे च परिमाणे सा) मात्रं (कार्तृक्षे ऽवधारणे) ।

(आलेख्याश्चर्ययो)-श्चितं

(कलत्रं श्योणिभार्थयोः) ॥ १८० ॥

(योग्यभाजनयोः) पात्रं

पत्रं (वाहनपक्षयोः) ।

(निदेशग्रन्थयोः) शास्त्रं

शस्त्रम् (आयुधलोहयोः) ॥ १८१ ॥

(स्याज्जटांशुकयोः) नेत्रं

नेत्रं (पत्नीशरीरयोः) ।

(मुख्याग्रे क्रोडहलयोः) पात्रं

गोत्रं (तु नास्ति च) ॥ १८२ ॥

सत्रम् (आच्छादने यज्ञे सदादाने वने ऽपि च) ।

अजिरं (विषये काये ऽप्य)

ऽम्बरं (व्योम्नि वाससि) ॥ १८३ ॥

चक्रं (राष्ट्रे ऽप्य)

ऽक्षरं (तु मोक्षे ऽपि)

क्षौरम् (अप्सु च) ।

(स्वर्णे ऽपि) भूरिचन्द्रौ (द्वौ)

(द्वारमन्त्रे ऽपि) गोपुरम् ॥ १८४ ॥

(गुहादम्भौ) गङ्गरे (द्वे)

(रक्षो ऽन्तिकम्) उपह्वरे ।

(पुरोऽधिकमुपस्थे) ऽग्राण्य्

(आगारे नगरे) पुरम् ॥१८५॥

मन्दिरं (चा)

(ऽथ) राष्ट्रो (ऽस्त्री विषये स्यादुपद्रवे) ।

दरो (ऽस्त्रियां भये शब्धे)

वज्रो (ऽस्त्री हीरके पवी) ॥१८६॥

तन्त्रं (प्रधाने सिद्धान्ते सूत्रवापे परिच्छदे) ।

श्रीश्रीर- (स्वामरे दण्डे) ऽप्यौ (श्रीरं शयनासने) ॥१८७॥

पुष्करं (करिहस्ताग्रे वाद्यभाण्डमुखे जले) ।

(व्योम्नि खड्गफले पद्मे तीर्थैर्षधिविशेषयोः) ॥ १८८ ॥

अन्तरम् (अवकाशावधिपरिधानान्तर्द्विभेदतादर्थ्यं) ।

छिद्रात्मीयविनावहिरवसरमध्ये ऽन्तरात्मनि च ॥ १८९ ॥

(मुस्ते ऽपि) पिठरं

(राजकशेरुख्यपि) नागरम् ।

शार्वरं (त्वन्धतमसे घातुके भेद्यलिङ्गकः) ॥ १९० ॥

गौरो (ऽरुणे सिते पौते)

(व्रणकार्ये ऽप्य) ऽरुष्करः ।

जठरः (कठिने ऽपि स्यात्)

(अधस्तादपि चा) ऽधरः ॥१९१॥

(अनाकुले ऽपि चै)-काशो

व्यग्रो (व्यासक्त आकुले) ।

(उपर्युदीच्यश्रेष्ठेष्वप्यु)-त्तरः (स्यात्)

अनुत्तरः ॥ १९२ ॥

(एषां विपर्यये श्रेष्ठे)

(दरानात्मोत्तमाः) पराः ।

(स्वादुप्रिथौ तु) मधुरौ

क्रूरौ (कठिननिर्दयी) ॥ १९३ ॥

उदारी (दाढमहतोः)

इतर-(स्वन्वनीचयोः) ।

(मन्दस्वच्छन्दयोः) स्त्रैरः

शुभम् (उद्दीप्तशुक्लयोः) ॥ १८४ ॥

इति रान्तवर्गः ।

अथ लान्तवर्गः ।

(चूडाकिरीटं केशाश्च संयता) मौलय-(स्त्रयः) ।

(द्रुमप्रभेदमातङ्ग काण्डपुष्पाणि) पीलवः ॥ १८५ ॥

(कृतान्तानेहसोः) काल-

(चतुर्थे ऽपि युगे) कलिः ।

(स्यात्कुरङ्गे ऽपि) कमलः

(प्रावारे ऽपि च) कम्बलः ॥ १८६ ॥

(करोपहारयोः पुंसि) बलिः (प्राण्यङ्गजे स्त्रियाम्) ।

(स्त्रील्यसामर्थ्यसैन्येषु) बलं (ना काकसीरिणोः) ॥ १८७ ॥

वातूलः (पुंसि वात्यायामपि वातसहे त्रिषु) ।

(भेद्यलिङ्गः शठे) व्यालः पुंसि श्वापदसर्पयोः) ॥ १८८ ॥

मलो (ऽस्त्री पापविट्किट्टान्य)

(ऽस्त्री) शूलं (रुगायुधम्) ।

(शङ्गावपि द्वयोः) कीलः

पालिः (स्व्यस्रङ्गपंक्तिषु) ॥ १८९ ॥

कला (शिल्पे कालभेदे ऽप्य्)

आली (सख्याबली अपि) ।

(अश्वप्रभुविक्रती) बेला (कालमर्थ्यादयोरपि) ॥ २०० ॥

बहुलाः (कृत्तिका गावो) बहुलो (ऽग्निः श्रितौ त्रिषु) ।

लीला (विलासक्रिययोः)

उपला (शर्करापि च) ॥ २०१ ॥

(शोणिते ऽम्भसि) कोलालं

मूलम् (आद्ये शिफाभयोः) ।

जालं (समूह आनायो गवाक्षचारकावपि) ॥ २०२ ॥

शीलं (स्वभावे सहृत्ते)

(शस्ये हेतुकृते) फलम् ।

(कृदिर्नेत्ररुजोः क्लीवं समूहे) पटलं (न ना) ॥ २०३ ॥

(अधःस्वरूपयोरस्त्रौ) तलं

(स्याञ्चामिषे) पलम् ।

(और्वानले ऽपि) पातालं

चेलं (वस्त्रे ऽधमे त्रिषु) ॥ २०४ ॥

कुक्कूलं (शङ्कुभिः कीर्णं श्वभ्रे ना तु तुषामले) ।

(निर्णीते) केवलम् (इति त्रिलिङ्गं त्वेककृतस्त्रयोः) ॥ २०५ ॥

(पर्यामित्तमपुण्येषु) कुशलं (शिञ्चिते त्रिषु) ।

प्रबालम् (अङ्गुरे ऽप्यस्त्री)

(त्रिषु) स्थूलं (जडेऽपि च) ॥ २०६ ॥

करालो (दन्तुरे तुङ्गे)

(चारौ दन्ते च) पेशलः ।

(मूर्खे ऽर्मके बालः स्यात्)

लोलं (श्वलसदृशयोः) ॥ २०७ ॥

इति लान्तवर्गः ।

अथ वान्तवर्गः ।

दवदावी (वनारण्यवङ्गी)

(जम्बहरी) भवौ ।

(मन्त्री सहायः) सचिवी

(पतिशास्त्रिनरा) धवाः ॥ २०८ ॥

अवयः (शैलमेषार्का)

(आज्ञाह्वानाध्वरा) हवाः ।

भावः (सत्वस्वभावाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसु) ॥ २०९ ॥

(स्यादुत्पत्तौ फले पुष्ये) प्रसवो (गर्भमोचने) ।

(अविश्वासे ऽपञ्चवे ऽपि निष्कृतावपि) निष्कृवः ॥ २१० ॥

(उत्सेकामर्षयोरिच्छा प्रसवे मह) उत्सवः ।

अनुभावः (प्रभावे स्यात् सताच्छ्रमतिनिश्चये) ॥ २११ ॥

(स्याज्जन्महेतुः) प्रभवः (स्थानं चाद्योपलब्धये) ।

(शूद्रायां विप्रतनये शस्त्रे पारशवः (पुमान्) ॥ २१२ ॥

भ्रवो (भभेदे क्लीवं तु निश्चिते शाश्वते त्रिषु) ।

स्वो (ज्ञातावात्मनि स्वं (त्रिष्वात्मोये) स्वो (ऽस्त्रियां धने) २१३

(स्त्रीकटीवस्त्रबन्धे ऽपि) नौवी (परिपणे ऽपि च) ।

शिवा (गौरीफेरवयोः)

इन्द्रं (कलहयुग्मयोः) ॥ २१४ ॥

(द्रव्यासुव्यवसायेषु) सत्वम् (अस्त्रौ तु जन्तुषु) ।

क्लीवं (नपुंसके षण्ठे वाच्यलिङ्गमविक्रमे) ॥ २१५ ॥

इति वान्तवर्गः ।

अथ शान्तवर्गः ।

द्वौ (विश्वौ वैश्वमनुजी)

(द्वौ चराभिमरौ) स्वशौ ।

(द्वौ) राशी (पुञ्जमेषाद्यौ)

(द्वौ) वंशौ (कुलमस्करौ) ॥ २१६ ॥

(रहः प्रकाशौ) वीकाशौ

निवेशो (भृतिभोगयोः) ।

(कृतान्ते पुंसि) कीनाशः क्षुद्रकर्षकयोस्त्रिषु) ॥ २१७ ॥

(पदे लक्ष्ये निमित्ते) ऽपदेशः

(स्यात्) कुशम् (अष्पु च) ।

दशा- (वस्थानेकविधाप्य्)

आशा (दृष्णापि चायता) ॥ २१८ ॥

वशा (स्त्री करिणी च स्याद्)

दृग् (ज्ञाने ज्ञातरि त्रिषु) ।

(स्यात्) कर्कशः (साहसिकः कठोरामष्टणावपि) ॥ २१९ ॥

प्रकाशो (ऽतिप्रसिद्धे ऽपि)

(शिशावन्ने च) बालिशः ।

इति शान्तवर्मः ।

अथ शान्तवर्गः ।

(सुरमत्स्यात् अनिमिषौ)

पुरुषात् (आत्ममानवौ) ॥ २२० ॥

(काकमत्स्यात् खगौ ध्वांक्षौ

कक्षौ (तु दृणवोरुधौ) ।

अभीषुः (प्रग्रहे रश्मौ)

प्रैषः (प्रेषणमर्हने) ॥ २२१ ॥

पक्षः (सहाये ऽप्य्)

उष्णीषः (शिरोवेष्टकिरीटयोः) ।

(शुक्रले मूषिके श्रेष्ठे सुकृते वृषभे) वृषः ॥ २२२ ॥

कोषो (ऽस्त्रो कुक्षले खड्गपिधाने ऽर्थौघदिव्ययोः) ।

(द्यूते ऽच्चे सारिफलके ऽप्य्) आकर्षी

(ऽथा) ऽक्षम् (इन्द्रिये) ॥ २२३ ॥

(नाद्यूताङ्गे कर्षचक्रे व्यवहारे कलिद्रुर्मे) ।

कर्षू-(वार्त्ता करौषाग्निः) कर्षः (कुल्याभिधायिनी) ॥२२४॥

(पुम्भावे तत् क्रियायाञ्च) पौरुषं

विषम् (अष्, च) ।

(उपदाने ऽप्य्) आमिषं (स्यात्)

(अपराधे ऽपि) किल्बिषम् ॥ २२५ ॥

(स्याद्दृष्टौ लोकधात्वंशे वत्सरे) वर्षम् (अस्त्रियाम्) ।

प्रेक्षा (नृत्ये क्षणं प्रज्ञा

भिक्षा (सेवा ऽर्थना भृतिः) ॥ २२६ ॥

त्विट् (शोभा ऽपि)

(त्रिषु परे)

न्यक्षं (कात्स्न्यानिक्कष्टयोः) ।

(प्रत्यक्षे ऽधिक्रते) ऽध्यक्षो

रुक्षः(स्वप्नेन्द्राचिक्रणे) ॥ २२७ ॥

इति षान्तवर्गः ।

अथ सान्तवर्गः ।

(रविश्चेतच्छदौ) हंसौ

(सूर्यवङ्गी) विभावसू ।

वत्सौ (तर्णकवर्षी द्वौ)

(सारङ्गाश्च) दिवीकसः ॥ २२८ ॥

(शृङ्गारादौ विषे वीर्यं गुणे रागे द्रवे) रसः ।

(पुंस्) उत्तंसा ऽवतंसौ (द्वौ कर्णपूरे ऽपि श्रेखरे) ॥ २२९ ॥

(देवभेदे ऽनले रश्मौ) वसू (रत्ने धने) वसु ।

(विष्णौ च) वेधाः

(स्त्रीत्वा) शी (शीर्हिताशंसा ऽहिदंष्ट्रयोः) ॥ २३० ॥

लालसे (प्रार्थनौत्सुक्ये)

हिंसा (चौर्यादिकर्म च) ।

प्रसू- (रश्वापि)

(भूद्यावौ) रोदस्थौ रोदसी (च ते) ॥ २३१ ॥

(ज्वालाभासोर्नपुंस्य) ऽर्चिः

ज्योतिः (भद्योतदृष्टिषु) ।

(पापापराधयोः) आगः

(खगवाल्यादिनोः) वयः ॥ २३२ ॥

(तेजः पुरीषयोः वर्चो)

मह- (स्तूत्सवतेजसोः) ।

रजो (गुणे स्त्रीपुष्ये च)

(राहौ ध्वान्ते गुणे) तमः ॥ २३३ ॥

कृन्दः (पद्ये ऽभिलाषे च)

तपः (कृच्छ्रादिकर्म च) ।

सहो (बलं) सहा (मार्गे)

नभः (खं श्रावणे) नभाः ॥ २३४ ॥

श्रीकः (सद्भाश्रयश्चै) काः

पयः (चीरं) पयो (ऽम्बु च) ।

श्रीजो (दीप्तौ बले)

स्रोत (इन्द्रिये निम्नगारये) ॥ २३५ ॥

तेजः (प्रभावे दीप्तौ च बले शुक्लेऽप्य)

(ऽतस्त्रिषु) ।

विद्वान् (विदंश्च)

बौभक्तो (हिंको ऽप्य्)

(अतिशये त्वमी) ॥ २३६ ॥

(वृद्धप्रशस्ययोः) ज्यायान्

कनीयांस्तु (युवाल्पयोः) ।

बरीयां- (स्तूस्वरयोः)

साधीयान् (साधुवाढयोः) ॥ २३७ ॥

इति सान्तवर्गः ।

अथ हान्तवर्गः ।

(दले ऽपि) वहँ

(निर्बन्धोपरागाङ्गादयो) ग्रहाः ।

(हार्यापौडे काथरसे) निर्यूहो (नागदन्तके) ॥ २३८ ॥

(तुलासूत्रे ऽखादिरश्मौ) प्रग्रहः प्रग्रहो (ऽपि च) ।

(पत्नीपरिजनादानमूलशापाः) परिग्रहाः ॥ २३९ ॥

(दारिष्वपि) गृहाः

(ओण्णामप्या) रोहो (वरस्त्रियाः) ।

व्यूहो (वृन्दे ऽप्य्)

अहि- (वृत्रे ऽप्य्)

(अग्नीन्धर्का)-स्तमोपहाः ॥ २४० ॥

(परिच्छदे नृपाहँ ऽऽर्थे) परिवर्ही

(व्ययाः परे) ।

इति हान्तवर्गः ।

अथ अव्यय नानार्थवर्गः ।

आङ् (ईषदर्थे ऽभिध्याप्ती सीमार्थं धातुयोगजे) ।

आ (प्रगृह्य स्मृतौ वाक्ये ऽप्य्)

आ- (स्तु स्यात्कोपपोङ्योः) ॥ १ ॥

(पापकुत्से षदर्थे) कु

धिङ् (निर्भर्त्सननिन्दयोः) ।

चा (ऽन्वाचये समाहारेतररेतरसमुच्चये) ॥ २ ॥

स्वस्त्या (शोः क्षेमपुण्यादौ)

प्रकर्षे लङ्घने ऽप्य्) ऽति ।

स्वित् (प्रश्ने च वितर्के च)

तु (स्याद्भेदे ऽवधारणे ॥ ३ ॥

सक्तत् (सहैकवारे स्यात्)

आराद् (दूरसमीपयोः) ।

(प्रतीच्यां चरमे) पश्चाद्

उता- (प्यर्थविकल्पयोः) ॥ ४ ॥

(पुनः सदार्थयोः) शश्वत्

साक्षात् (प्रत्यक्षतुष्ययोः) ।

(खेदानुकम्पासन्तोषविस्मयामन्त्रणे) वत ॥ ५ ॥

हन्त (हर्षे ऽनुकम्पायां वाक्यारम्भविषादयोः) ।

प्रति (प्रतिनिधौ वीष्मालक्षणादौ प्रयोगतः) ॥ ६ ॥

इति (हेतुप्रकरणप्रकर्षादिसमाप्तिषु) ।

(प्राच्यां) पुरस्तात् (प्रथमे पुरार्थे ऽग्रत इत्यपि) ॥ ७ ॥

यावत् तावत् (च साकल्ये ऽवधौ माने ऽवधारणे) ।

(मङ्गलानन्तरारम्भप्रश्नकार्त्स्न्येष्व्) ऽथो अथ ॥ ८ ॥

हथा (निरर्थकाविध्योः)

नाना (ऽनेकोभयार्थयोः) ।

नु (पृच्छायां विकल्पे च)

(पञ्चाक्षादृश्ययोः) अनु ॥ ८ ॥

(प्रश्नावधारणानुष्ठाऽनुनयामन्वये) ननु ।

(गर्हासमुच्चयप्रश्नशङ्कासम्भावनास्त) ऽपि ॥ १० ॥

(उपमायां विकल्पे) वा

सामि (त्वर्द्धे जुगुप्सने) ।

अमा (सह समीपे च)

कम् (वारिणि च मूर्द्धि च) ॥ ११ ॥

(इवेत्यमर्थयोः) एवं

नूनं (तर्के ऽर्थनिश्चये) ।

(तूष्णीमर्थे सुखे) जोषं

किम् (पृच्छायां जुगुप्सने) ॥ १२ ॥

नाम (प्रकाश्यसम्भाव्यक्रोधोपगमकुत्सने) ।

अलम् (भूषणपर्याप्तिशक्तिवारणवाचकम्) ॥ १२ ॥

हम् (वितर्के परिप्रश्ने)

समया (ऽन्तिकमध्ययोः) ।

पुनः (अप्रथमे भेदे)

निर् (निश्चयनिषेधयोः) ॥ १४ ॥

(स्यात्प्रबन्धे चिरातीति (निकटागामिके) पुरा ।

ऊर्य्युरी (ओ) ररी (च विस्तारे ऽङ्गीकृतौ चयम्) ॥ १५ ॥

(स्वर्गं परे च लोके) स्वर्

(वार्त्तासम्भाव्ययोः) किल ।

(निषेधवाक्यालङ्कारजिज्ञासानुनये) खलु ॥ १६ ॥

(समीपोभयतः शीघ्रसाकशाभिसुखे) ऽभितः ।

(नामप्रकाशयोः) प्रादुः

मिथो (ऽन्यो ऽन्यं रहस्यपि) ॥ १७ ॥

तिरो (ऽन्तर्द्धौ तिर्यगर्थे)

द्वा (विषादशुगर्त्तिषु) ।

अहहे- (त्यङ्गते खेट्रे)

हि (हेताववधारणे) ॥ १८ ॥

इति अव्ययनानार्थवर्गः ।

अथ अव्ययवर्गः ।

चिराय चिररात्राय चिरस्या- (द्या चिरार्थकाः) ।

सुहः पुनःपुनः शश्वदभीक्ष्णमसक्तत् (समाः) ॥ १ ॥

द्राग्भटित्यञ्जसा ऽङ्गाय सपदि द्राङ् मञ्चु (च द्रुते) ।

बलवत् सुष्ठु किमुत स्व ऽत्यतीव (च निर्भरे) ॥ २ ॥

पृथग्विना (ऽन्तरेणर्त्ते हिरुङ्गाना (च वर्जने) ।

यत्तद्यतस्ततो (हेताव्)

(असाकल्ये तु) चिञ्चन ॥ ३ ॥

कदाचिज्जातु

सार्द्धं (तु) साकं सत्रा समं सह ।

(आनुकूल्यार्थकं) प्राध्वं

(व्यर्थके तु) वृथा मुधा ॥ ४ ॥

आहो उताहो किमुत (विकल्पे) किं किमुत च ।

तु हि च स्र ह वै (पादपूरणे)

(पूजने) स्वति ॥ ५ ॥

दिवा (ङ्गीत्य)

(ऽथ) द्वोषा (च) नक्तं (च रजनाविति) ।

(तिर्यगर्थ) साच्चि तिरो (ऽप्य)

(ऽथ सम्बोधनार्थकाः ॥ ६ ॥

स्युः) घ्याट् पाडङ् है हे भोः

समया निकषा हिस्क् ।

(अतर्किते तु) सहसा

(स्यात्) पुरः पुरतो ऽप्रतः ॥ ७ ॥

स्वाहा (देवहविर्दाने) औषड् वीषड् वषट् स्वधा ।

किञ्चिदौषन्मनाग्- (अल्पे)

प्रेत्या ऽमुत्र (भवान्तरे) ॥ ८ ॥

वद्वा यथातथेवैवं (साम्ये)

ऽहो ही (च विस्मये) ।

(मौने तु) तूष्णीं तूष्णीकां

सद्यम् सपदि (तत्क्षणे) ॥ ९ ॥

दिष्ट्याशमुपजोषं (चेत्यानद्ये)

(ऽथा-) ऽन्तरे ऽन्तरा ।

अन्तरेण (च मध्ये स्युः)

प्रसह्य (तु हठार्थकम्) ॥ १० ॥

(युक्ते द्वे) सम्यतं स्थाने

ऽभीक्ष्णं शश्वट्- (अनारते) ।

(अभावे) न ह्य नो ना (ऽपि)

मास्म मा ऽलं (च वारणे) ॥ ११ ॥

(पक्षान्तरे) चेद्यदि (च)

(तत्वेत्वं)-ऽद्वा ऽञ्जसा (इयम्) ।

(प्राकाश्ये) प्रादुराविः (स्यात्)

ओमिवं परमं (मते) ॥ १२ ॥

समन्तत- (स्तु) परितः सर्वतोविष्वग् (इत्यपि) ।

(अकामानुमतौ) कामम्

(असूयोपगमे) ऽस्तु (च) ॥ १३ ॥

ननु च (स्याद्विरोधोक्तौ)

कश्चित् (कामप्रवेदने) ।

निःषमन्दःषमं (गच्छं)

यथास्त्रं (तु) यथायथम् ॥ १४ ॥

सृष्टा मिथ्या (च वितथे)

यथार्थं (तु) यथायथम् ।

(स्युः) एवं तु पुनर्वे वे- (त्यवधारणवाचकाः) ॥ १५ ॥

प्राग् (अतीतार्थकं)

तूनमवश्यं (निश्चये इयम्) ।

संवद् (वर्षे)

(ऽवरे त्व-) ऽर्वाग्

आमेवं

स्त्रयम् (आत्मना) ॥ १६ ॥

(अल्पे) नीचैः

(महत्यु)-च्चैः

प्रायो (भूम्ना-)

(हुते) यनैः ।

सना (नित्ये)

वद्भिः (वाद्ये)

स्मा (ऽतीते)

ऽस्तम्- (अदर्शने) ॥ १७ ॥

शक्ति (सत्वे)

(सुषोक्ताव्)-जम्

इं (प्रश्ने)

(ऽनुनयित्-) ऽयि ।

इं (तर्के स्यात्)

उषा (रात्रेरवसाने)

नमो (नतौ) ॥ १८ ॥

(पुनरर्थे) ऽङ्ग

(निन्दायां) दुष्टं

सुष्ठु (प्रशंसने) ।

सायं (साये)

प्रगे प्रातः (प्रभाते)

निकषा (ऽन्तिके) ॥ १९ ॥

परुत्परार्य्येषमो- (ऽब्दे पूर्वं पूर्वतरे यति) ।

अद्या- (ऽत्राङ्गप्र-)

(ऽथ पूर्वेऽङ्गीत्यादौ पूर्वोत्तरापरात्) ॥ २० ॥

(तथा ऽधरा ऽन्या ऽन्यतरेतरात्) पूर्वद्युः (आदयः) ।

उभयद्युः- (द्यौ) भयद्युः

(परे त्वङ्गि) परेद्यवि ॥ २१ ॥

द्यौ (गते)

(ऽनागते ऽङ्गि) श्वः

परश्व- (स्तत्परे ऽङ्गिनि) ।

तदा तदानीं

युगपदेकदा

सर्वदा सदा ॥ २२ ॥

एतर्हि सम्प्रतीदानीमधुना साम्प्रतं (तथा) ।

(दिग्देशकाले पूर्वादौ) प्रागुदक्प्रत्यग्- (आदयः) ॥ २३ ॥

इति अभ्ययवर्गः ।

अथ लिङ्गादिसंग्रहवर्गः ।

मलिङ्गशास्त्रैः सन्नादिकृत्तद्धितसमासजैः ।
 अनुक्तैः संग्रहो लिङ्गं सङ्कीर्णवदिहोन्नयेत् ॥ १ ॥
 लिङ्गशेषविधिर्यापी विशेषैर्यद्यवाधितः ।
 स्त्रियामौदूहिरामैका सयोनिप्राणिनाम च ॥ २ ॥
 नाम विद्युन्निशावल्ली वीणादिगमूनदीङ्ग्रियाम् ।
 अदन्तेर्हिगुरेकार्थो न च पात्रयुगादिभिः ॥ ३ ॥
 तल्लन्दे ये निकळ्यत्रा वैरमैथुनकादिवुत् ।
 स्त्रीभावादावनिक्त्तिन्णुन्णच् क्यपोयुजिज्जन्ध्याः ॥ ४ ॥
 उणादिषु निरूरोथ ज्जाबुडन्तं चरं स्थिरम् ।
 तत्कौडायां प्रहरणं चेन्मौष्टा पाल्लवा णदिक् ॥ ५ ॥
 घञोजः साक्रियास्यां चेद्दण्डपाता हि फालुनी ।
 श्येनम्याता हि मृगया तैलम्याता स्वधति दिक् ॥ ६ ॥
 स्त्रीस्यात् काचिन्मृणाल्यादिर्विवक्षा ऽपचये यदि ।
 लङ्गा शेफालिका टीका धातकौ पञ्चिकाढकी ॥ ७ ॥
 मिध्रका सारिका हिक्का प्राचिकोल्का पिपीलिका ।
 तिन्दुको कणिका भङ्गिः सुरङ्गा सूचि मादयः ॥ ८ ॥
 पिच्छावितण्डाकाकिण्यसूर्णिः शाशी दृशी दरत् ।
 साति कन्या (तथा) सन्दी नाभौ राजसभा- (ऽपि च) ॥ ९ ॥
 भल्लरी चर्चरी पारी होरा लट्टा (च) सिधला ।
 लाक्षा लिङ्गा (च) गण्डूषा गृध्रसी चमसौ मसौ ॥ १० ॥
 पुंस्त्वे सभेदानुचराः सपर्यायाः सुरासुराः ।
 स्वर्गयागादिमेधाब्धिद्रुकालासिगरारयः ॥ ११ ॥
 करगण्डीष्ठदोर्दण्डकण्ठकेशनखस्तनाः ।
 अङ्गाहान्ताः

ध्वङ्भेदा

रात्रान्ताः प्रागसंख्यकाः ॥ १२ ॥

श्रीविष्टाद्याश्च निर्यासा

असन्नन्ता अबाधिताः ।

कशेरु जतुवस्तूनि हित्वा तुरुविरामकाः ॥ १३ ॥

क ष ण भ मरोपान्ता यद्यदन्ता अमी अथ ।

प थ न य स टोपान्ता

गोत्राख्याः

चरणाह्वयाः ॥ १४ ॥

नाम्नाकर्त्तरि भावे च घ ज ज प न ङ् ण घाद्युचः ।

ल्यः कर्त्तरीममिज्भावे को घोः किः प्रादितो ऽन्यतः ॥ १५ ॥

इन्देऽश्ववड्वावश्ववड्वा न समाहृते ।

कान्तः सूर्येन्दुपर्यायपूर्वा ऽयःपूर्वको ऽपि च ॥ १६ ॥

वटकः (खा-) ऽनुवाक-(ख) रत्नक-(ख) कुटुङ्गकः ।

पुड्डो न्युड्डः समुद्र-(ख) विटपट्टघटाः खटः ॥ १७ ॥

कोट्टारघट्टहट्टा-(ख) पिण्डगोण्डचिपिण्ड (वत्) ।

गडः करण्डी लगुडो वरण्ड-(ख) किणो घुणः ॥ १८ ॥

दृति सीमन्त हरितोरोमन्योन्नौथबुहुदाः ।

कासमर्दो ऽर्बुदः कुन्दस्फेनसूपौ (स) यूपकौ ॥ १९ ॥

आतपः (चत्रिये) नाभि कुणप क्षुरकेदराः ।

प्ररक्षुरप्रचुक्रा-(ख) गोल हिङ्गुलुपुङ्गलाः ॥ २० ॥

वेताल मङ्गमङ्गा-(ख) पुरोडाशो-(ऽपि) पट्टिशः ।

कुल्माषो रभस-(खैव स) कटाहः पतद्ग्रहः ॥ २१ ॥

द्विहीने ऽन्यच्च खारण्यपर्णं श्वभ्रहिमोदकम् ।

शीतोष्णमांसरुधिरमुखाच्चिद्रविणस्वलम् ॥ २२ ॥

फलहेमशुल्वलोह सुखदुःखशुभाशुभम् ।

जलपुष्पाणि लवणं व्यञ्जनान्यनुलेपनम् ॥ २३ ॥

कोट्याः शतादिसंख्यान्यावालक्षानियुतं च तत् ।

यच्चकमसिसुसन्नन्तं

यदनान्तमकंत्तरि ॥ २४ ॥

शान्तं सलोपधं शिष्टं

रात्रम्याक् संख्ययान्वितम् ।

पात्राद्यन्तैरनेकार्था द्विगुलंस्थानुसारतः ॥ २५ ॥

इन्दैकत्वाव्ययीभावौ

पथः संख्याव्ययात्परः ।

षष्ठ्यांश्छायाबह्वनाञ्छेद्विच्छायं

संहतौ सभा ॥ २६ ॥

शालार्थापि पराराजा ऽमनुष्यार्थादराजकात् ।

दासोसभं नृपसभं सभमिमा दिशः ॥ २७ ॥

उपज्ञोपक्रमान्तश्च तदादित्वप्रकाशने ।

कोपञ्चं कोपक्रमादि

कन्योशीनरनामसु ॥ २८ ॥

भावेनण कचिद्भ्रूो ऽन्ये समूहे भावकर्मणोः ।

अदन्तप्रत्ययाः

पृथ्सुदिनाभ्यां त्वहःपरः ॥ २९ ॥

क्रियाव्ययानां भेदकान्येकत्वे ऽप्य-

उक्थतीटके ।

चोचं पिच्छं गृहस्थूर्णं तिरौटं मर्मयोजने ॥ ३० ॥

राजसूर्यं वाजपेयं गद्यपद्ये (क्तौ कवेः) ।

माणिक्यभाष्यसिन्दूरचीरचीवरपञ्जरम् ॥ ३१ ॥

लोकायतं हरितालं विदलं स्थालवाहकम् ।

(पुंनपुंसकयोः) शेषो ऽर्धचंपिष्ठाककण्टकाः ॥ ३२ ॥

भोदकस्तण्डकष्टङ्कः श्राटकः कर्वटो ऽर्बुदः ।
 पातको द्योगचरकतमाला ऽमलका नडः ॥ ३३ ॥
 कुष्ठं मुण्डं शीघ्रवुस्तं च्छैडितं चेमकुट्टिमम् ।
 सङ्गमं शतमाना ऽर्मं शम्बला ऽव्ययताण्डवम् ॥ ३४ ॥
 कविय कन्दकार्पासं पारा ऽवारं युगन्धरम् ।
 यूपं प्रथीवपात्रीये यूपं चमसचिक्कसी ॥ ३५ ॥
 अर्द्धर्चादौ घृतादीनां पुंस्त्वाद्यं वैदिकं ध्रुवम् ।
 तन्नोक्तमिह लोके ऽपि तच्चेदस्यस्तु शेषवत् ॥ ३६ ॥
 स्त्रीपुंसयोरपत्यान्ता

द्विचतुःषट्पदीरगाः ॥

जातिभेदाः

पुमाख्याश्च स्त्रीयोगः सह

मल्लकः ॥ ३७ ॥

मुनिर्वराटकः स्वातिर्वर्णको जाटलिर्मनुः ।
 मूषा सृपाटो कर्कभुर्यष्टिः श्राटो कटी कुटिः ॥ ३८ ॥
 स्त्रीपुंसकयोर्भावक्रिययोः थ्यज्ज्जचिच्च वुज् ।
 औचित्यमौचिती मैत्री मैत्रं वुज् प्रागुदाहृतः ॥ ३९ ॥
 षष्ठ्यन्त प्राक्पदा सेना छायाशालासुरानिशाः ।
 स्याद्दानृसेन श्वनिशङ्कोशालमितरे च दिक् ॥ ४० ॥
 आवन्नन्तात्तरपदौ द्विगुस्थापुंसि नश्च लुप् ।
 त्रिखट्टश्च त्रिखट्टी च त्रितच्च त्रितच्चपि ॥ ४१ ॥
 (त्रिषु) पात्रो पुटी वाटी पेटी कुवलदाडिमौ ।
 परिलिङ्गं स्वप्रधाने इन्हे तत्पुरुषे ऽपि तत् ॥ ४२ ॥
 अर्थान्ताः प्राद्यलं प्राप्तापन्नपूर्वाः परोपगाः ।
 तद्वितार्थो द्विगुः

संख्या सर्वनाम तदन्तकाः ॥ ४३ ॥

बहुव्रीहिरदिङ्गाम्ना मुत्रेया तदुदाहृतिः ।
 गुणद्रव्यक्रियायोगोपाधयः परगामिनः ॥ ४४ ॥
 कृतः कर्त्तर्यसंज्ञायां कृत्या कृत्सरि कर्मणि ।
 अनाद्यन्तास्तेनरक्ताद्यर्थे नानार्थभेदकाः ॥ ४५ ॥
 षट्संज्ञकास्त्रिषु समायुषदस्मत्तिडव्ययम् ।
 परं विरोधे शेषं तु ज्ञेयं शिष्टप्रयोगतः ॥ ४६ ॥

इत्यमरसिंहकृतौ नामलिङ्गानुशासने ।
 सामान्यस्तृतीयः काण्डः साङ्ग एव समर्थितः ॥

समाप्तः ।
